İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

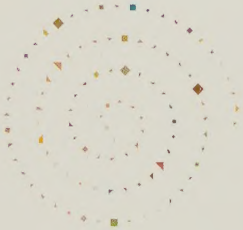

İSTANBUL'UN 100 NAMAZGÂHI

İSTANBUL 2010 AVRUPA KÜLTÜR BAŞKENTİ

İSTANBUL'UN YÜZLERİ SERİSİ ~ 25

KÜLTÜR A.Ş.

İSTANBUL'UN 100 NAMAZGÂHI

YAVUZ TİRYAKİ

İSTANBUL'UN

100

NAMAZGÂHI

YAVUZ TİRYAKİ

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 25

2010

Bu kitap İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'nın katkılarıyla hazırlanmış ve basılmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları

İSTANBUL'UN YÜZLERİ ~ 25
İSTANBUL'UN 100 NAMAZGÂHI
Yavuz Tiryaki

Genel Yayın Yönetmeni
Nevzat Bayhan

Yayın Koordinatörü
Hasan Işık

Konsept Yönetmeni
Dündar Hızal

Yayın Danışmanı
Dr. Ahmet Vefa Çobanoğlu

Dizi Editörü
Uğur Aktaş
Güney Ongun

Danışma Kurulu
Prof. Dr. İskender Pala
Ahmet Kot
Ömer Faruk Şerifoğlu

Fotoğraflar
Ahmet Vefa Çobanoğlu
Enis Karakaya
Selahattin Sekman
Yavuz Tiryaki

Arşiv Fotoğrafları
İbrahim Hakkı Konyalı
İ. Fazıl Ayanoğlu

Grafik Tasarım
Tuğrul Peker
Cengiz Sarı

Kapak Fotoğrafı
D'Ohsson, Tableau General de L'Empire Othoman,
Tome Premier, Paris 1787.

Baskı Yılı
2010

Proje Yapım
Kült Ltd. / +90 0212 251 3940
www.kult-art.net

Copyright © Kültür A.Ş. 2009
ISBN 978 - 6055 - 592 - 23 - 3

Maltepe Mahallesi Topkapı Şehir Parkı Osmanlı Evleri 34010
Topkapı / Zeytinburnu / İstanbul
T. 0212 467 0700 F. 0212 467 0799
www.kultursanat.org / kultursanat@kultursanat.org

İÇERİK

07
Sunuş

08
Takdim

10
Giriş

 18
Abdullah Ağa Namazgâhı

 20
Abdülaziz Efendi Namazgâhı

 21
Abdülgani Ağa Namazgâhı

 22
Acı Çeşme Namazgâhı

 24
Adile Sultan Namazgâhı

 26
Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi

 28
Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi

 30
Ahmed Efendi Namazgâhı

 32
Alemdağ Namazgâhı

 34
Ali Ağa Namazgâhı

36
Ali Efendi Namazgâhı

 38
Anadolu Hisarı Namazgâhı

 40
Anonim Kıble Taşı

 41
Arif Efendi Namazgâhı

 42
Atmeydanı Namazgâhı

 44
Ayrılık Namazgâhı

 46
Ayşe Hanım (Hatun) Namazgâhı

 48
Ayşe Hatun Namazgâhı

 49
Ayvalık Mezarlığı Namazgâhı

 50
Bekâr Deresi Sokağı Namazgâhı

 51
Bezmialem Valide Sultan Namazgâhı

 53
Bilal Ağa Namazgâhı

 54
Burhaniye Çeşmesi Namazgâhı

 56
Büyük Çamlıca Namazgâhı

 58
Çatalçeşme Namazgâhı

 60
Çobançeşme Namazgâhı

 62
Çobançeşme Namazgâhı

 64
Çubuklu Namazgâhı

 66
Çukurboştan Namazgâhı

 67
Daye Kadın Namazgâhı

 68
Doğancılar Namazgâhı

 69
Emin Ağa Namazgâhı

 71
Esma Sultan Namazgâh Çeşmesi

 73
Evhaddin Namazgâhı

 74
Fatma Nazire Hanım Namazgâhı

 75
Gümüşsuyu Namazgâhı

 76
Hacıbayram Namazgâhı

 78
Halid Ağa Namazgâhı

 80
Haydar Paşa Namazgâhı

 81
Hüseyin Ağa Namazgâhı

 82
Hüseyin Avni Paşa Namazgâhı

 84
Hüseyin Paşa Çeşmesi Namazgâhı

 85
Hüseyin Uşla Namazgâhı

 86
Hüsrevpaşa Paşa Namazgâhı

 87
İmrahor Camii İmamlar Sofası Namazgâhı

 89
İshak Ağa Namazgâh Çeşmesi

 90
İshak Ağa Namazgâh Çeşmesi

 91
Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı

 93
Kazlı Çeşme Namazgâhı

 96
Küçük Çamlıca Namazgâhı

 99
Küçük Çamlıca Namazgâhı

100
Küçük Çamlıca Namazgâhı

101
Küçük Yalı Namazgâhı

103
Küplüce Namazgâhı

104
Küplüce Yolu Çeşmesi Namazgâhı

106
Kuyubaşı Çeşmesi

108
Mahmud Bedreddin (Ağa) Namazgâhı

110
Mahmud Rüşdü Namazgâhı

112
Haseki Sultan Meydan Çeşmesi Namazgâhı

114
Mehmed Ağa Namazgâhı

115
Mehmed Ağa Namazgâhı

116
Mehmed Efendi (Hacı) Namazgâhı

117
Mehmed Paşa Namazgâh Çeşmesi

119
Mehmed Paşa Namazgâh Çeşmesi

120
Mehmed Said Efendi Namazgâhı

122
Merdivenköy Namazgâhı

124
Mihrişah Valide Sultan Namazgâhı

126
Millet Bahçesi Namazgâhı

127
Münzevî Koca Ahmed Namazgâhı

128
Mustafa Ağa Namazgâhı

129
Mustafa Efendi Namazgâhı

130
Mustafa Efendi Namazgâhı

132
Nazif Paşa Namazgâhı

133
Nevnihal Hatun Namazgâhı

136
Okmeydanı Namazgâhı

138
Ömer Efendi Namazgâhı

139
Otağtepe Namazgâhı

142
Paşabahçe Namazgâhı

143
Saraçlar Çeşmesi Namazgâhı

145
Şehitlik Namazgâhı

146
Şehitlik Namazgâhı

147
Selami Ali Efendi Namazgâhı

148
Selami Çeşme Namazgâhı

151
Seyyid Ahmed Deresi Namazgâhı

152
Silahtar Ağa Namazgâhı

152
Söğütlü Çeşme Namazgâhı

154
Süleyman Ağa Namazgâhı

156
Sultan II. Mahmud Namazgâhı

158
Sultan Abdülmecid Çeşmesi Namazgâhı

160
Sultan Ahmed Namazgâhı

161
Yıldız Sarayı Namazgâhı

164
Tahir Baba Namazgâhı

164
Tayfur Ağa Namazgâhı

166
Tophanelioğlu Namazgâhı

168
Topkapı Sarayı Namazgâhı

169
Topkapı Sarayı Namazgâhı

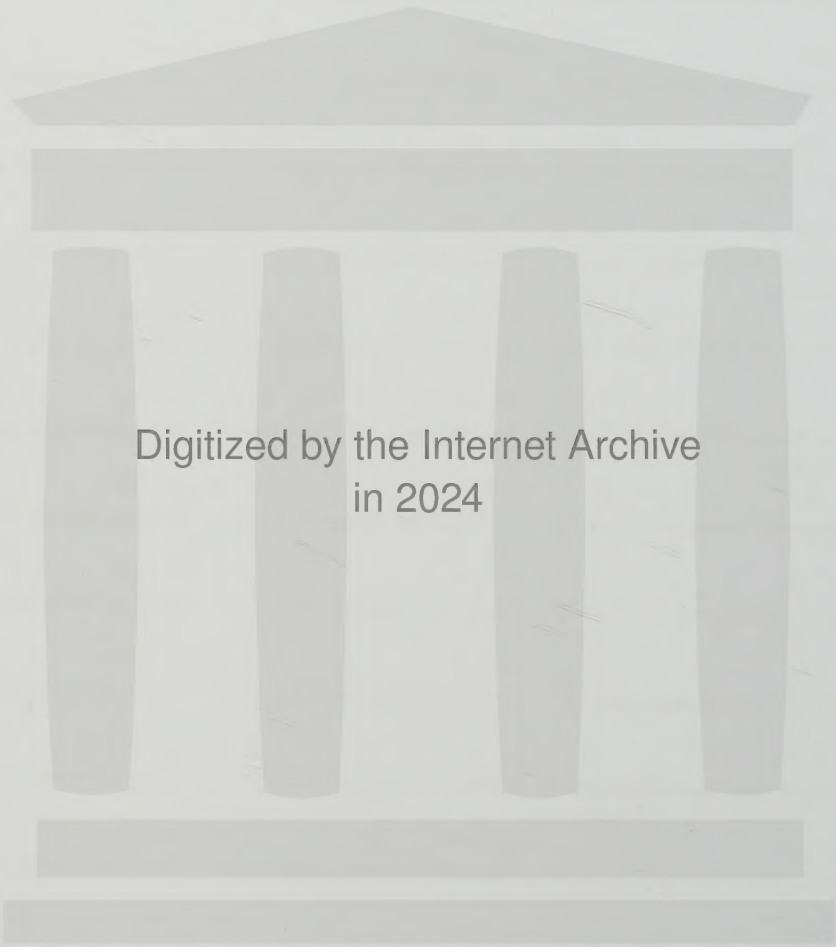
170
Umuryeri Namazgâhı

171
Yağlıkçı Ayazma Namazgâhı

172
Yakub Ağa Namazgâhı

174
Yusuf Paşa Namazgâh Çeşmesi

175
Kaynakça

Digitized by the Internet Archive
in 2024

https://archive.org/details/istanbulun100nam0000tiry

SUNUŞ

Sevgili İstanbullular,

Kıtaların ve kültürlerin buluşma noktasında yer alan İstanbul üç İmparatorluğa başkentlik yapmış bir şehirdir. Tarihinin her döneminde bir "dünya kenti" olan İstanbul siyasî, iktisadî ve kültürel bir merkez olma niteliğini halen korumaktadır. Küreselleşmenin etkilerinin güçlü olarak hissedildiği ve şehirlerin büyüyüp dünyanın küçüldüğü zamanımızda önemini ve cazibesini korumaya devam etmektedir. İstanbul'un 2010 Avrupa Kültür Başkenti olarak seçilmesi bunun açık bir göstergesidir.

İstanbul'u 2010'a hazırlamak gayesiyle yürüttüğümüz faaliyetler her geçen gün artarak devam etmektedir. Bu faaliyetler arasında İstanbul ile ilgili yayınlarımız önemli bir ağırlık taşımaktadır.

Şehrimizin tarihi, kültürel ve edebi değerleri üzerine yazılmış eserleri okuyucularla buluşturmaya önem veriyoruz. Bu eserlerin hem İstanbul'un dünya ile diyaloğunun zenginleşmesine hem de İstanbul'da kentlilik bilincinin gelişmesine büyük katkı sağlayacağına inanıyoruz. Tarih, kültür, bilim, sanat, edebiyat gibi pek çok sahada İstanbul'un farklı yüzlerini tanıtan "İstanbul'un Yüzleri" serisini de İstanbul kent kültürüne bir katkı olarak yayınlıyoruz.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi olarak İstanbul ile ilgili nitelikli yayınları bundan sonra da sizlerle buluşturmaya devam edeceğiz. Geçtiğimiz dönemde yeni müzeleri, tiyatro salonları ve sanatsal aktiviteleri ile dinamik bir kültürel merkez haline gelen ve kültür-sanat alanında uluslararası bir cazibe merkezi olan İstanbul'u her geçen gün daha ileriye taşıyacağız.

"İstanbul'un Yüzleri" serisinin yayına hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ediyorum. Bu vesileyle tüm İstanbullulara sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Kadir TOPBAŞ
İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı

TAKDİM

İstanbul'un "kıble taşları"...

Kadim ile modernin birlikte var olduğu ve "doğu" ile "batı"nın hakkı hayat bulduğu bir şehir olan İstanbul, her detayında köklü bir tarihin izlerini taşımaktadır. Meraklısı ya da sevdalısının nezdinde, her "iz" maşuktan gelmiş bir "aşk mektubu" gibi ilgi görür, baş tacı edilir. Her remzin bir anlamı vardır. Ve İstanbul, geçmişten bugüne kodladığı bu lisan sayesinde, sakinlerine bir şeyler fısıldar. Tarih dediğimiz geçmişin delillerini gözlerimizin önünde yaşatır.

Anlamından kopardığımız ve uzaklaştığımız her bir parça, kaybolmaya mahkûmdur. Bu nedenle, İstanbul'un, Başkanımız Sayın Kadir Topbaş'ın ifadesiyle, "çeyiz sandığı"nda asır be asır sakladığı bu incilerin farkına vararak gelecek kuşaklara bırakmak, şehrin sakini olan bizlerin üzerine de bir vazifedir. Her birimiz bu sorumlulukla baktığımızda, aslında üç boyutlu fotoğraflarda olduğu gibi biraz dikkatin bambaşka bir şehri gözlerimizin önüne serdiğini de keşfedeceğiz.

Gönlümüz ve sorumluluklarımız, İstanbul'un bütün varidatının mirasını, kadrini kıymetini bilerek gelecek kuşaklara bırakmaktan yanadır. Ayrıca bir İstanbullu olarak, yaşadığımız şehri en iyi bilenlerin de yine bizler olması gerekir. Bugün 2010 Avrupa Kültür Başkenti olan İstanbul, Avrupa kentlerinin yanı sıra Dünya şehirleri için de söyleyecek sözü olan muhteşem bir hatip gibidir. Adeta zamanın bu denginde herkes susmuş, İstanbul'un kadim ruhu yeniden aramızda dolaşmaya, bizlerin kulağına bir şeyler ulaştırmaya başlamıştır.

İstanbul'un Namazgâhları, birçoğumuzun yanından geçtiği belki de anlam veremediği kadim kültürün simgelerinden bir tanesinin varlığını ve anlamını bizlere ifşa etmektedir. Bu farkına varış, geçmişin sosyal yaşantısından anlamları bugüne taşırken o dönemin temel bir ritüeline dair de önemli bilgileri gün yüzüne çıkaracak fırsatlar vermektedir. Bu sayede, İstanbul'un yeryüzü tarihinin bir simgesi daha aydınlanmakta, gelecek ile bugün "tarih"in huzurunda yeni bir varoluşun kapısını aralamaktadır.

İstanbul'un yer altı ve yer üstü "sembol"lerinin anlam haritasını çıkarmak amacıyla birbirinden değerli çalışmalara imza atan İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., İstanbul'un Yüzleri Projesi çerçevesinde 'İstanbul'un 100 Namazgâhı' kitabında, bugün güncel/sosyal hayatın uzaklarında kalmış bir İstanbul adetinin işaretini yeniden anlam sözlüğümüze dâhil ederek, kültür envanteri çalışmalarına bir yenisini daha eklemektedir.

Bu kültür envanterinin, bizlere İstanbul'u en geniş anlamıyla müjdeleyeceğine inanıyorum...

İyi okumalar...

Nevzat BAYHAN
Kültür A.Ş. Genel Müdürü

GİRİŞ

Açık havada namaz kılmaya mahsus yer.

Farsça namaz ve gâh kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen namazgâh, namaz kılmaya yarayan ve kıble yönünde mihrap yerine bir dikili taş bulunan meydan, üstü açık mescit[1] manasında Türkçe'de karşılık bulmuştur.

Aynı manada Arapça kökenli musalla[2] tabiri de kullanılmaktaydı. Hz. Muhammed Medine'ye yerleşince vakit namazlarının haricinde Ramazan ve Kurban Bayramları'nda namazlarını şehir dışında bir arazide kılıyordu.

Musalla, İran mimari sahası içerisinde ise mihraplı bir duvar ve bunun önünde yüksekçe eyvanlı bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu tipte birkaç örnek ülkemizde de bulunmaktadır[3]. Bu mimari gelenek Osmanlı toprakları içerisinde çok benimsenmemiş, bunun yerine Türk mimari geleneği mihraplı-minberli ordugâh tipi namazgâhların inşasını tercih etmiştir.

Ülkemizde musalla tabiri sadece cenaze namazlarının kılındığı, sandukanın üzerine konulduğu taş bir masa (musalla taşı) ve bu masanın yanında bir kıble taşından ibaret olarak mana bulmuştur. Genellikle hazire ve mezarlık alanlarının girişinde, tekke gibi kimi dini yapıların avlularında bu düzenleme karşımıza çıkar.

---

1 Komisyon. "Namazgâh". Temel Türkçe Sözlük, Sâdeleştirilmiş ve Genişletilmiş Kâmûs-ı Türkî. Cilt: 3. İstanbul, 1986. s. 974.

2 Wensinck, A. J. "Musalla". *İslâm Ansiklopedisi* M.E.B. Cilt: 8. İstanbul, 1963. s. 673-674.

3 Konya Büyük Mezarlık içindeki Gömeç Hatun veya Kız Kulesi adı ile anılan yapı 5x8 m. ebadında sivri kemerli bir yapıdır. Akşehir girişinde 7,6x4,5 m. ölçeğinde bir musalla bulunmaktadır. Amasya ve Antalya ile İbn Batuta'nın bahsettiği Denizli ve Burdur musallaları ile Evliya Çelebi'nin Yunanistan'dan bahsettiği daha birçok musalla mevcuttur. Ayrıca Türkiye'nin birçok kasaba ve köyünde bu türde musallalar tespit edilebilir. Eyvan türbeler ve türbe önüne eklenmiş hazırlık mekânlarının da bu gözle incelenmesinde fayda vardır.

Birkaç yapı için namazgâh ve musalla tabirlerinin yanında secdeye varılacak yer manasındaki Secdegâh[4] tabiri de kullanılmıştır.

Birer açık hava camisi durumundaki namazgâhlar, İslâm'ın ilk günlerindeki gibi açık havada namaz kılmak[5] üzere genellikle abdest alabilmek için bir çeşme veya kuyuyla birlikte yapılır ya da varolan bir çeşmenin yanına inşa edilirdi.

Seyahat esnasında yolcuların dinlenmeleri ve ibadet ihtiyaçlarını karşılamaları için menzillerde inşa edilen namazgâhların yeri asıl zeminden bir ya da birkaç basamak sekiyle belirtilir, bu alan kimi zaman sütre görevi gören bir duvar veya benzeri bir yardımcıyla çevrelenir, kıble yönüne de mihrabı belirten bir taş ilave edilirdi.

Çoğunlukla mihrap taşı üzerine "Küllema Dehale Aleyha Zekeriyya-l Mihrab" ya da "El Mihrab", bazen de "Sahib-ul Hayrat ... Ruhiçun Fatiha" yazısı yazılır[6], kimi zaman da bunun yanına vakfiye yazısı da ilave edilirdi[7].

Menzillerde bir yüzü çeşmenin arka yüzüne mihrab ilavesiyle namazgâha çevrilmiş, zemini taş döşeli, kimi zaman etrafı yüksek olmayan bir sütreyle çevrili örneklerle karşılaşılmaktadır. Genellikle kervan yollarında ve mesire yerlerinde karşımıza çıkan bu düzenek ancak bir ya da birkaç kişinin namaz kılmasına elverişli idi.

Orduğâh namazgâhları olarak da adlandırılabilecek ve büyük kitlelerin namaz kılmalarına imkân sağlayan mihrablı minberli inşa edilen bayram, cuma, teravih ve cenaze namazları için özel amaçlı inşa edilenleri de vardır.

Kültür tarihimiz içerisinde önemli bir konuma sahip bulunan namazgâhlar bugün işlevsel niteliklerini kaybetmekle birlikte ülkemizde bir çoğu ayakta kalmayı başarmış ve günümüze kadar ulaşmıştır.

Araştırmacılar namazgâhları inşa edildikleri yerlere göre Menzil, Meydan, Mesire, Musalla namazgâhları olmak üzere başlıca dört ana gruba ayırmışlardır. Bununla birlikte

---

4 M. Uğur Derman. "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)". Atatürk Konferansları V. 1971-1972. Ankara, 1975. s. 281-298.
Mustafa Kenan Özkan. "Kemer Secdegâhı Temizlik ve Düzenleme Çalışmaları", Kurtarma Kazıları Sonuçları Toplantısı. Ankara. s. 255-277.

5 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* Dergisi. sayı: XX. İstanbul, 1992. s. 222.

6 Mustafa Özdamar. a. g. e., s. 221

7 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları.* İ. Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış lisans tezi. İstanbul, 1974.

kendi görüşleri doğrultusunda değişik gruplamalara da gitmişler, kimileri işlevsel nitelikleri ile, (teferrüc, mesire, Cuma, Musalla) kimileri de konumları ya da mimarileri ile çeşitli gruplara ayırmışlardır.

Ülkemizdeki Namazgâhları inşa tarzına göre

1. Mihraplı-Minberli Namazgâhlar,

2. Çeşmeli Namazgâhlar
a) Bir Yüzü Mihraplı Namazgâh Çeşmeleri
b) Fevkani Namazgâh Çeşmeleri

3. Bir çeşme ya da kuyu yanına inşa edilen namazgâh alanları ve kıble taşları

4.Musalla Taşlı Namazgâhlar.

olmak üzere dört ana grupta degerlendirmek daha doğru olacaktır.

1. Mihraplı-Minberli Namazgâhlar:

Genelikle şehir surlarının veya yerleşiminin hemen dışına, ya da büyük meydanlara, çoğu zamanda yüksekçe bir tepeye inşa edilmişlerdir. Kalabalık kitlelerin namaz kılmalarına imkân sağlayan Bayram, Cuma ve Teravih namazlarının kılınabileceği ordugâh tipinde büyük ölçekli namazgâhlardır. Çoğunlukla zeminleri ana topraktan bir ya da birkaç seki yükseltilmiş, taş veya tuğla döşeli, kimi zaman da sıkıştırılmış toprak ya da çimen zeminli, çoğu zaman etrafı duvarlarla tecrid edilmiş, kıble yönü daha geniş bir sütre ile belirlenmiş, kıble duvarının ortasına bir mihrap ilave edilmiş, mihrabın genelde sağında taş bir minber, kimi zaman da mihrap duvarının sol köşesine ise duvarın üzerine çıkmaya mahsus bir merdiven[8] yerleştirilmiştir. Kimi araştırmacılar tarafından ikinci bir minber olduğu da söylenen[9] bu düzenek, namazgâhların kıble duvarının üzerine kadar yükselmesi nedeniyle duvarın üzerine çıkarak ezan okumak ya da vaaz vermek amacıyla minare veya vaaz kürsüsü olarak tasarlansa gerektir.

Mihraplı Minberli namazgâhlardan üç örnekte ise diğerlerine nazaran farklı bir uygulama olarak müezzin mahfeli de inşa edlmiştir[10].

---

8 Bu merdiven geleneği bütün mihrablı-minberli namazgâhlarda olmamakla birlikte çoğunluğunda görülmektedir.

9 Ayverdi, Genim ve Akmaydalı bu görüşü paylaşırlar.

10 Sivrihisar, Konya ve Fatih namazgâhlarında bu yükseltilmiş ve ayrılmış bölüm vardır. Ayrıca Gelibolu Azepler Namazgâhı'nın girişinin sağında işlevi belli olmayan tuğla döşeli bir mekân daha bulunmaktadır. Muhtemelen burası da müezzin mahfeli olarak kullanılsa gerektir. Ayrıca Okmeydanı Namazgâhı'nda şimdilerde mevcut olmayan, varlığı Necdet İşli tarafından bildirilen bir ▸

Bu düzeneği ile namazgâh, İslâm'ın ilk camisi olarak kabul edilen Hz. Muhammed'in evinin avlusu ile aynı düzen içerisinde tasarlanmıştır. Bu tip namazgâhlar sadece namaz kılmak için değil aynı zamanda halkın bir araya gelip kendileri ile alakalı, alınması gereken kararların tartışıldığı, toplantıların yapıldığı, bir nev'i tabhane vazifesi de görmektedir[11]. Sur dışında yüksekçe bir tepe üzerindeki namazgâhlar halkın yağmur duası için de kullanıldığı[12] gibi hacca giden grupların uğurlandığı ya da karşılandığı, kimi zaman ise şenliklerin düzenlendiği, misafirlerin ağırlandığı[13] yapılardır.

Günümüze kadar varlığı tespit edilen İstanbul'daki Mihraplı-Minberli namazgâhlar şunlardır:

Ayrılık Namazgâhı, Kadıköy
Atmeydanı Namazgâhı, Sultanahmet
Okmeydanı Namazgâhı, Okmeydanı
Toplarönü Namazgâhı, Anadolu Hisarı

2. Çeşmeli Namazgâhlar:

a) Bir Yüzü Mihraplı Namazgâh Çeşmeleri

Bir yüzü mihraplı bir yüzü ise çeşmeli örneklere özellikle menzillerde karşılaşmaktayız. Mihraplı yüzün önünde bir ya da birkaç kişinin namaz kılabileceği yükseltilmiş bir seki vardır. Kimi zaman çok belirgin olmayan bir sütre ile de çevrelenmiştir. Asıl hüviyeti kanımızca çeşme değil namazgâhtır.

İstanbul'da bu tipolojiye dahil edecegimiz birkaç çeşme bulunmaktadır. Bunlardan kendi içlerinde en karakteristik olanları şunlardır:

Hacı Bayram Çeşmesi, Zeytinburnu
Mehmed Paşa Çeşmesi, Eyüp
Ayşe Hatun Çeşmesi, Üsküdar

müezzinler mahfeli de vardır. Necdet İşli. "Okmeydanı". *Geçmişten Günümüze Beyoğlu.* Cilt I. İstanbul, 2004. s. 253-282.

11 Gelibolu Azepler Namazgâhı sefere çıkan erlerin toplanıp, birlikte dua ettikleri bir alandı. İstanbul Okmeydanı Namazgâhı ise Fâtih'in vakfiyesinin verdiği bilgiler doğrultusunda bu alanın sadece ordu mensuplarına ait olduğunu bilmekteyiz. Buna mukabil Ankara Namazgâhı ile ilgili yakın tarihli bir bilgi şöyledir: Bayramlı Hacı Mustafa Efendi Kurtuluş Savaşı esnasında bir Cuma namazı sonrasında Namazgâha Sancak çektirip askerler ve verilmesi gereken destek hakkında bir hutbe vermiş, bütün Ankaralılar da bu toplantıya katılmıştır. Bir benzer toplantı da Konya Namazgâhı'nda gerçekleşmiştir. Ayrıca İbn Batuta Denizli ve Burdur namazgâhlarını anlatırken burada toplanılıp, eylenceler (toy) düzenlendiğini ve misafirlerin burada karşılanıp, ağırlanındığından bahsetmektedir.

12 Mihraplı-Minberli Namazgâhların tamamında bu uygulama göze çarpar.

13 *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler.* Haz. İ. Parmaksızoğlu. İstanbul, 1971. s. 17.

b) Fevkanî Namazgâhlar:

Genellikle meydan çeşmeleri şeklinde düzenlenmiştir. Çeşmenin su haznesinin üzerine, ya da yanına taş bir merdiven sayesinde çıkılır. Kıble yönünü belirten bir namazgâh taşı ve çeşmenin etrafını çevreleyen kısa bir sütreden ibarettir. Birkaç kişinin namaz kılabileceği büyüklükte inşa edilenleri olduğu gibi, 30-40 kişinin bir arada namaz kılabilecek büyüklükte olanları da vardır.

İstanbul'da bu tipolojiye dahil edecegimiz belli başlı on iki çeşme bulunmaktadır.

Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi, Üsküdar
Ahmed Efendi Namazgâh Çeşmesi, Üsküdar
Ali Ağa Namazgâhı, Üsküdar
Esma Sultan Namazgâh Çeşmesi, Eminönü
Fatma Nazire Hanım Namazgâhı, Üsküdar
Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi Namazgâhı, Üsküdar
Hüseyin Avni Paşa Namazgâhı, Üsküdar
Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı, Okmeydanı
Mehmet Paşa Namazgâh Çeşmesi, Eyüp
Mustafa Efendi Namazgâhı, Eyüp
Sultan Abdülmecid Çeşmesi Namazgâhı, Bakırköy
Yusuf Paşa Namazgâh Çeşmesi, Eyüp

3. Bir çeşme yanına inşa edilen namazgâh alanları ve kıble taşları:

Çeşmenin genelde hemen yanına bir kıble taşı ilavesiyle namazgâh alanı yaratılmıştır. Bu alan bir ya da birkaç insanın namaz kılabileceği kadar bir bölümü taş veya tuğla döşeme ile zeminden ayrılmıştır. Genelde bu namazgâh alanı bir sütre ile de belirlenmiştir. Kıble yönünü belirten namazâh taşının üzerende kimi zaman bir kandil motifi işlenmiştir. Çoğu zaman da bu taşın üzerinde "El-mihrab" yazar bazen de mihrap ayeti bulunur.

Kimi zaman çeşme ile birlikte inşa edilirse de genellikle bu kıble taşları çeşmelerden sonra yerlerine dikilmiştir. İstanbul'da sayıca bunlar çoğunluktadır.

4. Musalla Taşlı Namazgâhlar:

Musalla taşının hemen yanında bir mihrap taşından ibarettir. Cenaze namazlarının kılındığı alanlarda kimi zaman dini bir yapı, bir hazire girişi veya mezarlık girişinde yer almaktadır. Musallaların bir bölümü mihraplı, minberli olarak da inşa edilirdi.

İstanbul'da bu sınıflandırmaya dahil edemeyeceğimiz bir kaç örnek daha vardır. Bunların başında şimdilerde ortadan kaldırılmış durumunu bilemediğimiz Sakine Hatun Sebili ve yanındaki namaz sofasıdır. Aynı şekilde bir de Emin Ağa Sebili

ve namaz sofası vardır. Buradaki sebil ile namaz sofası ilişkisini sebil dursa bile ilişkilendirememekteyiz. Kıble taşının kaydı ve fotoğrafı elimizde bulunsa da sofanın yeri kısmen bilinse de sebil ile namazgâhın ilişkisini birebir görememekteyiz.

İstanbul'da şidiye kadar yaklaşık 160 civarında namazgâh tespit edebilmiş durumdayız. Kaynaklardan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda da bu sayının mutlaka artacağı ve hatta bugünkü durumları değişen bazı eserlerin yapıldıklarında ya namazgâh oldukları, ya da namazgâhla ilişkili bulunduklarına dair, belge ve bilgiler her gün artarak çoğalmaktadır.

Topkapı Sarayı içerisinde müze olduktan sonra mı geldi diye düşündüğümüz bir kıble taşı bulunmaktaydı. Edindiğimiz bilgiler doğrultusunda, sarayın içinde, saray erkanı ve günübirlik gelenleri için onlarca namazgâh inşa edildiğini de gördük. Bu namazgâhlardan yeni tespit edilen ikisini de burada anlatıyoruz. Peki Topkapı Sarayı'nda namazgâh var da diger saraylarda yok mu? Yıldız Sarayı içerisinde Abdülhamid'in namazgâhını bu kitaba dahil ettik. Konumuz dışında olsa da Edirne Sarayı'nda bir namazgâhın varlığını da biliyoruz. Diğer saraylarda da olmaması için hiç bir neden bulunmamaktadır.

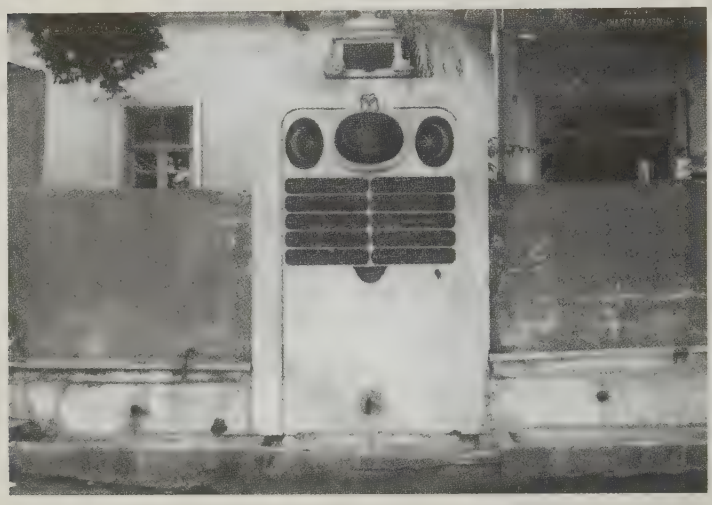
Yavuz Tiryaki. 2010

Abdullah Ağa Namazgâhı Abdülaziz Efendi Namazgâhı **Abdülgani Ağa Namazgâhı** Acı Çeşme Namazgâhı **Adile Sultan Namazgâhı** Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi **Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi** Ahmed Efendi Namazgâhı **Alemdağ Namazgâhı** Ali Ağa Namazgâhı **Ali Efendi Namazgâhı** Anadolu Hisarı Namazgâhı **Anonim Kıble Taşı** Arif Efendi Namazgâhı **Atmeydanı Namazgâhı** Ayrılık Namazgâhı **Ayşe Hanım (Hatun) Namazgâhı** Ayşe Hatun Namazgâhı **Ayvalık Namazgâhı** Bekâr Deresi Sokağı Namazgâhı **Bezmialem Valide Sultan Namazgâhı** Bilal Ağa Namazgâhı **Burhaniye Çeşmesi Namazgâhı** Büyük Çamlıca Namazgahı **Çatalçeşme Namazgâhı** Çoban Çeşme Namazgâhı **Çoban Çeşme Namazgâhı** Çubuklu Namazgâhı **Çukurbostan Namazgâhı** Daye Kadın Namazgâhı **Doğancılar Namazgâhı** Emin Ağa Namazgâhı **Esma Sultan Namazgâh Çeşmesi** Evhaddin Namazgâhı **Fatma Nazire Hanım Namazgâhı** Gümüşsuyu Namazgâhı **Hacı Bayram Namazgâhı** Halid Ağa Namazgâhı **Haydar Paşa Namazgâhı** Hüseyin Ağa Namazgâhı **Hüseyin Avni Paşa Namazgâhı** Hüseyin Paşa Çeşmesi Namazgâhı **Hüseyin Usta Namazgâhı** Hüseyin Paşa Namazgâhı **İmrahor Camii İmamlar Sofası Namazgâhı** İshak Ağa Namazgâh Çeşmesi **İshak Ağa Namazgâh Çeşmesi** Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı **Kazlı Çeşme Namazgâhı** Küçük Çamlıca Namazgâhı **Küçük Çamlıca Namazgahı** Küçük Çamlıca Namazgâhı

Küçük Yalı Namazgâhı Küplüce Namazgâhı **Küplüce Yolu Çeşmesi Namazgâhı** Kuyubaşı Namazgâhı **Mahmud Bedreddin (Ağa) Namazgâhı** Mahmud Rüşdü Namazgâhı **Haseki Sultan Meydan Çeşmesi Namazgâhı** Mehmed Ağa Namazgâhı **Mehmed Ağa Namazgâhı** Mehmed Ağa Namazgâhı **Mehmed Efendi (Hacı) Namazgâhı** Mehmed Paşa Namazgâh Çeşmesi **Mehmed Paşa Namazgâh Çeşmesi** Mehmed Said Efendi Namazgâhı **Merdivenköy Namazgâhı** Mihrişah Valide Sultan Namazgâhı **Millet Bahçesi Namazgâhı** Münzevi Koca Ahmed Namazgâhı **Mustafa Ağa Namazgâhı** Mustafa Efendi Namazgâhı **Mustafa Efendi Namazgâhı** Nazif Paşa Namazgâhı **Nevnihal Hatun Namazgâhı** Okmeydanı Namazgâhı **Ömer Efendi Namazgâhı** Otağtepe Namazgâhı **Paşabahçe Namazgâhı** Saraçlar Çeşmesi Namazgâhı **Şehitlik Namazgâhı** Şehitlik Namazgâhı **Selami Ali Efendi Namazgâhı** Selami Çeşme Namazgâhı **Seyyid Ahmed Deresi Namazgâhı** Silahtar Ağa Namazgâhı **Söğütlü Çeşme Namazgâhı** Süleyman Ağa Namazgâhı **Sultan II. Mahmud Namazgâhı** Sultan Abdülmecid Çeşmesi Namazgâhı **Sultan Ahmed Namazgâhı** Yıldız Sarayı Namazgâhı **Tahir Baba Namazgâhı** Tayfur Ağa Namazgâhı **Tophanelioğlu Namazgâhı** Topkapı Sarayı Namazgâhı **Topkapı Sarayı Namazgâhı** Umuryeri Namazgâhı **Yağlıkçı Ayazma Namazgâhı** Yakub Ağa Namazgâhı **Yusuf Paşa Namazgâh Çeşmesi**

ABDULLAH AĞA NAMAZGÂHI

1831 tarihinde Sultan II. Mahmud tarafından çeşme ve kıble taşı olarak yaptırılan bu namazgâh Sultan II. Mahmud Namazgâhı, Boştancı Derbendi Namazgâhı ve Alemdağ Caddesi Namazgâhı adlarıyla da anılmaktaydı.

Abdullah Ağa Namazgâhı 1831 tarihli Sultan II. Mahmud'un çeşmesi. Önde yalakları, arkada da menzil binası görülmektedir (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Boştancı'da Kısıklı Mahallesi, Alemdağ Caddesi üzerinde Boştancı Köprüsü inşa edilmiş, köprünün hemen yanına da buranın bakımı ve yol güvenliği için adına derbent denilen, bir teşkilata bağlı kolluk kuvveti binası da ilave edilmiştir[1]. Bir dönem karakol binası olarak da kullanılan bu binanın hemen önünde Sultan II. Mahmud'un çeşmesi bulunurdu. Çeşmenin aynataşı olarak tasarlanmış kitabe beş satırdan oluşmaktadır. Kitabenin üzerinde, simetrik tasarlanmış iki ay yıldızın arasında Sultan II. Mahmud'un tuğrası yer almaktadır. Üç lüle ve üç yalağa sahip çeşme sökülerek şimdiki yerine tek yalaklı olarak taşınmıştır. Çeşme üzerinde yer alan tarih Halil İbrahim Rif'at Bey tarafından düşülmüştür[2]. Çeşme, 1982 yılındaki meydan düzenlemeleri esnasında eski yerinden sökülerek kıble taşının hemen yanına dikilmiştir[3].

Abdullah Ağa Namazgâhı 1831 tarihli kıble taşı muhtemelen orjinal yerinde (Foto Tahsin Pekbaş, 1973)

1 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: XIII. İstanbul, 1958. s. 101-102.

2 M. Kemal Özergin. "Üsküdar-Bostancı Güzergâhı Kitabeleri". *Tarih* dergisi. Sayı: IX. İstanbul, 1958. s. 128-130.

3 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul, 1993. s. 525. Kıble taşı da şimdilerde özgün yerinde değildir.

Çeşme:

Üstteki kitabe:
Banisi Mahmud-i Adlî Gazi Han
1247 (1831)

Alttaki kitabe:
Bâis-i ihyây-ı derh oldu vucud-ı devleti
Kıldı âb-ı cudun icrâ sû besû şâh-ı zaman
...
Cevherin tarih-i dilcû yazdı Rıf'at bendesi
Kıldı Han Mahmud-i Adlî çeşmenin cûdın revân

Derbent binası, çeşmesi, namazgâhı ve köprüsüyle güzergâhın bir incisi gibiydi. Bugün hâlâ önemini koruyan bölgenin seçkin bir kavşak noktasıdır.

Kıble taşı 130 santimetre yüksekliğinde, 17 santimetre kalınlığında 50 santimetre genişliğindedir. Üzerinde mihrap ayeti bulunur.

Kıble taşı:
"Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb"

Yarım daire formlu alınlık kısmında, akantus yaprakları içinde ve kartuş arasında mihrap kitabesi bulunmaktadır. Altına yüzeysel bir niş açılmış, içerisine zincire asılı kandil motifi işlenmiştir. Taşın iki yanında sütunceler vardır. Semavi Eyice'nin belirttiğine göre kıble taşının yeriyle oynanmıştır[4]. Çeşme ve kıble taşı tren istasyonunun yanında, alt geçidin kenarında yer almaktadır.

Günümüzde düzeni değişmiş olsa da burası tam anlamıyla bir külliye inşasıyla şenlendirilmişti. Derbent binası, çeşmesi, namazgâhı ve köprüsüyle güzergâhın bir incisi gibiydi. Bugün hâlâ önemini koruyan bölgenin seçkin bir kavşak noktasıdır.

Çeşme ve kıble taşı şimdiki haliyle

4 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: XIII. İstanbul, 1958. s. 101-102.

Gerek Eyice'nin gerekse de Pekbaş'ın verdiği bilgilerde yolun bir yakasında çeşme, diğer yakasında ise kıble taşı bulunmaktayken, şimdilerde yan yana dikilmiştir.

ABDÜLAZİZ EFENDİ NAMAZGÂHI

Abdülaziz Efendi Namazgâhı kitabede belirtildiği gibi Girit Adası'nda Hanya Limanı'nda bulunan Sultan İbrahim Camii'nin hatibi Abdülaziz Efendi tarafından hayır amacıyla inşa ettirilmişti.

1766 tarihinde Abdülaziz Efendi'nin hayratı olarak yaptırılan bu namazgâh Üsküdar'da, Şemsipaşa Boştan Sokağı ile Hasbahçe Sokağı'nın birleştiği yerde bulunmaktaydı.

Namaz kılınan alan ve çeşme olarak inşa edilen eser bugün mevcut olmasa da, etrafını çeviren duvarlara ait taşlar yandaki bahçenin yeni inşa edilen duvarında kullanılmıştır[5]. Yeri ve kısmen arazisi bellidir. Çeşme ile namaz kılınan alan karşı karşıyadır. Burada ilk kez İbrahim Hakkı Konyalı tarafından yayınlanan bir kitabe bulunmaktadır[6]. Bu kitabenin çeşmeye mi yoksa kıble taşına mı ait olduğu bilinmemektedir. Bu kitabe yayınlansa da fotoğrafını günümüzde ele geçiremedik.

Kıble taşı:
Cezire-i Girit'te Hanya Kalesi'nde
Sultan İbrahim hatibi olan
Merhum ve mağfurunleh Abdülaziz
Efendi'nin hayratıdır. Ruhi çün
El-Fatiha 1179(1766)[7]

Abdülaziz Efendi'nin adı geçen namazgâhı ile gene kendi adıyla anılan çeşmesi de buradaydı. Affan Egemen yukarıdaki kitabeyi çeşme kitabesi olarak vermektedir[8]. İbrahim Hakkı Konyalı da Abdülaziz Çeşmesi başlığı altında yukarıdaki kitabeye değinerek, "Mezar taşı şeklinde bir taş bulmuştum" der ve namazgâhtan hiç bahsetmez.

Ayrıca Girit'in fetih tarihi olarak 1645 yılını hatırlatır. Çeşmenin ise 124 yıl sonra inşa edildiğini bunun ise ancak Abdülaziz Efendi'nin yakınları tarafından onun ölümünden çok sonra yapıldığını belirtmektedir.

Girit Adası, 22 Ağuştos 1645 tarihinde fethedilmiştir. Fethin ardından Hanya Kalesi'ndeki San Nikolas Kilisesi camiye çevrilmiştir. Abdülaziz Efendi camiye çevrilen bu eski yapıda imamlık yapmaktaydı. İstanbul'a dönüşünden sonra bu eseri yaptırmış, muhtemelen tahrip olan eser torunları tarafından yenilenmiştir.

5 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 995.

6 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt 2. İstanbul, 1977. s. 4-5.

7 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 995.

8 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul, 1993. s. 22.

3

ABDÜLGANİ AĞA NAMAZGÂHI

~

1845 yılında Bezmialem Valide Sultan'ın başağası Abdülgani Ağa tarafından muhtemelen kendi çeşmesinin yakınında namazgâh ve çeşme olarak inşa edilmiştir.

Günümüze ulaşmayan ve Zeynep Kamil Hastanesi'nin yakınında bulunan bu çeşmeye ait bir kitabe bir rastlantı eseri kayıtlara geçmiştir. Namazgâh alanı ise Üsküdar, Arakiyeci Hacı Mehmed Mahallesi, Nuhkuyu Caddesi, 457 ada, 6 parselde kayıtlıdır.

Çeşme kitabesi:
Valide Sultan Şah, Abdülhamid Hana mâdam
Ömer ruh ihsan ide necil şehnişeh gerdegâr
Kim ser ağayı eser cûy-ı anın Abdilgani
Sıdk-u ihlas ile icrâ-yı âtâya be bahar
Çün edüp tufan rahm-ü şevkati evler gibi
Eyledi bu çeşmeyi bina ol kamdâr
Nail-i ecr-ü mesuabat eyleyüp zad Hüdâ
Her işin def-i ateş edüp Kale-u bu yadigar
Harf menktife Faik söyledim tarihi tam
Cümle-i derreguşen cennet bu mah çeşme-i san[9]
1261(M. 1845)

Muntazam kesme taştan inşa edilen çeşme, 1940'lı yıllarda arsasının özel mülkiyete geçmesinin ardından yıktırılmış[10], aynı tarihlerde üzerine ev inşa edilmiştir. Çeşmenin bir duvarına ait kalıntılar, üzerine yapılan evin alt katında kısmen görülmektedir.

Namazgâh alanı ve kıble taşı kaybolmuş, hemen yanında bulunan bir kuyu ve 1845 tarihli bir su teknesi durmaktayken, kuyu zamanla kapatılmış, su teknesi ise Kara Davud Paşa Camii'ne taşınmıştır[11]. Nermi Haskan birkaç farklı kelimeyle belirttiği yukarıdaki kitabenin tekne üzerinde yer aldığına değinmektedir. İbrahim Hakkı Konyalı ise "Çeşme birçok musluklu ve kapaklı zarif bir tekne halindedir" diyerek yukarıdaki 10 satırlık kitabeyi vermektedir[12].

Muntazam kesme taştan inşa edilen çeşme 1940'lı yıllarda yıktırılmış, aynı tarihlerde üzerine bir ev inşa edilmiştir.

9 Anonim. "Abdülgani Ağa Çeşmesi". *İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi.* Cilt 1. İstanbul, 1982. s. 126 127.

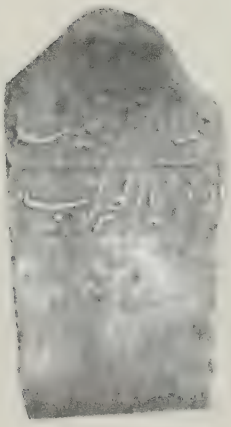
10 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 3. İstanbul, 2001. s. 1033.

11 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 3. İstanbul, 2001. s. 1034.

12 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt 2. İstanbul, 1977. s. 5.

ACI ÇEŞME NAMAZGÂHI

~

Acı Çeşme Namazgâhı kıble taşının kitabesi (Foto: Tahsin Pekbaş)

İstanbul'da birçok eser zaman içinde toprak altında kalmış, ve bu kıble taşı gibi bir gün bir vesileyle tekrardan toprak üstüne çıkarılmıştır.

Cebecibaşı Namazgâhı olarak da adlandırılan bu Namazgâh Eyüp'te, Edirnekapı surlarının dışında, Cebecibaşı Yokuşu'nda, Yeni Kuşad Sokağı ile Maşadlık Sokağı'nın birleştiği yerde bulunmaktaydı.

Bir yol çalışması sırasında bulunan ve yöre halkı tarafından kıble yönünde dikilen kıble taşının ne zaman ve kimler tarafından buraya getirildiği bilinmemektedir[13].

Basit ve sade görünümlü kıble taşı 52 santimetre uzunluğundadır. Mezar taşı biçiminde tasarlanan eserin en geniş yeri 27 santimetre, en dar yeri 24 santimetre ölçeğindedir. Üzerinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır.

Sağ üst tarafında Kef (Arapça) harfi bulunan kıble taşında küçük de bir kırık yer almaktadır.

Kıble taşı:
... ülle mâ dehale aleyhâ
Zekerriyye'l-mihrâb

Dikildiği yerdeki çeşmenin namazgâha ait olup olmadığı bilinmemekle birlikte Nermi Haskan "Namazgâh Sokağı ile Çırçır Sokağı'nın birleştiği yerde halen mevcut muntazam kesmetaştan çeşmesinin arkasında sofada durmaktaydı" diyerek ayrı bir adres bildirmektedir[14]. Gerçi dikildiği yer itibarıyla Tahsin Pekbaş'ın anlattıkları biraz da olsa Nermi Haskan'la örtüşmektedir.

Pek çok su kaynağı ve çeşmenin yer aldığı bu bölge eskiden Çoban Çeşme olarak anılmaktaydı. Acı Çeşme, Çoban Çeşme, Yahudi Çeşmesi bunlardan adı bilinenleridir.

Kesme taştan inşa edilen çeşmenin suyu hâlâ akmaktadır. Hemen kenarından iki basamakla küfeki taşından oluşturulan ve namaz kılınması için yapılan terasa çıkılmaktadır. Herhangi bir kitabesi bulunmayan çeşmenin etrafı gecekondularla işgal edilmiştir. Günümüzde kıble taşının akıbeti bilinmemektedir. İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notları arasında kıble taşının dikili bir vaziyette fotoğrafı bulunsa da yapı hakkında herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

13 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları*. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 70.

14 Nermi Haskan. *Eyüp Tarihi*. İstanbul, 2001. s.321.

▲
Çeşme Namazgahı. Gecekonduların işgali rahatlıkla görülmektedir (İ. F. Ayanoğlu)

Tüm araştırmalara rağmen çeşmenin ya da namazgâhın yeri tespit edilememiştir.

İstanbul'da (bu kıble taşı gibi) birçok eser zaman içinde toprak altında kalmış, bir gün bir vesileyle tekrardan toprak üstüne çıkarılmıştır. Mahalle sakinleri esere sahip çıkarak, asıl yeri olup olmadığına bakmaksızın bir çeşmenin yanına dikilmesine vesile olmuşlardır. Zaman içinde gerek çeşme gerekse namazgâh alanı gecekonduların işgalinden kurtulamamıştır. Bugün yeri ve konumu aslından çok farklılaşmıştır.

5

ADİLE SULTAN NAMAZGÂHI

1887 yılında Adile Sultan tarafından Babası 2. Mahmud'un ruhu için vakfetmiştir.

Üsküdar, Yukarı Dudullu'da bulunan bu eser Dudullu Köyü Meydan Çeşmesi[15], Dudullu Çeşmesi Namazgâhı adıyla da anılır.

Namazgâh alanı artık kullanılamasa da, asırlık çınarı yerinde olmasa da Adile Sultan Namazgâhı günümüze kadar tamirlerle gelebilmiştir.

Menzil Namazgâhı olarak inşa edilen eser aynı zamanda da meydan çeşmesi görevi de görür. Son derece zarif süslemeleriyle ilgi çeken bu çeşmenin aynataşı mermer olup, üzerinde de servi motifleri vardır. Bu servi motifleri hemen hemen bütün namazgâhlarda karşımıza çıkar. Aynı zamanda bu motifleri bazı mezartaşlarının üzerinde de görebilmekteyiz.

Üstte döneminin süslemesi iki vazocuk vardır. Bunların ortasında ise birkaç çeşmede karşılaştığımız "Her şeyi sudan diri kıldık" anlamındaki ayeti kerime yazılıdır.

Çeşme kitabesi:

Önyüz:
Aleyhe şah İsmet menkıbet Âdile Sultan kim
İşiddi câri ola her seviye su gibi ihsan-ı bîpayâne
Şehidan-ı Kerbelâ aşkına dil-cû çeşme yaptırıp
Dahi zîr-i zeminden yeryüzüne eyledi câri
Bu âb-ı hoşgüvari nuşide insan ile hayvan
Medam-ı bir âb için abdeşt alan bir fatihâ okusun
Revân-ı hazreti Mahmud Hanı eylesin şâdan
Kalender çıkdılar üçler didiler yaz bu tarihi
Revan bir çeşme yapdı Hak yolunda Âdile Sultan (1304)

Çeşmenin arka cephesine mihrap işlenmiştir. Üç taş basamakla zeminden yükseltilmiş namaz kılınan sofaya çıkılırdı. Sofa etrafı demir parmaklıklarla sonradan çevrilmişti. Yaklaşık 30-40 kişinin namaz kılabileceği genişlikteydi.

Arka yüzde mihrap ayeti yer alır:

Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
1304

15 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.996.

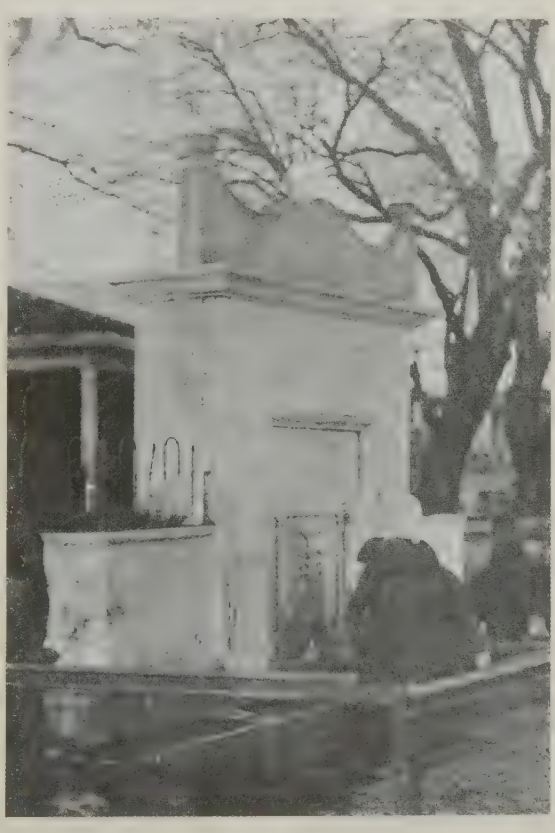
Vaktiyle çeşmenin kenarında bir kitabenin daha olduğu bilinmektedir. Bu kitabe, 1988 yılında belediye tarafından şimdiki yerine taşınan çeşmenin duvarına ilave edilmiştir. Bu kitabelere göre önceden var olan bir çeşmeyi Hafız Abdülkerim Ağa tamir ettirmiş, sonra Şevki Nihal Usta tekrar yeniletmiş, ardından da Âdile Sultan zamanında çeşmeye son şekli verilmiştir.

Gazi Han Mahmud iş bu çeşme-i dirineyi
Gördü akmaz emr idüb tecdid-i bünyad eyledi
Kesülüp sonra der-i Dudullu halk teşne-dil iken
Genc-idar Usta yine anları dil-şah eyledi
Söyledi Fevzi kulu cevher gibi tarihini
Şevkinihal Usta nev çeşmesin âbad eyledi
1275

Sahibu'l-hayrat ve'l-hasenat Enderun-ı
Hümayun'dan çıkma Hafız Abdülkerim Ağa
1143

Düştü yek fikre de tarih-i ruham-ı berrak[16]
1143

Dudullu Meydan Çeşmesi'nin eski bir görüntüsü (İ. H. Tanışık)

Dudullu bir zamanlar Üsküdar'ın bir köyüydü. Hafız Abdülkerim Ağa, köy meydanına ihtiyacı karşılamak için bir çeşme yaptırmıştır. Zaman içerisinde Abdülkerim Ağa'nın inşa ettirdiği çeşme tahrip olmuş Sultan II. Mahmud'un kadın ustalarından Şevki Nihal Usta tarafından yenilenmiştir. Çeşmenin tekrar onarılması gerektiğinde ise Adile Sultan, Dudullu Köyü'nün meydanına üzeri namazgâh olarak kullanılan bir fevkani meydan çeşmesi yaptırmıştır. Bu çeşme zaman içerisinde yerinden iki kez oynatılmıştır. Namazgâh alanı artık kullanılmayan ve asırlık çınarı yerinde olmayan eser çeşitli onarımlarla günümüze kadar gelebilmiştir.

16 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri.* İstanbul, 1993. s. 47.
Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.996.

AHMED AĞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

~

▲
Ladikli Ahmed Ağa Namazgâhı Çeşmesi (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Eser, 1794 yılında Sultan III. Selim'in çuhadarı Lâdikli Ahmed Ağa tarafından çeşme ve namaz sofası olarak yaptırılmıştır. Ahmed Ağa Servili Çeşme ve Lâdikli Ahmed Ağa Namazgâhı adlarıyla da anılmaktadır.

Haydarpaşa Çayırbaşı durağındaki namazgâh alanı 1930 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Günümüzde tahrip olan çeşmenin kıble taşı da kaybolmuştur[17].

Yaklaşık 2,5 metre boyundaki moloz taştan inşa edilen çeşmenin ortasına yuvarlak kemerli bir niş açılmış, niş içerisine üst bölümüne on dört satırlık kitabe, alt bölümüne de aynataşı yerleştirilmiştir. Aynataşı ve kitabe mermer levhadır. Yalağın iki kenarında yükseltilmiş kare testilikler bulunmaktadır. Çeşme mermer düz bir firizle son bulmaktadır.

Eski fotoğraflarında çeşmenin arkasında yer alan asırlık çınarın bir dönem namazgâhın gölgeliği olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir. Namazgâhın kıble taşı ve alanı 1930'larda ortadan kalkmıştır[18].

Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi konumu ve düzeni itibarıyla asıl hüviyetinden tamamen kopartılmış bir eser olarak günümüze gelmiştir.

17 Yukarıda verdiğimiz kıble taşı kitabesi *Mir'ât-ı İstanbul*'dan alınmıştır. Derman, s. 285 ve Özdamar, s. 225'te çeşme kitabesinin bir bölümü kıble taşı kitabesi olarak verilmektedir.

Oldu mâlik bû makaam-ı dilkeşe, kıldı nazar,
Kim havâsı râhat-efza, âb-ı pâki gamzedâ
Soffa yapdı, serviler dikildi, hem sarf eyledi;
Kim teferrüc eyleyenler îde bir hayr duâ

18 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: XIII. İstanbul, 1958. s. 86-87.

Kitabeleri:

Çeşme:
Şâh-ı âlem hazret-i Sultan Selimu's sâlisun
Tab-ı pâki hayre mâil oldığınçün dâima

Eyleyüp hulkı sirâyet bendegân-ı hâssına
Böyle cây-ı dil-güşalâr olmada yer ye binâ

Sahibü'l hayrı az ancümle bu zîba çeşmeyi
Serv-i dilcularla etmiş cennet-âsâ can fezâ

Çukadar Ağay-ı Şahenşah iken oldı cerağ
Ya'ni Lâdikli o zât-i ber-güzîn Ahmed Ağa

Oldu mâlik bu makam-ı dil-keçe kıldı nazar
Kim hâvası râhat efzâ âb-ı paki gam zedâ

Suffa yapdı serviler dikildi hem sarf eyledi
Kim teferruç eyleyenler ede bir hayrî du'â

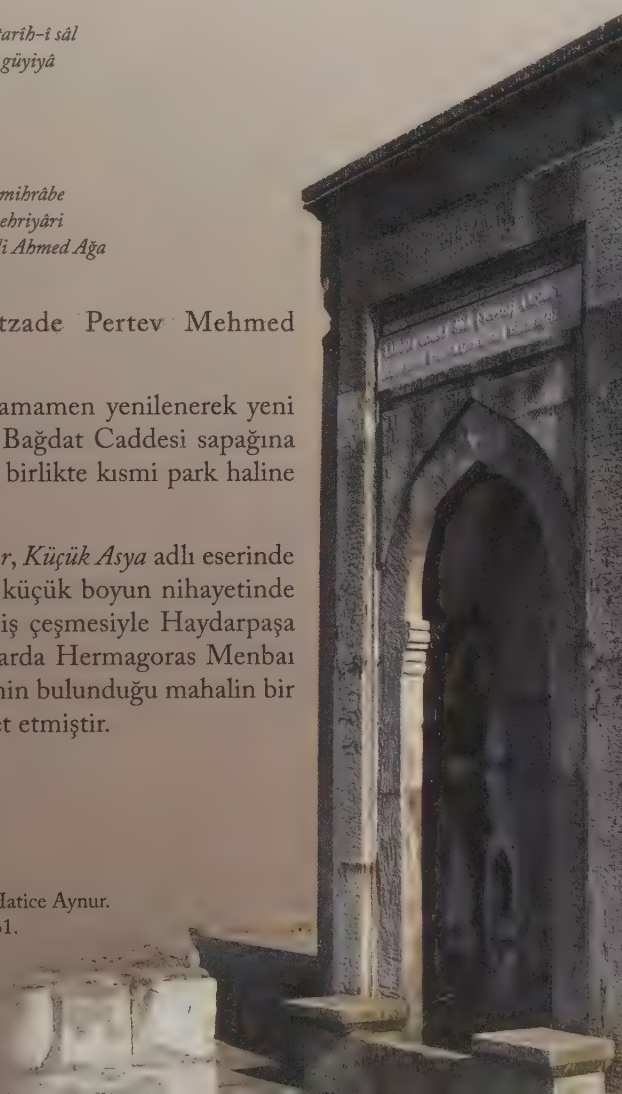
Geldi bir mısra ile Pertev cevherin tarîh-î sâl
Servili bu çeşmenin havzı bu deryâ güyiyâ
1208

Kıble taşı:
Hüve'l-Bâki
Külle mâ dehale aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâbe
Sabıka Çukadar Ağa-yı Hazret-i Şehriyâri
Sâhibu'l-hayrat ve'l-hasenat Lâdikli Ahmed Ağa
1208 (1793/94)[19]

Kitabe, şair Muvakkitzade Pertev Mehmed Efendi'ye aittir.

Günümüzde bu çeşme tamamen yenilenerek yeni namazgâh alanı inşasıyla Kadıköy Bağdat Caddesi sapağına yerleştirilmiş, namazgâh tabelasıyla birlikte kısmi park haline getirilmiştir. Kıble taşı ise kayıptır.

Charles Texier, *Asia Minor*, *Küçük Asya* adlı eserinde "Kadıköyü Burnu'nun teşkil ettiği küçük boyun nihayetinde güzel bir çınar ağacıyla gölgelenmiş çeşmesiyle Haydarpaşa Bahçesi vardır. Bu çeşme eski çağlarda Hermagoras Menbaı namıyla yâd edilirdi" diyerek çeşmenin bulunduğu mahalin bir zamanlar ayazma olabileceğine işaret etmiştir.

Lâdikli Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi'nin belediyenin yeni restorasyonu sonrasındaki son durumu

19 Mehmed Râ'if Bey. Haz. Günay Kut ve Hatice Aynur. *Mir'ât-ı İstanbul*. Cilt: 1. İstanbul, 1996. s. 60-61.

7

AHMED AĞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

1712[20] yılında İbn'ül Emin Ahmed Ağa (tersane emini Ahmed Ağa) tarafından Üsküdar Menzilhane Yokuşu'nda (Gündoğumu Cad.), fevkani olarak inşa ettirilmiştir. İbn'ül Emin Ahmed Ağa Namazgâhı ve Menzilhane Yokuşu Namazgâhı adlarıyla da anılan eser 273 ada, 33 parselde kayıtlıdır.

Çeşme kitabesi:
Menba-ı Cud-ı ata İbn'ul Emin Ahmed Ağa
Etti bu nev çeşmeyi bünyâd hemçun ayn-ı nur

Oldu gayretle mahalline musadif bir eser
Kim ahaliye susuzluk vermiş idi çok futur

İntifa etdikçe âb-ı hoşguvârından bunun
Yad ederler hayr ile cümle-înas ile zukur

Nuş edip âb-ı safâ-bahşını geldi tab'ıma
Sâyebân sâl-ı bünyadın edip zîb-ı sutun

Lüleyi gördüm Nida birde dedi tarihini
Âl-i Hüseyn ile Hasan aşkına iç ma-i tahur
1134 (M. 1721)[21]

Kitabede adı geçen Ahmed Ağa kimilerine göre İbn'ül Emin, kimilerine göre tersane emini ya da Eminzade Ahmed olarak kayda geçmiştir.

410x442 santimetre ölçeğindeki çeşmenin sağ yanında 390x397 santimetre boyutlarında bir namazgâh alanı bulunmaktadır. Namazgâhın mihrabı çeşmenin su haznesine oyulmuştur. Süslemesi ve mihrap kitabesi yoktur[22]. Çeşmenin alınlık cephesindeki mermer kitabenin şairi Nida'dır. Kitabenin hemen altında, tepesinde rozet kabartması bulunan kemerli niş içine alınmış bir ayna bulunmaktadır. Aynataşındaki lülenin hemen iki yanında stilize servi motifleri göze çarpmaktadır. Tek lüle üç yalak yol hizasındadır. Çeşmenin tesbilikleri restore edilmiştir. Zeminden 1,50 metre yüksekte bulunan namazgâh alanına 11 kısa basamakla çıkılmaktadır. Bu bölüm kesme küfeki taştan inşa edilmiştir.

20 Uğur Derman. "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)". Atatürk Konferansları, 1971-1972. Ankara, 1975. s. 286'da H. 1124 (M. 1712) tarihini verir.

21 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları*. İstanbul, 1974. (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış lisans tezi). s. 22-23.
Kitabe Mehmed Râ'if Bey. Haz. Günay Kut ve Hatice Aynur.
Mir'ât-ı İstanbul. Cilt: 1. İstanbul, 1996. s. 160'ta 2 satır eksik verilmiştir.

22 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 238'de "çeşmenin bir yüzü mihraptır" der.

▲
İbn'ül Emin Ahmed Ağa Namazgâh Çeşmesi (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Menzilhane Yokuşu'ndan yukarı çıkarken yolun sağındaki arazinin konumundan da faydalanarak yapılan bu fevkani namazgâh, ardında Tavaşi Hasan Ağa Camii Haziresi'ni muhafaza etmektedir. Kitabede adı geçen Ahmed Ağa kimilerine göre İbn'ül Emin, kimilerine göre tersane emini ya da Eminzade Ahmed olarak kayda geçmiştir. Yokuş yukarı çıkarken insanların hem suyunu içtiği, hem de namaz kılınan sofasında dinlendiği güzel bir eserdir. Eser Üsküdar'a günümüzde de hizmet etmektedir. Kitabedeki tarih Nida tarafından atılmıştır. Kitabeyi okuyan her araştırmacı farklı okumuş ve şairini farklı kaydetmiştir.

8

AHMED EFENDİ NAMAZGÂHI

~

1823 tarihinde Ahmed Efendi tarafından fevkani olarak yaptırılan bu eser, Ahmed Efendi Sığınaklı Namazgâh Çeşmesi ve Hacı Ahmed Efendi Çeşmesi olarak da bilinmektedir.

Kuzguncuk'ta, Nakkaş Mevkii olarak da adlandırılan Çöp İskelesi karşısında yer alan eser 1956 yılında yıktırılmıştır[23]. O dönemde İstanbul Belediyesi yol düzenlemeleri sırasında çeşmeyi yerinden sökerek başka bir yere nakli için çalışma başlatmış, bu çalışma muhtemelen sökülen taşların denize atılmasıyla sonuçlanmıştır[24].

Eserin ana gövdesi kesme taş, çeşme bölümü ise mermerden tasarlanmıştır. Zafer takı görünümlü olup, üç bölüm halinde inşa edilmiştir. Yan bölümlerindeki kemerli kapılardan birisi su haznesinin üstüne, yani namazgâh bölümüne çıkmaktadır. Diğeri ise yan tarafla uyum sağlamak için oda şeklinde düzenlenmiştir. Orta bölüm mermer çeşmenin bulunduğu ana gövdedir.

İmar çalışmaları nedeniyle yok edilen Ahmed Efendi Namazgâhı sahip çıkamadığımız ecdâd yadigârlarındandır.

23 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1040.

24 H. Besim Çeçener. *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı*. İstanbul, 2007. s. 24.

Çeşmenin üzerinde beyzi madalyon içerisinde *Ve mine-l mâi külli şeyin hay* ayeti yer almaktadır.

Hemen altında da altı satırlık kartuş içerisinde çeşme kitabesi bulunmaktadır.

Çeşme kitabesi:
Namdaş-ı Fahr-i Aba Zair-i Beyt-i Harem
Ayn-ı ihlas ile oldu hayr ü cudun mazharı
Fi sebilillah bu çeşmeyi bünyad idip
Su be su seyyab ü mesrur etdi teşnedili
Ayniya ıtşana bir bir söyledim tarihi taca
Al iç icra eyledi Ahmed Efendi kevseri
1239[25]

"Bu namazgâhın ön kısmındaki musluğun iki tarafında hayvan yalağı ve bunların iki tarafında da kapı bulunmakta, sağ kapıdan merdivenle çeşmenin üstündeki namazgâha çıkılmaktadır. Sol kapının iç kısmına fırtınalı havalarda yolcuların sığınması için küçük bir oda yapılmıştır"[26]. Kanımızca bu bölüm eserde simetrik görüntünün sağlanması için tasarlanmıştır.

Çizilen rölevelerinde[27] üst katta bir kıble taşı gösterilse de varlığını günümüze ulaştıran bir bilgi yoktur.

Çeşmenin tarihini Antepli Şair Aynî Hasan Efendi düşürmüştür.

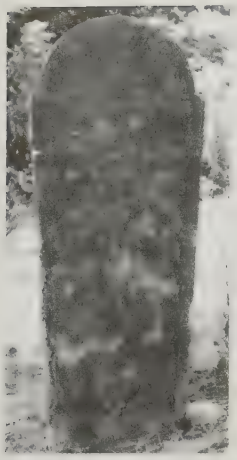
Yol genişletmeleri bahanesiyle en kolay ortadan kaldırılan eserlerin başında çeşmeler gelmektedir. Ahmed Efendi Sığınaklı Namazgâh Çeşmesi de yol genişletme çalışmalarına kurban edilen önemli kayıplarımızdan biridir.

25 Mehmed Râ'if Bey. Haz. Günay Kut ve Hatice Aynur. *Mir'ât-ı İstanbul.* Cilt: 1. İstanbul, 1996. s. 247.

26 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 236.

27 H. Besim Çeçener. *Üsküdar Merkez Mahalleleri Osmanlı Dönemi Su Uygarlığı.* İstanbul, 2007.

ALEMDAĞ NAMAZGÂHI

▲ *Alemdağ Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)*

1860 tarihinde Boştancıbaşı Abdullah Ağa tarafından yaptırılan ve Sultan II. Abdülhamid'in Harem Ağası Cavit Ağa tarafından tamir ettirilen[28] bu namazgâh, Alemdağ Caddesi Namazgâhı ve Boştancıbaşı Namazgâhı olarak da bilinmektedir.

Üsküdar Alemdağ Caddesi Ahşap Namazgâh Camii'nin avlusunda duran 88 santimetre uzunluğundaki kıble taşının en dar yeri 36 santimetre, en geniş yeri ise 42 santimetredir. İki satırlık kitabesi tahrip olduğundan okunamamaktadır. Kitabenin altında zincirden sarkan bir kandil motifi vardır. Alt kesimde tarih bölümü bulunmaktadır.

Nermi Haskan bu kıble taşını Namazgâh Camii'nin yanında yaklaşık 8x12 metre ölçeğinde beş basamakla çıkılan ve etrafı demir babalı bir korkulukla çevrili alanda tespit ettiğini söylemektedir. Tarihsiz ve yazısız bir kuyu, cami kapısının önünde yer almaktadır[29]. Tahsin Pekbaş ise bu namazgâh alanından bahsetmezken kıble taşının caminin avlusunda bulunduğunu bildirmektedir. Bu nedenle namazgâh alanının sonradan yapıldığını düşünmemizde bir mahsur yoktur. İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notları arasında Namazgâh Camii'nin eski bir fotoğrafında bu kıble taşının yeri işaretlenmiştir.

▶ *Alemdağ Namazgâhı kıble taşının bulunduğu Ahşap Namazgâh Camii'nin eski bir görüntüsü (İ. F. Ayanoğlu)*

Namazgâh Camii bahçesinin tamamen yenilenmesinden dolayı, Haskan'ın bahsettiği namazgâh alanı yerinde görülmemektedir.

28 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 996.

29 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 996. Bu kuyunun namazgâha ait olduğunu söyler.

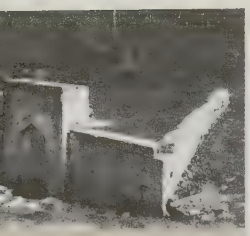
Cami görevlisinden edindiğimiz bilgiye göre, bahsi geçen kıble taşı ortadan ikiye kırılmış ve burada çalışan görevlilerin gayretleriyle bodruma atılmıştır. Bölgesel topografyanın çok hızlı değişmesiyle namazgâh alanını tespit etmek artık imkânsızdır. Muhtemelen cami asıl namazgâh alanına inşa edilmiştir.

Namazgâhın alanı yerleşimin genişlemesi nedeniyle ihtiyaçlar doğrultusunda camiye çevrilmiş, kıble taşı da uzun yıllar anısını koruyacak biçimde cami avlusunda muhafaza edilmiştir.

Alemdağ Namazgâhı kıble taşının bulunduğu Ahşap Namazgâh Camii'nin bugünkü durumu.

ALİ AĞA NAMAZGÂHI

Çeşmenin banisi muhasip, hazinedar, hadım unvanlarını taşıyan Üsküplü Ali Ağa'dır. 1061 (1651) tarihinde anahtar kulu (miftan gulamı) görevini yerine getirmiştir. Daha sonra saray ağası, kilercibaşı, hazinedar olmuş son olarak da muhasipliğe kadar yükselmiştir.

Üsküdar'da 1654[30] yılında Hazinedar Ali Ağa tarafından yaptırılan namazgâh, fevkani olarak inşa edilmiştir. Musahip Ali Ağa Namazgâhı, Hazinedar Ali Ağa Namazgâhı ve Kavak İskelesi Namazgâhı adlarıyla da anılmaktadır. Bölgede yeni açılan yollar yüzünden Selimiye Kışlası girişine nakledilmiştir. Çeşmenin nakli sırasında namazgâh bölümü iptal edilse de kıble yönü muhafaza edilmiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı namazgâhtan bahsederken farklı bir adres vermekte[31] ve eserin günümüze ulaşmadığını belirtmektedir. Ayrıca çeşmeyi anlatırken ebcet hesabıyla 1064 tarihini vermekte ve üstündeki namazgâhtan hiç bahsetmemektedir. Kesme taştan inşa edilen çeşmenin biri kemerin üzerinde diğeri ise içinde olmak üzere iki kitabesi vardır.

Çeşme kitabesi:
Bârek Allah ol Ali Ağa Musahip-i Haznedar
Bu mâkama etti hayrât ehl i atşan zevkine
Selsebili aynıdır güya ki yaptırmış hemân
Çeşme-i âb-ı zülâli teşne diller şevkine
Kerbelâ cengin ögüp Hatif dedi tarîh için
Daima suyun içen içsin İmameyn aşkına 1066[32]

Kemerin altında üç beyitlik tamir kitabesi bulunmaktadır. Sultan Abdülmecid'in eşi Şeminur Kadın tarafından 1845 yılında tamir edilmiştir[33]. Abdülmecid'in çiçeklerle süslü bir madalyon içindeki tuğrasının altında;

Melek-sîret Şehinşah-ı güzin Abdülmecid Han
Hayat-ı lütfu ile kıldı sirab-ı kâinât
Harem-i Saray-ı pâkinden bu aynı kıldı ta'mir
İbaret Şem'-i Nur'un mâ-ı zemzemden sıfatı
Nazifâ tarihin gördükte şad çekti ayağın
Yed-i pâkiyle buldu şem'i nur ma-i hayatı
1262[34]

30 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 270.

31 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt: 1. İstanbul, 1972. s. 409.

32 Hafız Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih.* Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 65 ve 291'de inşa tarihi 1066 olarak verilir. Diğer araştırmacılar bu tarihi 1064 olarak belirtirler.

33 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 270.

34 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri.* İstanbul, 1993. s. 108 ve 111.

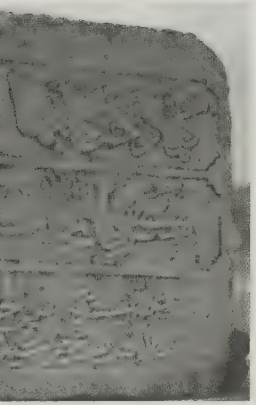

Muhasip Ali Ağa Namazgâhı'nın eski bir görüntüsü (İ. H. Tanışık)

Kitabenin şairi Nazifa'dır.

Eser bugün askeri bölge içerisinde yer almaktadır. Buraya taşınırken muhtemel kıble taşı yok olmuş, bir ihtimal namazgâh hüviyeti de kaybolmuştu. Ama yeniden inşası sırasında kıble yönü gene de korunmuştur.

ALİ EFENDİ NAMAZGÂHI

Şumnulu Ali Efendi Namazgâhı Çeşmesi'nin eski bir görüntüsü (İ. F. Ayanoğlu)

1886 yılında Zeytinburnu Merkez Efendi Mahallesi, İlyaszade Sokağı, Londra Asfaltı üzerinde Şumnulu Hacı Ali Efendi tarafından yaptırılan namazgâhlı çeşme günümüze kadar gelememiştir.

Çeşmeye ait fotoğraflar mevcut olmakla birlikte, bölgenin sıkça değişen topoğrafyası nedeniyle yeri tespit edilememektedir.

Çeşme kitabesi:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Tarikat-ı aliyye-i Nakşıbendiyyeden eş şeyh
El hac Şumnuvi Ali Efendi'nin hayratıdır
Sene 1283

Çeşme, fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla kesme küfeki taştan inşa edilmişti. Bursa kemeri tarzı bir kemere sahip ana cephe üzerindeki kaş kemerli iki tas yuvası eserin tek süsleme öğesiydi. Ana cephede üç yalak bulunmaktaydı. Ana cephenin arkasında ise namazgâh alanı yer almaktaydı. Aşağıdaki fotoğrafta çeşmenin solunda üç yalak daha olduğu görülmektedir.

Şumnulu Ali Efendi Namazgâhı Çeşmesi'nin eski bir görüntüsü (İ. F. Ayanoğlu)

▲
Şumnulu Ali Efendi Namazgâhı Çeşmesi'ne ait kitabe boşluğu çeşmenin arka tarafına aittir (İ. F. Ayanoğlu)

Zeytinburnu, Merkezefendi Mahallesi son derece geniş bir alanı kaplıyordu ve bu alan içerisinde pek çok tarihi eser bulunmaktaydı. Eski Topkapı Otobüs Terminali arkasından başlayan mahalle, Londra Asfaltı kıyısından devam ederek Cevizlibağ kıyısından Seyitnizam'a ulaşmaktaydı. Bölge Çırpıcı ve Veliefendi çayırlarına kadar yer yer bağ bahçe, yer yer mesire alanıydı. Topkapı'nın dışından başlayan mezarlıklar parça parça araziye yayılmıştı. Zaman içinde bu bölge gecekonduların işgali altında kaldı. Öyle ki İstanbul'un taşrası şimdiki değimiyle varoşları bu bölgede yoğunluk oluşturmaktaydı.

Bu işgalin çoğunluğu 1962 yılındaki çevre düzenlemeleri esnasında ortadan kaldırılsa da, hiçbir zaman önüne geçilememiştir. Her dönemde yapılan bu çevre düzenlemeleri tarihi eserleri korumaya yönelik olsa da bazen tahriplerine ya da ortadan kaybolmalarına neden olmaktadır. Bahsi geçen namazgâh alanı Cevizlibağ Atatürk Ögrenci Yurdu civarında bulunmaktaydı. Tüm aramalara rağmen büyük ihtimalle çeşmenin yeri ve günümüzdaki konumu tespit edilememiştir.

Zeytinburnu bölgesinin içinde yer alan pek çok tarihi eser günümüze kadar gelememiştir. Nakşibendi tarikatının şeyhlerinden Şumnulu Hacı Ali Efendi'nin banisi olduğu bu namazgâh da bölgenin değişen yapısı sonucu ortadan kalkmıştır.

/ ANADOLU HİSARI NAMAZGÂHI

Beykoz'da Anadolu Hisarı önünde bulunan bu namazgâh, Toplar Önü Namazgâhı olarak da adlandırılmaktadır.

Anadolu Hisarı Namazgâhı Mihrabı ve Minberi'nin restorasyon öncesine ait bir görüntüsü (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Anadolu Hisarı Namazgâhı Minberi'nin restorasyondan sonra yan korkuluğu tamamlanmıştır.

Anadolu Hisarı, Sultan Yıldırım Bayezid zamanında İstanbul'un fethini hazırlamak, kuzeyden Bizans'a gelecek ticari gemileri ve askeri yardımları engellemek için inşa edilmişti. Değişik zamanlarda farklı isimlerle anılan hisar, Göksu Deresi'nin hemen kenarında denize bitişik olarak yapılmıştır. Zaman içerisinde Göksu'nun taşıdığı alüvyonlar hisarın etrafında bir dolgu meydana getirmiş, namazgâh da bu dolgu toprak üzerine inşa edilmiştir.

Kimi araştırmacılar tarafından inşa tarihi fetih yıllarına kadar indirilse de genel kanı itibarıyla 17. yüzyıla tarihlendirilen mihraplı-minberli bir namazgâhtır. Kesme taştan inşa edilmiş mihrabın ölçüsü 3,30x2,26 metredir. Hafif sivri kemerli mihrap nişini kaval silmeli bir bordür çevrelemektedir. Örtü sistemi yıkılmış, saçağın bir bölümü kopmuşken restorasyonlarla yenilenmiştir. Sağ tarafındaki korkuluğu ayakta kalmış, sol tarafı yıkılmış ve yok olmuştu. Restorasyonlarla yenilenen sekiz basamaklı minber 2,60 metre yüksekliğinde ve son derece sadedir. Avlunun duvar kalınlığı 60 santimetre, yüksekliği ise 2 metredir. Moloz taş örgülü bu duvar yenilemeler nedeniyle yıkılmıştır. Eser, 1985 yılında Beykoz Belediyesi ve Vakıflar Genel Müdürlügü tarafından tümüyle restore ettirilmiştir.

Namazgâh günümüzde üzerinde ya da çevre duvarlarında herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. 25x24 metre ölçeğindeki namazgâh alanı günümüzde çim zemine sahiptir.

Bu eser İstanbul'da tespit edebildiğimiz dört mihraplı-minberli namazgâhtan en sağlam biçimde günümüze ulaşanıdır. Ordugâh tipi olarak da adlandırdığımız bu namazgâh mimarisi ilk kez askeri bir savunma yapısının hemen hemen içerisinde yer almaktadır.

Buna benzer savunma yapılarının içinde mutlaka bir iç kale mescidi bulunmaktadır. Anadolu Hisarı dibindeki bu örnek muhtemelen Çanakkale Azebler Namazgâhı ya da İstanbul Okmeydanı Namazgâhı gibi hisardaki askerlerin namaz kılmaları için inşa edilmiştir.

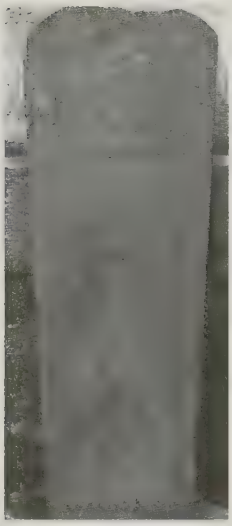
Zaman içerisinde hisardaki askerî önemi kaybolsa da bölgenin mesire yerlerine gelen insanlara hizmet etmeye başlayan yapı halen bu görevini sürdürmektedir.

Yapıldığı dönemde kim bilir kimlerin namaz kıldığı bu alan, bugün önünden geçenlerce eski bir taş esermişcesine bakılan, belki de duvar zannedilen bir yapıdır. Belki de burada fethi hazırlayan askerler de namaz kılmıştı.

Anadolu Hisarı Namazgâhı mihraplı ve minberli namazgâhlarımıza bir örnektir.

ANONİM KIBLE TAŞI

Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat Eserleri Müzesi'nde bulunan Anonim Kıble Taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Himmetzade Namazgâhı adıyla da bilinir.

Hakkında bir bilgiye sahip olamadığımız Himmetzade Namazgâhı kıble taşı Fatih'te Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki Vakıflar İnşaat Eserleri Müzesi'nde envanter numarasıyla koruma altında bulunmaktadır.

Nereden geldiği bilinmeyen bu eser 94 santimetre yüksekliğe sahiptir. En dar yeri 24 santimetre en geniş yeri ise 33 santimetredir.

Kıble taşının üst bölümüne tahrip olmasına rağmen okunabilen, bitkisel süslemelerin içerisindeki Hüve'l-Hayyü'l-Bakî yazısı altına ise kartuş içerisine alınmış mihrap kitabesi yerleştirilmiştir. Kitabenin altına da kaş kemerli bir niş açılmıştır.

Kıble taşı:
Hüve'l-Hayyü'l-Baki
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

İ. Fazıl Ayanoğlu'nun kayıtlarında kıble taşının muhtemelen topraktan yeni çıkarılmış haliyle bir fotoğrafı yer almakta, bu fotoğrafın arkasında da Himmetzade Namazgâhı olarak kayıt bulunmaktadır. Araştırmalarımızda ise Himmetzade adı ile ilgili bir namazgâh kaydına rastlanılmamıştır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü İnşaat Eserleri Müzesinde bulunan Anonim Kıble taşının namazgâh alanındaki görüntüsü (İ. F. Ayanoğlu)

Yeri ve konumu hakkında bir bilgi bulunmayan kıble taşı müzede koruma atına alınmıştır.

Muhtemelen bir hayır sahibi tarafından kurtarılan kıble taşının yeri ve konumu hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

Namazgâh alanlarının birçoğu kayıt altına alınmadan tahrip olmuş ya da yerinden edilerek farklı alanlarda koruma altına alınmıştır. Asıl yeri bilinmeyen Anonim Kıble Taşı da müzede koruma altına alınmıştır.

ARİF EFENDİ NAMAZGÂHI

~

Çoban Çeşmesi Namazgâhı olarak da adlandırılan bu namazgâh, 1817 yılında İstablı Amire Katibi Arif Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Bugün mevcut olmayan eser, Kadıköy Merdivenköyü asfaltı üzerinde Emin Bey Köprüsü yakınında yer almaktaydı.

Pek çok namazgâh alanı ve kıble taşı köprü yakınlarında tespit edilmektedir. Bu nedenle eski köprülerin yakınlarında mutlak bir çeşme ve bunla bağlantılı olan bir namazgâh alanı aranmasında sakınca yoktur.

Namazgâhın kıble taşı yekpare mermer malzemedir ve üzerine güzel bir hatla aşağıdaki kitabe kazınmıştır.

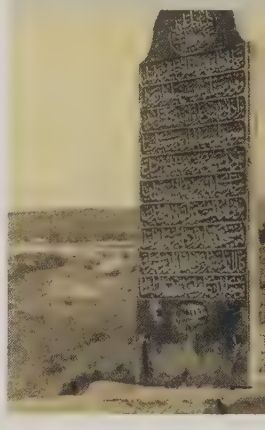
Kıble taşı:
Yuvarlak madalyon içinde
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

ayeti yer almakta, altında ise kitabe bulunmaktadır.

Cihanın kutlu hem sultanı han Mahmud adlinin
Vüfur himmet ile subesu hayr olmada peyda
Bir adna bendesi Arir Efendi Katibi ahur
Füyuz naziresile eyledi bu maberi ihya
Nükudi vüsasını suresine sarf eyleyüp bu şek
Bu cari hayr ile mermerde namın eyledi ibka
Muvaffak olmamışdı bir ahad erbabı himmetten
Ne müstahkem eser yaptırdı ecrin hakide ita
Kemal erbabına tarihi mülhem oldu bu hayrın
Bu hayrı eyledi Arif Efendi bi bel inşa
1233 sene g.[35]

Kitabeden anladığımız kadarıyla buradaki köprü de namazgâhla aynı tarihte ihya edilmiştir. Kıble taşının etrafında olması gereken bir namazgâh alanı ya da su kaynağının varlığı tespit edilememiştir. Değişen çevreyle birlikte günümüzde bölgede ne köprü, ne de namazgâhla alakalı bir kalıntı tarafımızdan bulunamamıştır.

İstanbul'un değişen topoğrafyasına en güzel örneklerden birisi de bu bölgedir. Bir zamanlar şehir dışında çobanların sürü otlattığı alan bugün evlerin, apartmanların arasında kaybolmuştur. Bölgede ne Emin Bey Köprüsü ne de namazgâhla alakalı bir kalıntıya rastlanılabilmiştir.

Merdivenköyü Arif Efendi Namazgâh alanının kıble taşına ait eski bir görüntü (İ. F. Ayanoğlu)

35 Kitabe tercümesi İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notlarından alınmıştır.

ATMEYDANI NAMAZGÂHI

İstanbul'un en önemli meydanı olan Sultanahmet Meydanı'na hakim bir noktadadır. Hemen Hipodromun kenarında yer almaktadır. Bu namazgâh inşasından sonra sadece 17 sene hizmet vermiş, ardından cami haline getirilmiştir.

Eski Eminönü ilçesi Sultanahmet Meydanı'nda yer alan namazgâh, Üçler Namazgâhı olarak da adlandırılmaktadır.

İstanbul'un tespit edilen mihraplı-minberli namazgâhlarından bir diğeridir.

Günümüzde mevcut olmayan bu namazgâh Atmeydanı'nda, Üçler Makamı da denilen bölgede, İsmail Maşukî'nin katledildiği yerde, onun müritlerinden Irak-ı zade Hasan Efendi tarafından 1535-1536 yıllarında yaptırılmıştır[36]. Ölçülerini tespit edemediğimiz bu yapı, Matrakçı Nasuh'un *Beyan-ı Menazil-i Irakeyn* kitabının İstanbul minyatüründe rahatlıkla görülmektedir[37].

Hadika'dan edindiğimiz bilgilere göre yapının kitabesi mihrabın dışında olup, tarihini Kandî Abdullah Efendi söylemiştir.

Olup işte bu hûb üçler makamı
Salât-ı hamd ü tezhîb ile a'lâ
Nazargâh-ı ibâdullah olubdur
Şerifle daim ide Hak Taâlâ
Görüb Kandî didi izzetle tarih
Refi'u dilküşâ oldı musalla

Namazgâh, 1552 yılında mescit haline getirilmiştir[38]. Bugün yeri kısmen bilinen mescit zaman içinde tahrip olmuş, günümüze gelememiştir. Caminin boş sahası ise park olarak kullanılmaktadır.

Arazinin konumu günümüzde tamamen değişmiştir. Birkaç yıl namazgâh olarak hizmet veren yapı camiye çevrilse de günümüze kadar gelemediğinden asıl hüviyetleri hakkında bilgilerimiz yetersizdir.

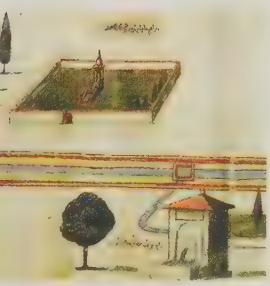
36 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı' Efendi, Süleymân Besim Efendi. *Hadikatü'l-Cevâmi.* (İstanbul Câmileri ve Diger Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar). Haz. Ahmet Nezih Galiptekin. İstanbul, 2001. s. 413-415.
Ayvansarayî Hafız Hüseyin. *Hadikatü'l-Cevâmi.* Çev. İhsan Erzi. *Camilerimiz Ansiklopedisi.* Cilt: 1. İstanbul, 1987. s. 69.

37 Nasuhü's-silâhî (Matrakçı). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han.* Haz. Hüseyin G. Yurdaydın. Ankara, 1976. v. 8 b.

38 Ayvansarayî Hafız Hüseyin. *Hadikatü'l-Cevâmi.* Çev. İhsan Erzi. *Camilerimiz Ansiklopedisi* Cilt: 1. İstanbul, 1987. s. 69.

AYRILIK NAMAZGÂHI

Ayrılık Namazgâhı'na ait Üsküdar Su Yolları Haritası'nda bulunan minyatür detayı

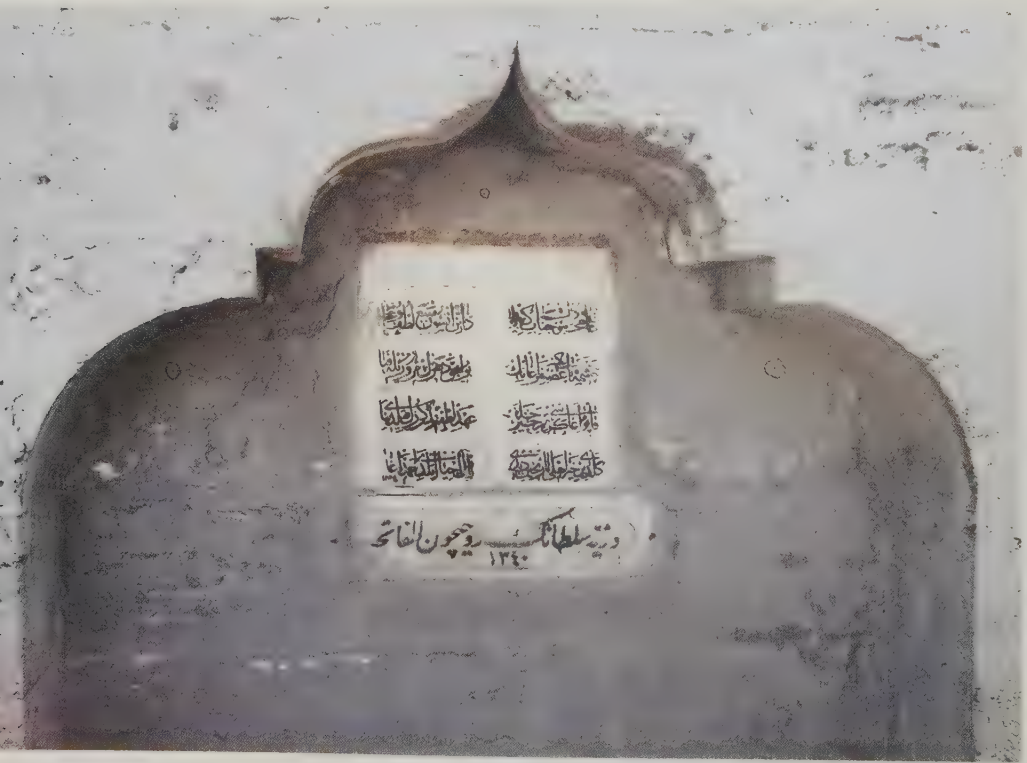
Kadıköy İbrahim Ağa Mahallesi, Ayrılık Çeşmesi Mevkii'nde 1601 yılında Darüssaade Ağası Gazanfer Ağa tarafından birkaç yüz kişinin namaz kılabileceği mihraplı-minberli, etrafı set duvarlı bir biçimde inşa edilmiş, hemen yakınına da bir çeşme ilave edilmişti.

Namazgâhın günümüze ulaşan 19 metre uzunluğundaki set duvarının üzerine vaktiyle bir gecekondu yerleştirilmişti. Bugün bu yapılaşmalar tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Namazgâhın İbrahim Paşa Su yolu Haritası'nda[39] mihraplı-minberli bir minyatürü bulunmaktadır. Yapı, Yusuf Paşa Çeşmesi'nin hemen arkasında açıkça görülmektedir. İnşa tarihi belli olmayan namazgâhın Ayrılık Çeşmesi'nden dolayı Gazanfer Ağa tarafından yapıldığı genel olarak kabul edilmektedir.

Bu çeşmenin namazgâhın çeşmesi olduğu da düşünülmektedir. Bu nedenle de namazgâhın banisi ve tarihinin çeşmeyle ile alakalı olması muhtemeldir.

Ayrılık Çeşmesi'ne ait kitabe, çeşmenin arka tarafında namazgah alanı bulunmaktadır.

39 Türk ve İslam Eserleri Müzesi No: 3336 İbrahim Paşa Su Yolu Haritası.

Çeşme

Üstteki Kitabe:
Han Mahmud'un cenâb-ı kibriyâ
Zâtın etsün menba'ı lûtf u'atâ
Çeşme-i pâki Gazanfer Ağanın
Bulıcak dehrin mürûrile fenâ
Kapu Ağası Kerim-i hayr-i halef
Ahd-i lûtfunda güzel kıldı binâ
Geldi bir hayr ehli târihin dedi
Pâk ihyâ eyledi Ahmed Ağa
1155(1742)[40]

Alttaki Kitabe:
Dürriye Sultanın ruhiyçün el fâtiha
1340 (1921-22)

▲
Ayrılık Çeşmesi'ne ait yalak kalıntıları arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılmıştır

Kitabesinden anladığımız kadarıyla çeşme Gazanfer Ağa tarafından inşa ettirilmiş, Kapı Ağası Ahmed Ağa tarafından 1742 yılında onarılmış, vefatının ardından Dürriye Sultan adına 1921 yılında bir kez daha onarılmıştır.

Küfeki taşından inşa edilen çeşme klasik görünümlü olup, tek lüleli aynataşını içine alan kaş kemerli bir cephe görüntüsüne sahiptir. Çeşmenin saçağında yer alan palmet benzeri firiz, çeşmenin tek süslemesidir. Bir ortada birer de yanlarda olmak üzere üç yalağa sahiptir.

Bölge, bir menzil yani konaklama ve dinlenme noktasıdır. Zaman içerisinde namazgâh tahrip olmuş, yol genişletmeleri sebebiyle de tamamen yok olmuş, çeşme ise yerinden edilmişti. 1999 yılının Haziran ayında Marmaray kazıları esnasında çeşmenin arkasında rastlanılan kalıntıların, büyük olasılıkla Ayrılık Çeşmesi'nin namazgâh bölümünün duvarları olduğu düşünülmektedir. Bölgedeki kazı çalışmaları halen devam etmektedir.

Ayrılık Namazgâhı İstanbul'dan ayrılan önemli zevatın vedalaşma noktasıydı. Bazen vezirler için son derece şaşaalı geçit törenleri de düzenlenmekteydi. Buradaki namazgâh ve çeşme bu nedenle 'Ayrılık' adını almıştır.

Ayrılık Çeşmesi ve Namazgâhı büyük seramonilere sahne olmuş önemli bir uğurlama menzilidir. Her yıl Osmanlı Sultanları hac mevsiminde gönderdiği Sürre Alayı'na dua merasiminin yapıldığı yer olmakla birlikte, burası alayın İstanbul'dan son ayrılış noktasıydı.

Bu bölge aynı zamanda taşraya görevli giden ağalar, vezirler ya da paşaların uğurlandığı yer olarak da kullanılırdı. Ayrılıkların yaşandığı bir alan olması nedeniyle halk tarafından bölge ve çeşme Ayrılık Çeşmesi ya da Namazgâhı olarak adlandırılmaktadır.

40 Hafız Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih*. Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 106 ve 132.

AYŞE HANIM (HATUN) NAMAZGÂHI

Ayşe Hanım (Hatun) Namazgâhı'na ait eski bir görüntü (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

1767 yılında Silahşör Ahmed Bey tarafından vakfedilen[41] ve "Çiçekçi Namazgâhı" olarak da bilinen Silahşör Ahmed Bey ve Veliye Ayşe Hanım Namazgâh Çeşmesi, Üsküdar-Kadıköy yolu İskele (Çiçekçi) Caddesi'nde yer almaktadır.

İlgili kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda, çift cepheli kıble taşının yerinin birkaç kez değiştirildiği ve bir dönem iki yanına mezar taşlarından sökülmüş birer mermer sarığın ilave edildiği bilinmektedir. Kıble taşının yüksekliği 117, dar yeri 37 ve geniş yeri 55 santimetredir. Mezar taşı şeklindeki kıble taşı, muhtemelen şekli nedeniyle zaman içinde yeşile boyanmış ve yazılar ile süslemeler altın yaldızla belirlenmiştir. Üçgen biçimindeki tepeliğinin ucunda bulunan göz alıcı lale motifinin altında rumi ve palmetlerle bezenmiş dolgu süslemesi yer almaktadır. İki yüzü de kitabeli olan kıble taşında şöyle yazmaktadır:

Önyüz:
Bismillahirrahmanirrahim
Küllema dahale zekerriyyal el mihrab
1181

Arka yüz:
Sahib'ül hayrat
Merhume valiyettü Âyişe
hanım ruhu şerefine
mukaddes ola âmin

Ayşe Hanım (Hatun) Namazgâhı'na ait kıble taşının arka yüzü, eskiden Çiçekçi Kahvesi'nin önünde durmaktaydı

1974 yılına kadar namaz kılınan seddi, kıble taşı ve etrafındaki demir parmaklıkları yerli yerinde dururken dönemin belediyesi tarafından sökülüp yerine fıskiyeli havuz[42] yapılan namazgâh alanının yakınında günümüzde mevcut olmayan bir kuyu ile Nur Çeşmesi bulunmaktaydı.

Namazgâhın bulunduğu Çiçekçi Kahvesi, Üsküdar'ın en önemli uğrak yerlerinden biriydi. Üsküdar'ın âlim, sanatkâr ve şairleri buraya gelir, onlarla olmak, onları dinlemek isteyen ahali de kahveyi doldurur taşırırdı. Ünlü ressamlarımızdan Üsküdar aşığı Hoca Ali Rıza da sürekli bu kahveye gelirdi. Pek çok kişi Ali Rıza Bey'in bu kahvede resim yaptığını anlatmaktadır.

41 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 237.

42 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 237.

Ayşe Hanım (Hatun) Namazgahı'na ait kıble taşı önyüzü

İstanbul'un ayakta kalmaya çalışan tarihi eserler arasında yer alan bu yapı, birçok kez yer değiştirmesine rağmen günümüze kadar gelebilmiştir. Çiçekçi Kahvesi'nin ortadan kaldırılmasıyla Nur Çeşmesi ve buna su sağlayan kuyu da tahrip edilmiştir. Kıble taşı da değişik tarihlerde değişik yerlerde resimlenmiştir.

İstanbul'un tarihi eserleri arasında yer alan bu yapı, birçok kez yer değiştirmesine rağmen günümüze kadar gelebilmiştir.

Bugün Üsküdar Belediyesi'nin imkânları dahilinde namazgâh alanı yeni baştan oluşturulmuş, kıble taşı boyanarak yeniden dikilmiştir. Daha önceki fotoğrafta görülen sarıklar ise artık mevcut bulunmamaktadır.

AYŞE HATUN NAMAZGÂHI

~

Konumu itibarıyla bu çeşme eski tramvay yolu yapılırken asıl yerinden sökülerek şimdiki yerine dikilmiştir. Semte adını veren duvar buradaki sarayın yüksek istinat duvarından dolayı bu adı almıştır.

Duvardibi Namazgâhı olarak da adlandırılan bu eser yol yapımı esnasında muhtemelen buraya taşınmıştır

Üsküdar, Çengelköy Hamallar İskelesi, Pazar Kayığı Mevkii'nde bulunan namazgâhı 1795 yılında Ayşe Hatun tarafından vakfedilmiştir. Duvar dibi namazgâhı olarak da adlandırılan eser, menzil namazgâhı olarak inşa edilmiştir.

Çeşme bölümündeki kitabede eserin Ayşe Hatun ve Rodoslu Hasan için vakfedildiği yazılıdır. Hemen altında "Maaşallah Es-seyyid Mehmed Kâşif 1170" kitabesi ise bu çeşmeninin daha önce var olan bir çeşmenin yerine yapıldığı izlenimini vermektedir. Eserin üst kısmında Sultan III. Selim'in tuğrası, altında bir istiridye kabuğu, onun altında ise kitabe yer almaktadır.

Maaşallah
Sultan III. Selim'in tuğrası

Ön yüz:
Beray-ı şadanî-i ruh-ı sâhibetü
El-hayrat merhume Âişe Hatun
Bint-i Hasanü'r-Rodosî Ruhi çün
El-Fatiha
1209

Maaşallah
Es-seyyid Mehmed Kâşif 1170

Arka yüz:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
6 N. 1209 (27 Mart 1795)

Çeşmenin arka yüzünde niş halindeki mihraptan zincire asılı kandil motifi ve altında da mihrap ayeti bulunmaktadır. Sofanın zaman içinde namazgâh alanından çıktığı ve 70 sene sonra içine gömü yapılarak mezarlık haline getirildiği söylenmektedir[43].

Kanımızca bu eser yol genişletme çalışmaları sırasında asıl yerinden sökülerek şimdiki alana dayanmıştır. Zira arka bölüm, yani namazgâh alanı olması gereken saha yolun çok yukarısında kalmıştır. Dolayısıyla çeşmenin mihrabı belirgin bir biçimde toprağa gömülü vaziyettedir. Ayrıca kıble yönü de hatalıdır.

Yekpare mermer bloktan oluşturulmuş çeşme gövdesi ile yalak uyumsuzdur. Çeşme yanları süslemelidir. Tasarımı itibarıyla Ömer Efendi Çeşmesi'ne benzemektedir.

43 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1045.

19

AYVALIK MEZARLIĞI NAMAZGÂHI

~

Zeytinburnu, Silivrikapı, Merkez Efendi Mahallesi, Çörekçi Seyyid Nizam Yolu'ndadır.

1876 tarihini taşıyan kıble taşının banisi bilinmemektedir. Yanında bulunan mezarlığın adıyla anılmaktadır. Hemen yanında ise Hacı Bayram Efendi tarafından vakfedilen Menzil Namazgâhı Çeşmesi bulunmaktadır. Çeşmenin etrafında yapılan arkeoloji çalışmaları öncesinde bu kıble taşının çeşmeyle alakalı olduğu zannedilmekteydi.

Kıble taşı muhtemel yol genişletmeleri esnasında yerinden oynatılarak, çeşmenin arkasına taşınmıştır. Kaynaklarda 511 pafta, 2982 ada, 1 parsel'de kayıtlı görünen namazgâh alanı istimlak edilerek yola dahil edilmiştir[44].

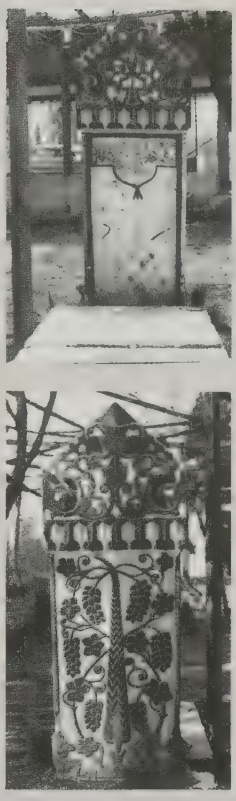
Yakın zamanda bir kamyonun çarpması neticesinde ortadan ikiye kırılan kıble taşı, hemen yakındaki mermerciler tarafından yapıştırılarak tekrar yerine konulmuştur. Bunun akabinde bölgede bir arkeolojik kazı başlatılmış, bahsi geçen kıble taşı yerinden sökülerek kayıt altında depoya kaldırılmıştır.

Dileriz ki benzeri eserlerin başına gelen bu eserin başına gelmez de en kısa zamanda Namazgâh alanı ihyasıyla birlikte bu kıble taşı da yerine dikilir.

Kitabeleri:

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Sene 1294

158 santimetre yüksekliğindeki kıble taşının dar yeri 50 santimetre geniş yeri ise 60 santimetredir. Eserin her iki cephesi de süslemelidir. Önyüzünde mihrap ayeti, üzerinde mukarnas dizisi, bu dizinin üzerinde ise stilize edilmiş kıvrık dallara benzer motif işlenmiştir. Arka yüzünde ise üzümlü asma dalları ve ortasında bir servi motifi bulunmaktadır.

▲
Ayvalık Mezarlığı Namazgâhı'na ait kıble taşının ön ve arka yüzleri

Namaz sofalarının kıble taşları ile mezar taşları arasındaki benzerliği algılamak için en iyi yer herhalde bu namazgâhtır. Zira mezarlığın içerisinde bulunan kıble taşı kıbleyi gösterir biçimde dikilmiştir. Üzerlerindeki süslemeler ise hemen hemen aynıdır.

44 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s.227. Özdamar'ın verdiği bilgide istimlak edilerek yola katıldığı söylense de üç yol ortasında çeşmesinin yanında kıble taşı ve arkasında bir kişinin namaz kılacağı seki halen durmaktayken günümüzde yerinden sökülerek depoya kaldırılmıştır. Bu alanda şimdilerde arkeolojik kazı yapılmaktadır. Özdamar adı geçen eserde kıble taşının tarihini H. 1193 olarak vermektedir.

BEKÂR DERESİ SOKAĞI NAMAZGÂHI

~

Ayanoğlu'nun notlarında burada iki namazgâh tespit edildiği belirtilmektedir. Büyük namazgâhın alanı bilinse de kıble taşı yoktur. Küçük namazgâh ise bir çeşmeye sahip ve 1277 (1860) tarihlidir.

1860 yılında vakfedilen namazgâh Üsküdar, Bekar Deresi (su yolu) Çengelköy'de bulunmaktadır.

İlgili kaynaklardan, Eski Bekâr Deresi üzerinde 500 metre aralıkla iki namazgâh alanının varlığı tespit edilmiştir. Yöre halkı tarafından büyük ve küçük namazgâh olarak adlandırılan bu alanlar artık mevcut değildir.

Küçük namazgâh alanı arsa olarak durmaktaydı.

Büyük namazgâh alanını ise dört kestane ağacı gölgelemekteydi. En arkada yer alan kestane ağacının altında tepesi hafifçe sivri, mezar taşı benzeri mermer bir kıble taşı bulunmaktaydı. Bu kıble taşının araları cetvelli dört satırlık kitabesi şöyledir:

Kıble taşı:
Sahib'ül hayrat
Küllema dahele aleyha
Zekerriyyel mihrab
1277[45]

Kıble taşının en dar yeri 27 santimetre, en geniş yeri 33 santimetre yüksekliği ise 65 santimetredir. Namazgâh alanını ve etrafını çevreleyen set duvarı günümüze kadar gelemediği gibi önceki konumu da tespit edilememiştir.

Bekâr Deresi Sokağı Namazgâhı'na ait kıble taşı. (İ. F. Ayanoğlu)
▸

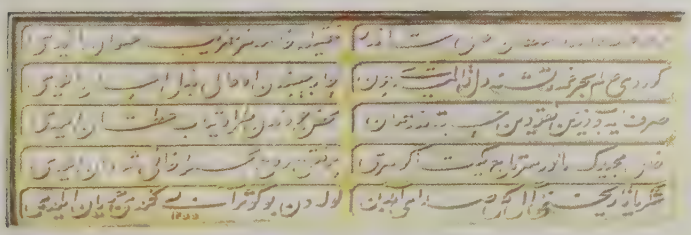
45 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları*. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 71. Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* Dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 236'da tarihini 1227 (1812) olarak verir.

BEZMİALEM VALİDE SULTAN NAMAZGÂHI

~

1839 tarihinde Bezmialem Valide Sultan tarafından vakfedilen namazgâh Maçka, Vişnezade Mahallesi, Spor Caddesi'ndedir.

Meydan çeşmesi ve namazgâh sofası yani namaz kılmak için etrafı belirlenerek yerden yükseltilmiş bir bölüm olarak günümüze sağlam biçimde gelen bu eser plan tipi bakımından da örnek teşkil edebilecek biçimde halen durmaktadır.

Mermer kıble taşı, döneminin zengin süsleme öğeleriyle tasarlanmıştır. Üç bölüm halinde düzenlenen eser vazodan çıkan yapraklarla taçlandırılmıştır. Zengin süslemeli vazonun boğumunda kurdele ve sümbüller göze çarpmaktadır. Hemen altında bir tiyatro sahnesinin tavanını andıran kumaş süslemeleriyle onun altında beyzi bir madalyon içine alınmış kitabe yer almaktadır. Kitabenin altında ise dönemin ışınsal rozet süslemesi gene kıvrımlı kumaş süslemesi içerisinde sunulmaktadır.

Arka yüzü ise çiçeklerle bezenmiş tepelik bölümündeki vakfiye kitabesi haricinde son derece sade tasarlanmıştır.

Sofaya ait kıble taşı 24 santimetre yüksekliğinde, 46x74 santimetre ölçeğinde bir kaide üzerine oturmaktadır. 165 santimetre yüksekliğinde, 50 santimetre genişliğinde ve 9 santimetre kalınlığındadır.

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Bezmialem Valide Sultan'ın geride bıraktığı birçok vakıf eseri bulunmaktadır. Esaretten gelip, Sultan II. Mahmud'a eş, Sultan Abdülmecid'e anne olmuştur. Onun naif kişiliği ve insan sevgisi yaptırdığı hayır eserlerine de yansımıştır.

Bezmialem Valide Sultan Namazgâhı kıble taşı önyüzü (Foto: Selahattin Sekman)

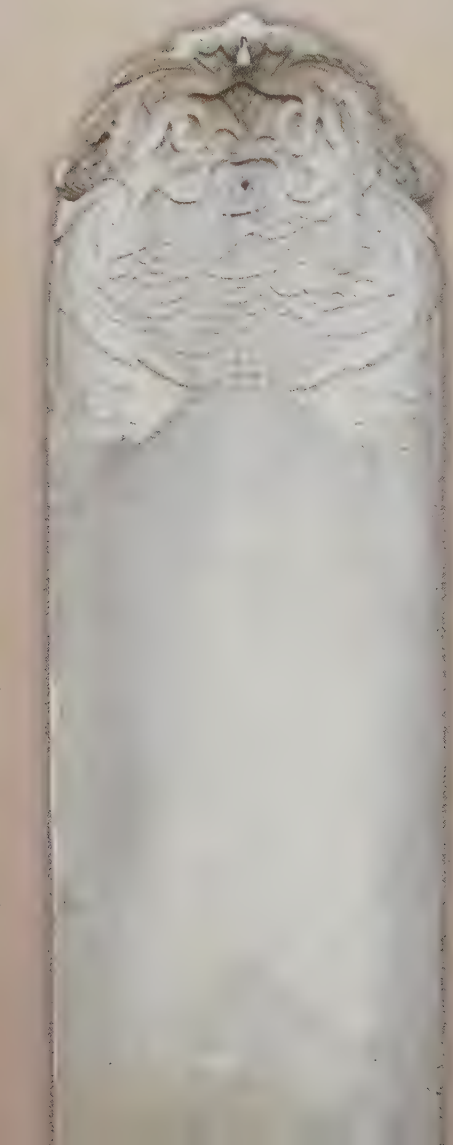
Kıble taşının iki yüzü de kitabelidir.

Önyüzü:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

Arka yüzü:
İsmet lü hazreti Valide sultanın hayratıdır.
1255

Aynı tarihi taşıyan dört cepheli meydan çeşmesi de namazgâha 4-5 metre uzaklıktadır. Kare planlı çeşmenin tarihi Ziver ve Şükrü tarafından düşürülmüştür.

Bezmialem Valide Sultan Namazgâhı'na ait kıble taşının arka yüzü (Foto: Selahattin Sekman)

Çeşme kitabesi:

. . .
Şükriya tarihi al gel saday i ab'dan
Lüleden bu kevser abı geldi ceryan eyledi
1255
. . .
Mücevher, tam iki tarih bir beyt içre bak çıktı
O şâhın çâkeri Ziver bu nazmı idecek inşâd
Revan kılsın şeh i âfaka cuy-i nusratın sübhan
1255
. . .
Bu semti Valide Sultan kıldı a ile dilşâd
1255
. . .
Şevketlü mehabetlü Sultan Abdülmecid Han
Efendimizin Valideleri İsmetlü Bezmiâlem aliyyet-üş şan
Valide Sultan hazretlerinin hayratıdır. Sene 1255

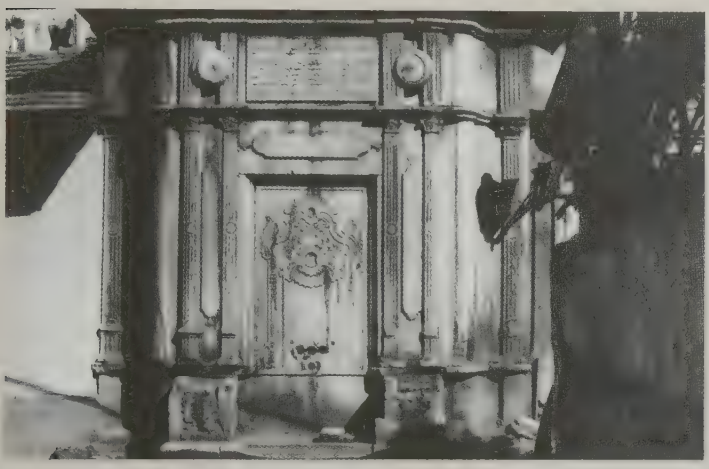
Döneminin zengin süslemelerini yansıtan çeşme, mermerde uygulanmış en nadide işçiliği sunmaktadır.

22

BİLAL AĞA NAMAZGÂHI

1796 yılında Babüssaade Ağası Bilal Ağa tarafından çeşme ve namazgâh olarak vakfedilen eser, Beyoğlu, Tophane, Hacı Mimi Mahallesi, Lüleci Hendek Caddesi'ndedir.

İstanbul'un sıkça değişen topografyasından nasibini alan çeşmeye bitişik bu namazgâh Tophane Karabaş Tekkesi'nin yakınlarındayken[46], günümüzde yeri ve kıble taşı kaybolmuştur. İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notlarında namazgâh alanının çeşmenin arkasında olduğu ve Vakıflar İdaresi tarafından satıldığı belirtilmektedir.

Beyoğlu'ndaki Bilal Ağa Çeşmesi (İ. F. Ayanoğlu)

Çeşme kitabesi:
İnayet Menbaı Sultan Selim'in Safvet-i tab'ı
İbad-ı dergehin Cimle rıza cuy-ı Hüda kıldı

Husüsa kim Halil Paşalı pür himmet Bilal Ağa
Umurunda imam-ül müslimine iktida kıldı
...
Okuyanın ezanıyla güherveş Vehbiya tarih
Bilal Ağa gel iç zemzem diyüb nasa sala kıldı[47]
1211

Çeşme kitabesi Seyyid Vehbi'ye aittir.

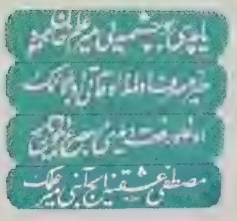
Döneminin bütün süsleme özelliklerini hareketli cephesinde yansıtan tamamen mermer kaplama olarak tasarlanmış çeşme, ileri taşkın görüntüsüyle daha bir heybetli ve hareketli görünmektedir.

Yalağı kırılmış çeşmenin kitabesi, çatı firizi silmesi altında yer almaktadır. Kitabenin iki yanında kabara şeklinde tasarlanmış iri ay yıldız motifleri üzerinde durulması gereken önemli süsleme örnekleridir.

46 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 157.

47 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 230. Kitabeyi her okuyan birbirinden farklı şekilde okumuştur.

BURHANİYE ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

Burhaniye (Abdullah Ağa) Çeşmesi kitabe detayı.

Üsküdar, Burhaniye'de Adullah Ağa Caddesi ile Beylerbeyi'ne inen Tunuslu Mahmud Paşa Caddesi üzerindedir.

İstanbul'un çarpık yapılaşması daha ciddi yerleşim problemlerini de beraberinde getirmektedir. Yeni açılması gereken yollar ya da yeni düzenlenen parklar, bahçeler veya benzeri yapılar nedeniyle birçok tarihi eser şehir gelişimine kurban edilmiştir. Kimi zaman koruma adına yapılan bu tür müdahaleler öncesinde bir tespit yapılmadığından ve yeterli bilgiye ulaşılmadığından bambaşka eserler meydana gelmektedir.

Burhaniye'de yer alan bu eser de bunlardan bir tanesidir. Eseri korumak adına ucube bir yapı meydana getirilmiştir.

Abdullah Ağa Çeşmesi, Mir Alem Çeşmesi ve nereden geldiği tam olarak bilinmeyen bir kıble taşı birleştirilerek yeni bir eser meydana getirilmiştir.

İ. Hilmi Tanışık çesmenin Boğaziçi, Beylerbeyi, Fıstıklımescit yukarısında olduğunu belirtmektedir[48].

İ. Hakkı Konyalı Mir Alem Çeşmesi'ni anlatırken adı geçen çeşme kitabesinin buraya ilave edildiğini söylemektedir. Çeşmenin Altunizade asfaltından Beylerbeyi'ne inerken Burhaniye Mahallesi'nde yolun sağında olduğunu söyleyerek farklı bir adres vermekte ve çeşmenin solunda 1862 tarihli bir kıble taşı bulunduğunu belirtmektedir[49].

Affan Egemen çeşmenin yıktırıldığını, kitabenin ise Miralem Çeşmesi'ne ilave edildiğini söylemektedir[50].

Nermi Haskan ise 1969 yılında Çevre Yolu yapımı esnasında Miralem Çeşmesi'nin yıktırıldığını, kitabesiyle ve yanındaki namazgâhın taşı sökülerek şimdiki yerine nakledildiğinden[51] bahsetmektedir.

---

48 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 460.

49 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt 2. İstanbul, 1977. s. 26-27.

50 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri.* İstanbul, 1993. s. 19.

51 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1055-1057.

Günümüzde bir sıra kesme taş ve iki sıra tuğla dizisinden oluşan su haznesiyle, bu su haznesinin üzerine yerleştirilen iki farklı çeşmenin kitabesinden meydana gelmektedir.

Abdullah Ağa Çeşmesi, Mir Alem Çeşmesi ve nereden geldiği bilinmeyen bir kıble taşı birleştirilerek yeni bir eser meydana getirilmiştir.

Abdullah Ağa Çeşmesi kitabesi:
Zir-ü bala aldı kam sultan Mahmud-i adilden
Kesmesin mevla m-barek şevketin her dideden
Seyyema Darüssaad Abdullah Ağa bendesi
Ma'ı icra eylemiştir iç buyur bu çeşmeden
Bir mücevher kikile yazdı Nafiz tarihin
Ayn-ı cari kıldı Darüssaad Ağası tüleden
1253 (M. 1837)

Mir Alem Çeşmesi kitabesi:
Yapdı bu çeşmeyi Mir i Alem i Han Mahmud
Hayra sarf olmada evkatı o bala himemin
Oğlu Rifat didi bir mısradilcü tarih
Mustafa aşkına iç abın mir i alemin
1242

Nermi Haskan'ın verdiği bilgiye göre Fıstıklı Mescid Avlusu'ndan getirilen kıble taşı üzerinde şu kitabe bulunmaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Sene 9 Muharrem 1287

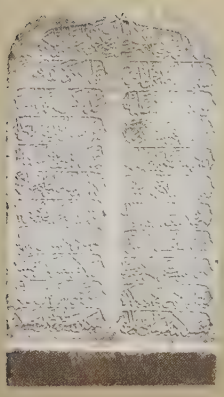
Haskan bu kıble taşının 5x10 metre ölçeğinde namaz sofasına dikili vaziyette olduğunu belirtse de günümüzde bu namaz sofası mevcut bulunmamaktadır. Kıble taşı ise çeşmenin hemen yanında mezar şeklinde durmaktadır. İ. Hakkı Konyalı'nın bahsettiği kıble taşı ise tarafımızdan görülememiştir.

Burhaniye'deki mezar haline getirilmiş kıble taşı

BÜYÜK ÇAMLICA NAMAZGÂHI

~

Büyük Çamlıca'da Sultan IV. Mehmed Musallası'na ait mermer kitabe.

1661 yılında Sultan IV. Mehmed tarafından namaz sofası olarak inşa edilen namazgâh Subaşı Namazgâhı ve Sultan IV. Mehmed Musallası adlarıyla da anılmaktadır. Üsküdar, Kısıklı, Büyük Çamlıca yolunda yer almaktadır. Musallanın olduğu alan meşhur Çamlıca Suyu'nun da çıktığı yerdir. Bu nedenle Sultan IV. Mehmed tarafından hemen yakınına bir de çeşme yaptırılmıştır. Musalla taşının bulunduğu sahada üç ayrı çeşme daha bulunmaktadır.

Namazgâh alanı, üç basamakla çıkılan ve diğer taraflardan ayrılmış bir namaz sofasıdır. Alanda namazgâh ile yaşıt olduğu düşünülen bir de çınar ağacı vardır. Kitabenin şairi Nâlî'dir.

Kitabeleri:
Tarih-i musalla-yı Hazreti Sultan Mehmed han-ı Gazi halledallahü mülkehû

Şeh-i a'zam Mehmed Han Gazi
Nizam-ı din-i devlet rûh-ı dünya
. . .
Musallaya didi tarih Nâlî
Mekân-ı muhterem âli musallâ
Sene 1071

Kitabede Sultan IV. Mehmed şöyle vasıflandırılmıştır:

Sultan IV. Mehmed Musallası'na ait mermer kitabenin bulunduğu tahmini namazgâh alanı.

"En büyük Şah Mehmed Gâzi, din ve devletin tanzim edicisi, dünyanın rûhu, Çihahgir, cihan bağışlayan, dünya bekçisi, düşmanı bertaraf eden, savaş gününün kahramanı, kılıcı doğuya ve batıya heybet verdi, düşman kanı sel gibi aktı, Allah'ın gölgesi olan bu Gazi Sultan'ın iyilik ve zühdü nasıl revnak bulmaz? Buraya musallâ konmasını kendisi emretti, mihrabını ve her çeşit lüzumlu şeyleri hazırlattı. Allah'ım onu saltanat koltuğunda ebedi eyle. Rabbim duâsını makbûl, namazını mu'teber, kadrini yüce kıl. Allah'ım bu duayı Fürkan ve Tâhâ sûresi hakkına kabul et."[52]

Kitabe:
Hazret-i Sultan Mehmed cem-şüküh
Nasır-ı ser'i Nebi zıll-ı Hüda

Gonca-veş tab'-ı şerifin her seher
Açtı devletle bu cay-ı dil-güşa

Oldu cari emr-i ali yaptılar
Bir müferrih çeşme kim şahş seza

Kevser-asa abı reşk-i sel-sebil
Havzı firdevs-i İrem aynı şifa

Şehriyara nuş-ı cam olsun müdam
Hıfz ede zatın cenab-ı kibriya

Ola cari ta kıyamet ab-veş
Emr-i fermanı cihana da'ima

Naili'den sordum dedi tarihtir
Çeşme-i 'aynül-hayat-ı can-feza
1071[53]

Namazgâh alanı ve kitabesi tahribattan korunsa da kültürel yozlaşmanın getirdiği bilgisizlik ve cehaletle birleşerek ilgisiz nesillerin elinde kalmıştır. Bir döneme damgasını vuran Çamlıca artık civarındaki lokantaların ve nargile kahvelerinin işgali altındadır.

Belediye tarafından temizlenen ve ziyarete açılan eserlere bir fonksiyon kazandırılmadan bunların kurtarılması pek de mümkün görülmemektedir.

Eski Subaşı Gazinosu'nun yanında çeşmesiyle birlikte tarihe tanıklık eden namazgâh, halen ulu çınarının gölgesi altındadır. Bölge vakti zamanında Çamlıca Subaşısı tarafından korunup kollandığından bu isimle anılmaktadır. En son bilinen Çamlıca Subaşısı el-hac Mustafa Ağa'nın adı, hanımı Fatma Hesna Hanım'ın mezar taşında Karacaahmed Mezarlığı'nda tespit edilmiştir.

▲
Büyük Çamlıca'da Sultan IV. Mehmed'in Musallası altındaki çeşme.

52 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: 1. İstanbul, 1976. s. 412.

53 Hafiz Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih*. Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 375-376.

ÇATALÇEŞME NAMAZGÂHI

▲
Çatal Çeşme menzilindeki aynı adla anılan çeşmenin yandan görüntüsü

İstanbul'dan Anadolu'ya ulaşan güzergâhın önemli durak noktalarından bir tanesi de Kadıköy-Suadiye-Bostancı yolundaki Çatalçeşme menzilidir.

Bu menzilde 1550 yılında aynı adla anılan bir çeşme inşa edilmiş, 1866 yılında da tamir görmüştür.

Kitabeleri:

Çeşme kitabesi:
Cezây-ı hayr ü ihsan bulsun (ol-kim)
Bu 'aynı kıldı câri behr-i 'atşan
Dedüm ey dil nedür bu 'ayne tarih
Gönül dedi cezây-ı hayr ü ihsan
957 (M. 1550)

Alttaki tamir kitabesi:
Hâce Mahtûme Hanım'ın câriyesi
Hâce Narkerâp Kalfa'nın hayratıdır Sene 1282[54]

Çatalçeşme Namazgâhı aynı adla anılan yukarıda kitabesini verdiğimiz çeşmenin karşısında bulunmaktaydı. Çeşme 1946-1947 kışında sökülerek şimdiki yerine taşınmıştır[55]. Namazgâh alanı ve arsası Vakıflar tarafından satılmıştır[56]. Taşıma esnasında namazgâh alanı ve muhtemel kıble taşı da yok olmuştur. Küfeki taşından inşa edilen çeşmede yer yer devşirme malzeme de kullanılmıştır[57]. Çeşme 3 metre genişliğinde 3,60 metre yüksekliğindedir. Hafif sivri kemerli ön cephe nişinde bir, yan cephelerde de birer olmak üzere üç yalağı vardır. Bu yalaklar Bizans lahitlerinden parçalardır. Niş sathı ve sivri kemer mermer malzemeden yapılmıştır. Lülenin üzerindeki mermere yaklaşık iki asır önce[58] ziyaretçiler tarafından çanaktan fışkıran bir lale motifi işlenmiştir. Çeşmeye ayrıca 17. ve 18. yüzyıla ait olması muhtemel bir de kadırga resmi kazınmıştır.

Çatalçeşme bir menzil olduğuna göre burada inşa edilen bu çeşmenin hemen arkasında bir mihrap bulunması düşünülebilir. Belki de var olan bu mihrap, eserin taşınması ve de restorasyonları esnasında yok edilmiş olabilir.

54 M. Kemal Özergin. "Üsküdar-Bostancı Güzergâhı Kitabeleri". *Tarih* dergisi. Sayı: IX. İstanbul, 1958. s. 127-128.

55 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: IX. İstanbul, 1958. s. 99-100. 1947 yılında çeşmenin geri alınışı esnasında söküldüğü ve mermer parçaların Bizans devşirme malzemeleri olduğunun ortaya çıktığını söyler.

56 Anonim. "Çatal Çeşme". *İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi*. Cilt: 3 İstanbul, 1984. s. 1447.

57 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: IX. İstanbul, 1958. s. 99-100.

58 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: IX. İstanbul, 1958. s. 100.

Çatalçeşme menzilindeki aynı adla anılan çeşmenin genel görüntüsü

Çeşme, şimdiki bulunduğu yere gelinceye kadar epeyce yer gezmiştir. Araştırmacılar yandaki küçük musluklardan dolayı çeşmeyi üç yüzlü olarak da anlatmaktadırlar.

İ. Hilmi Tanışık çeşmeyi İhsan Bey Çeşmesi olarak tanıtmaktadır.

▲
Çobançeşme menzilindeki köprü

26

ÇOBANÇEŞME NAMAZGÂHI

~

Küçükçekmece-Sefaköy-Çobançeşme mevkii, Atatürk Hava Limanı Kavşağı'nda yer almaktadır. Menzil namazgâhı ve köprü olarak inşa edilmiştir.

Edirne'den gelenleri İstanbul'a ulaştıran güzergâhın son konaklama merkezinde klasik Osmanlı üslubunda inşa edilmiştir. Ayamama Deresi üzerine bir köprü ve köprünün Küçükçekmece tarafında bir çeşmeden ibarettir. Yapıldığı dönemde etrafında birkaç yapı daha olması muhtemeldir.

Gerek köprü gerekse çeşme üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Çeşmenin eski fotoğraflarında bir kitabe boşluğu göze çarpsa da zaman içerisinde bu ve benzeri izler restorasyonlarla ortadan kaldırılmıştır.

Köprü, altı gözlü küçük ölçekli bir yapıdır. Çeşmeyle aynı kesme küfeki taşlardan inşa edilmiştir.

Karayolları Müdürlüğü ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından bölgede defalarca yapılan çevre düzenlemeleri neticesinde çeşme birkaç kez yer değiştirmiştir. En son metrobüs yolu düzenlemelerinde restore edilme bahanesiyle yeriyle oynanmıştır.

Son olarak çeşmenin arka tarafının muhtemelen defineciler tarafından tamamen tahrip edildiği tespit edilmiştir.

Aynı bölgede Orman Fidanlık İşletmesi'nin bulunduğu mahalde, havaalanı tarafında Çoban Çeşmesi adı altında bir namazgâhlı çeşme daha bulunmaktaydı. Bu çeşmeyle ilgili İ. Fazıl Ayanoğlu'nun dosyasındaki fotoğraf dışında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Küçükçekmece'den İstanbul'a gelirken yolunuzu Ayamama Deresi kesmektedir. İşte bu derenin üzerine bir köprü ve muhtemelen derbent ile birlikte bir de menzil namazgâhı inşa edilmiştir. Bölge önemli bir kavşak noktası olmasından dolayı değerini korumaktadır. Çeşmenin yol düzenlemeleri sırasında birçok kez yeri değiştirilmiştir.

Bugün yerinde tespit edilemeyen Çobançeşme Namazgâhı'nın eski bir fotoğrafı (Foto: İ. Fazıl Ayanoğlu)

27

ÇOBANÇEŞME NAMAZGÂHI

~

1852 yılında Hüsrev Paşa tarafından inşa edildiği söylenen namazgâh, Haramidere Namazgâhı olarak da anılmaktadır.

Eser muhtemelen Avcılar çıkışında, Haramidere Köprüsü yakınlarında yer almaktaydı.

İlk olarak menzil namazgâhı ve köprü olarak inşa edildiği düşünülmektedir. Haramidere Köprüsü, *Teskiretü'l-ebniye*'de Mimar Sinan'ın 16. yüzyılda inşa ettiği eserler arasında geçmektedir. Köprünün üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır. Bilgimiz doğrultusunda etrafta herhangi bir çeşme ya da benzeri bir kalıntı da bilinmemektedir.

1962 yılına kadar mevcut olan namazgâha ait kitabe günümüze ulaşamamıştır[59].

Haramidere, gerek Osmanlı döneminde gerekse Bizans döneminde yerleşmelere sahne olmuş önemli bir kavşak noktasıdır. Avcılar'dan Beylikdüzü'ne kadar uzanan bölge Sultan Avcı Mehmed döneminde av sahası olarak kullanılmaktaydı. Sultan Avcı Mehmed'in bölgeye inşa ettirdiği ve günümüzde mevcut olmayan Av Köşkü'nden dolayı buraya Avcılar ismi konulmuştur.

Avcılar'dan Büyükçekmece'ye ulaşırken yolu Haramidere kesmekte, bu derenin üzerinde de Haramidere Köprüsü bulunmaktadır. Köprünün yakınlarında ise günümüzde mevcut olmayan bir menzil namazgâhı inşa edilmişti.

Buradaki asıl yerleşim bölgesi Avcılar'ın bitiminde şimdiki asfaltın sağ cephesindeki petrol istasyonunun bulunduğu mahalde Bizans'tan beri var olan sayfiye sarayları ve av köşklerinin bulunduğu alandır. Bu tesisin inşası sırasında pek çok temel ve bina kalıntısı da bu alanda yok edilmiştir.

Bütün vadiye ve Haramidere'ye hakim bir tepede yer alan bölge son derece temiz ve serin havasıyla da ilgi çekmekteydi.

Haramidere adı ise bölgede meydana gelen pek çok eşkiyalık olaylarından dolayı halk tarafından konmuş, günümüze kadar da bu isimle gelmiştir. Halkalı'dan gelen dere bölgede derin bir vadi oluşturarak denize dökülmektedir.

59 M. Uğur Derman. "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)". Atatürk Konferansları V. 1971-1972. Ankara 1975. s. 293. Kaynakta böyle bir bilgi verilse de bir fotoğraf ya da kitabe kaydı ele geçmemiştir. Sadece İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notları arasında Hüsrev Paşa Çeşmesi olarak kayıtlı bir fotoğraf bulunmaktadır.

Çobançeşme namazgâhı

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir* adlı kitabında av sahnesini şöyle anlatır: "Öndeki otuz kadar atlı bileğinin üzerinde bir şahin taşıyordu. Bunların arkasında sağılarında padişahın bazen tavşan avında bir nev'i terbiyeli kaplan taşıyan yedi atlı geliyordu. Bu kaplanların sırtında birer işlemeli şal vardı. Vahşi ve yırtıcı bakışlarıyla tezat teşkil eden sakin duruşları seyredenlerde hayretle karışık bir korku uyandırıyordu. Bunların ardından elli kadar tazıyı götüren yeniçeriler geliyordu. Bu tazılar şüphesiz dünyanın en güzel tazılarıydı. Ve güzelliklerini sırtlarındaki çok zengin sırma ve simle işlenmiş örtüler, boyunlardaki süslü tasmalar bir kat daha arttırıyordu...".

Av Köşkü sadece bir bina değil, avın yapılabilmesi için gerekli tüm donanımların muhafaza edildiği önemli bir külliyeydi.

ÇUBUKLU NAMAZGÂHI

~

▲
Çubuklu Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Beykoz, Çubuklu Köyü'nde yer alan bu namazgâhın tam yeri ve çeşmesi hakkında fazla bilgi bulunmamakla birlikte eserin Çubuklu Mesiresi'nde olduğu bilinmektedir.

Namazgâh, Lale Devri'nde Feyzâbâd adı da verilen mesirede muhtemelen Damat İbrahim Paşa'nın 1720 tarihli çeşmesinin hemen arkasında yer almaktaydı. Üzerinde tarih bulunmayan namazgâhın kıble taşı, bahsi geçen çeşmeden daha erken bir tarihi işaret etmekte, üslup ve dönem bakımından çeşmeyle uygunluk göstermemektedir. Namazgâhın hemen yanında birkaç tane gölgelik ağaç bulunmaktadır.

140 santimetre yüksekliğinde, 65 santimetre genişliğinde ve 18 santimetre kalınlığında tek parça mermer kıble taşının içerisine derin bir niş açılmıştır. Bu nişin üstünde bir istiridye kabuğundan sarkan zincire asılı kandil motifi bulunmaktadır.

Kıble taşının sadeliğine karşılık çeşme döneminin zengin süslemelerine sahiptir.

Çeşme kitabesi:
Hidîvi cem Hoşem Sultan Ahmed Gazi kim
Nazîri gelmedi dehre mülûki kişverârâde
...
Ziyâde bir güzel târih tahrîr eyle ey vehbî
Suyun buldu Çubuklu Devri İbrahim Paşâde
1135-1=1134 (1721/22)

Yan taraflarda bulunan kitabelerdeki mısralar ise Şeyhî'ye aittir:

Lale Devri'nin önemli bir mesiresi de Çubuklu'dur. 18. yüzyılın gözde eğlence yerlerinden olan Çubuklu Köyü Damat İbrahim Paşa'nın en gözde mekânıydı.

Dürri bahri hilâfet hazreti han Ahmedi Sâlis
Şehinşâhı adâlet pîşe yektâ zıllı Mevlâdır
...
Bakub atşâna feyzi âfiyet birle did tarih
Gel iç mâ zemzem olsun cûdi İbrahim Pâşâdır
1132 +1 =1133 (M. 1720 1721)

Serir ârâyı şevket hazreti Ahmed Han Gaazi
Ki gaalip haşmetlü dârası İskenderle Dârâdan
...
Bu dilcû çeşmenin Şeyhî didi târihin ey Vehbî
Safâyile su iç gel ayni İbrahim Pâşâden
1133 (1720-1721)

Kitabe yönünden son derece zengin olan bu çeşme, Lale Devri'nin tanınmış eserleri arasında yer almaktadır.

ÇUKURBOSTAN NAMAZGÂHI

~

Abbas Ağa Çeşmesi
(Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Fatih, Küçükhamam, Seydi Ömer Camii avlusunda, iki musalla taşının arasında 1802 tarihli bir kıble taşı bulunmaktadır. Kıble taşının asıl yeri hakkında kesin bir bilgi yer almamaktadır. İ. Fazıl Ayanoğlu'nun dosyalarında musalla taşlarının arasında da dikili bir fotoğrafı mevcuttur. Herhangi bir süslemesi bulunmayan kıble taşı 90 santimetre uzunluğunda olup, dar yeri 28 santimetre geniş yeri 40 santimetredir. Bu kıble taşının Vezir Caddesi ile Altımermer Caddesi'nin birleştiği köşede, bir kuyunun yanında dikili olabileceği kaydedilmiştir[60]. Yakınındaki Abbas Ağa Çeşmesi'yle alakalı olduğu da düşünülmektedir. Genç Osman'ın ağalarından Abbas Ağa çeşmenin banisidir. Çeşme kesme taştan inşa edilmiş klasik Türk üslubundadır. Ayna taşı süslü ve mermerdir. Kemerin altında üç beytlik kitabesi yer almaktadır.

Kitabeleri:

Çeşme:

. . .

Çeşme-i Abbastır ya âbı aynı selsebil 1032 (1622)

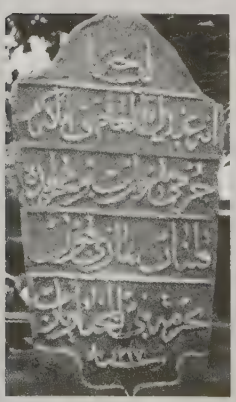
Kıble taşı:

El fatiha
İnnahu 'abdu'l 'âşî atâk hu
Curmî mukırr yâ rab bu mihrâb da
Kılınan namâzı kabul bir hurmeti
Nabiyyi'l-muhtar yâ Rab 1217

İşte yerinden edilmiş bir namazgâh daha. Kıble taşı sökülerek şimdiki yerine getirilmiştir. Acaba bu kıble taşının kaybolmadığı için sevinmeli miyiz? Yoksa namazgâh alanının kaybolduğu için üzülmeli miyiz?

İstanbul'da koruma altına alındığı halde yerinden edilmiş bir eser de bu kıble taşıdır. Eser mevcut olmasına rağmen asıl yeri ve namazgâh alanı hakkında elimizde bir bilgi bulunmamaktadır.

Çukurbostan Namazgâhı kıble taşı
(Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

60 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları*. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 48-49.

DAYE KADIN NAMAZGÂHI

Harem İskelesi Namazgâhı olarak da adlandırılan bu namazgâh Üsküdar'da beş sokağın açıldığı küçük ölçekli bir meydanda bulunmaktaydı. Bu meydan yaklaşık 4,40x6,10 metre ölçeğinde bir set inşa edilerek etrafı yollara ayrılmış bir alanı kaplayan namaz sofasıdır. Günümüzde kıble taşı ya da seddi mevcut değildir. Namazgâh alanının hemen yanında bugün mevcut olmayan bir de kuyusu bulunmaktaydı. Nermi Haskan tarafından bilezik taşı kaybolan su kuyusu tespit edilmiştir[61].

Daye Kadın çocuğa süt veren cariye, yani süt anne demektir. Namazgâhın banisinin kim olduğu tespit edilemediyse de yöre halkı tarafından bu kişinin Sultan III. Selim'in dayesi olduğu söylenmektedir.

Bu meydana açılan Daye Kadın Sokağı'nda aynı adla anılan bir de kitabesiz çeşme bulunmaktadır. Kesme taş su haznesi günümüzde çimento ile sıvanmış, üzerine bir de ahşap saçaklı kiremit örtülü çatı konulmuştur. Bu çeşme ile meydan birbirine pek de yakın değildir. Sokak, çeşme, namazgâh aynı adla Daye Kadın olarak anılmaktadır.

Yöre insanı Sultan III. Selim'in dayesi (süt annesi) olduğuna inandığı bir cariyenin burada oturduğuna ve bu eserleri vakfettiğine inanmaktadır.

Hakkı Göktürk bu sokaktaki bir namazgâhı anlatırken "Bekçi kulübesinin arkasında toprağa gömülü bir kabir taşının kitabesi şudur: Sahibülhayrat merhum El Hac Mustafa Ağanın ruhuna Fatiha 1824"[62] şeklinde yazmaktadır. Bu kitabe ileride anlatacağımız Mustafa Ağa Namazgâhı'nın kıble taşı kitabesidir ve Daye Hatun Namazgâhı ile bir ilgisi yoktur.

61 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1001.

62 Hakkı Göktürk. "Daye Kadın Sokağı". *İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt: 8. İstanbul, 1968. s. 4322.

DOĞANCILAR NAMAZGÂHI

~

Üsküdar, Çakırcı Hasan Paşa Mahallesi, Kefçedede Caddesi'ndedir. 16. yüzyılda Çakırcı Hasan Paşa tarafından inşa ettirildiği için onun adıyla da anılmaktadır.

Bu namazgâhın yeri ve durumu tarafımızdan tespit edilememiştir.

Doğancılar, padişahların avlandıkları önemli bir sahadır. Hasan Paşa burada 1558-1559 yıllarında Doğancılar Camii'ni de inşa ettirmişti.

Doğancılar Meydanı, Üsküdar'ın en eski meydanlarından biridir. Yüksek ve havası temiz bir sahadır. Meydana adını veren Doğancılar padişahın av maiyetinden olup, bu alanda Mimar Sinan'ın inşa ettiği Doğancılar Sarayı'nda yerleşiktiler. Doğancılar bu havadar meydanı da kaplayan geniş saha içerisinde padişahın ve ordunun ihtiyacı olan doğan, şahin gibi avcı kuşları yetiştirip bunların eğitimleriyle meşgul olmaktaydılar. Meydanın adı da burada yetiştirilen doğanlardan gelmektedir.

Ordu-yı Hümâyûn Şark Seferi'ne çıkacağı zaman padişah otağı ve ordugâh bu meydan ve etrafına konuşlanır son kontroller ve eksiklerin tamamlanması burada yapılırdı. Padişah da Doğancılar Sarayı'nda kalır, ordunun hazırlıklarını kontrol ederdi. Hazırlıklar tamamlanınca ordu çadırları sökülür, bir sonraki menzile yani konaklama merkezine hareket edilir, ardından da yola çıkılırdı. İşgaller sonucunda meydan son derece küçülmüştür

Evliya Çelebi Doğancılar Meydanı'nı anlatırken buradan Doğancılar Mesiresi olarak bahsetmekte buradaki toplantı ve eğlencelerden de övgüyle söz etmektedir.

Meydanda bulunan Doğancılar Sarayı da deprem ve yangınlar sonucu ortadan kalkmıştır. Günümüzde eski meydanın büyük bir kısmı park haline getirilmiş ve halkın kullanımına açılmıştır.

Her sene hac mevsimi geldiğinde hazırlanan Sürre Alayı ve Sürre Eminiyle maiyeti özellikle Doğancılar mevkine gelip otağlarını kurarlardı. Doğancılar ve civarında birkaç gün dinlenip, buralardaki kabir ve makamları sırayla bir bir dolaşırlardı. Aziz Mahmud Hüdâyî, Nasuhi Efendi gibi zevatların türbeleri sıkça ziyaret edilirdi. Miskinler Tekkesi de önemli ziyaret noktalarından bir tanesiydi. Kimileri buralardaki tekkelerde konaklardı.

Evliya Çelebi Doğancılar Meydanı'nı anlatırken buradan Doğancılar Mesiresi olarak bahsetmektedir. Meydanda bulunan Doğancılar Sarayı da Üsküdar Sarayı gibi deprem ve yangınlar sonucu ortadan kalkmıştır.

▲
Aziz Mahmud Hüdâyî Türbesi

EMİN AĞA NAMAZGÂHI

1813 yılında inşa edilen namazgâh alanı Beyoğlu, Dolmabahçe Camii'nin karşısında aynı adla anılan sebilin yanında bulunmaktaydı.

Mehmed Emin Ağa Çeşmesi ve Sebili 1741 yılında inşa edilmiştir. Sebil, dışarı taşkın beş pencereli olarak bina edilmiştir. Sebilin sağında çeşme, solunda ise simetrisinde bir kapı ile girilen hazire bölümü bulunmaktadır.

Sebilin olduğu bölümde 1739 tarihli mezar taşıyla bir sanduka bulunduğundan[63] bu bölüm aynı zamanda bir türbedir. Sebilin hemen yanında bir de mektep bulunmaktadır.

Eser sebil, çeşme, hazire, türbe ve mekteple birlikte bir bütün olarak tasarlanmıştır.

Bu külliye 1959 yılında sahil şeridi açılırken yerinden sökülmüş, yeniden inşası sırasında bazı bölümleri iptal edilmiştir.

Eser hakkında en eski bilgileri İ. F. Ayanoğlu aktarmıştır. Ayanoğlu'nun dosyası içinde Emin Ağa Namazgâhı olarak işaretlenmiş bir kıble taşının fotoğrafı da bulunmaktadır.

Emin Ağa Namazgâhı Kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)

Emin Ağa Sebili (İ. F. Ayanoğlu)

63 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul, 1993. s. 556 ve 559. Kaynakta verilen tarih sebilin inşasından önceye aittir.

Dolmabahçe Camii'nin karşısında aynı adla anılan sebilin yanında H. 1228 (1813) tarihinde inşa edilmiştir.

▸
Emin Ağa Sebili (İ. F. Ayanoğlu)

Kıble taşı:
El-mihrâb
Sene 1228

Kıble taşının tek süslemesi tarih bölümünün altında yer alan ters lale ya da palmet benzeri bitkisel formdur. Bu kıble taşının dikili olduğu yer veya namazın kılındığı sofası hakkında bir bilgi mevcut değildir.

Bu kıble taşı muhtemelen yol düzenlemeleri esnasında yerinden sökülmüş, kaybolmaması için de Mehmed Emin Ağa Çeşmesi ve Sebili yanındaki hazire yakınına bırakılmıştır. Dolayısıyla tarih bakımından da adı geçen külliye düzeni içerisinde değil, külliyenin komşuluk düzeni içerisinde ele alınmalıdır.

Sahil şeridinin 1959 yılında yeniden tasarımı esnasında tarihi eserler kısmen tahrip edilmiş ya da yerlerinden sökülerek uygun mekânlara nakledilmiştir. Kıble taşına ait birkaç fotoğraf dışında bu namazgâh alanı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz.

Bu sahil şeridinde adı bilinen başka namazgâh alanları ve kıble taşları da olmakla birlikte haklarında kayda değer bir bilgi ve belge bulunmamaktadır.

ESMA SULTAN NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

1779 yılında Sultan III. Ahmed'in kızı Esma Sultan tarafından kocası Muhsinzade Mehmed Paşa'nın ruhunu şâd etmek için vakfedilmiştir. Bu eser, meydan çeşmesi görünümlü fevkani bir namazgâhtır. Eminönü, Kadırga Meydan Parkı (Cinci Meydanı) içerisinde yer alan çeşme, 6,18x7,98 metrelik bir alan üzerinde 6,60 metre yüksekliğindedir.

Çeşmenin üzerindeki namazgâha 19 basamakla çıkılmaktadır. 76 santimetre yüksekliğinde bir korkulukla etrafı çevrilen namazgâhın küçük bir niş mihrabı vardır. Çeşmenin tüm yapı malzemesi beyaz mermer olmasına karşılık namazgâh alanının korkulukları küfeki taştan inşa edilmiştir.

Namazgâh çeşmesi döneme hakim olan Barok üslupta süslenmiştir. Çeşmenin dört köşesi pahlanmış, doğu ve batı köşelerine açılan nişlerin alt kesimlerinde zarif birer musluk ve birer yalak yerleştirilmiştir. Doğu ve batı cephelerinde dışa taşkın çeşmeli yalaklar bulunmaktadır. Yalakların üzerinde alçak kabartma akantus yaprakları vardır. Çeşmenin doğu ve batı cephesinde yer alan kitabelerin altında akantus yaprakları, onun altında ise yonca benzeri bir kemer içinde ayna taşı yer almaktadır.

Dönemin ünlü şairi Tevfik Efendi tarafından yazılan kitabelerin hattatı ise Mehmed Şevki Efendi'dir.

Namazgâh Sultan Ahmed'in kızı Esma Sultan tarafından vakfedilmiştir. Günümüzde alanı daralmış olsa da meydan çeşmesinin etrafında ulu çınarların gölgelediği park halinde geniş bir boşluk bulunmaktadır.

Esma Sultan Namazgâhlı Meydan Çeşmesi (İ. F. Ayanoğlu)

Batı cephesi:
Güzidei binti Sultan Ahmed Esmâ nâm Sultanın
Müdâm efzun idüp ömrün kederden hıfz ide Mevlâ
. . .
Gelen abdeśt alup çıksın musallâdan dua itsün
İde ömrün füzûn Abdülhamid Hânın heme Mevlâ
. . . .
Didi Tevfik âbı nûş idib atşâna târihin
Bu zibâ çeşmeden iç besmeleyle âfiyet bâdâ
1193

Doğu cephesi:
Dürretül tâcı kerem duhteri Sultan Ahmed
Menbayı cûyı ata Hazreti Esmâ Sultan
. . .
Didi itmâmına Tevfikî duâgû târih
Dilgüşâ kıldı bu nev çeşmeyi Esma Sultan

Osmanlı kültüründe meydanlar son derece önemli birer sosyal yapı durumundadır. Meydanlar mahalleleri birbirlerine bağlayan bir geçiş noktası olduğu gibi aynı zamanda farklı grupları bir araya toplayan bir merkez görevi de görmekteydi.

Esma Sultan Namazgâhlı Meydan Çeşmesi

Şehrin dar ve de kimi zaman çıkmaz sokaklarının açıldığı meydanlar birer soluk alma alanı, rahatlama merkezi gibi hizmet etmektedir. Bu yüzdendir ki meydanların önemli bir bölümü vakıf eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Genelde meydanların ortasına çokyüzlü meydan çeşmesi inşa edilirdi. Çeşmeler, çok geniş olmayan meydanlarda ise yakınlardaki bir yapının duvarına iliştirilirdi.

Osmanlı'da zaman içerisinde oluşturulan cami, hamam, mektep ve benzeri sosyal ve kültürel yapılar ile küçük ölçekli ticari işletmeler (mahalle bakkalı, fırın, manav ya da kasap gibi) meydan etrafında yer almaktaydı.

Günümüzde Kadırga Parkı olarak tasarlanan meydan halka hizmet etmektedir.

34

EVHADDİN NAMAZGÂHI

~

Fatih, Yedikule, Hacı Evhaddin Mahallesi'nde 1585 yılında Hacı Evhaddin tarafından kendi adıyla anılan çeşmesinin üzeri namazgâh olarak vakfedilmişti. Zamanla tahrip olan bu eser, Kayış Mustafa Ağa'nın yakınları tarafından onun vefatından sonra 1813 yılında onarılmıştır. Eserin bulunduğu 334 pafta, 1074 ada, 46 parselde namazgâh kaydı bulunmaktadır.

Namazgâh sahası çeşmenin karşısında yer almaktaydı. Eser, burada yaşayanlar tarafından işgal edilerek tavuk kümesi haline getirilmiş ardından tamamiyle tahrip edilerek ortadan kaldırılmıştır.

Çeşme kitabesi:
Maaşallah
Sahib-ul Hayrat ve-l hasenat Babubsaade
Ağası Sabık Merhum Kayış Mustafa Ağa
1228

Efendim afiyet olsun cümle geçmişlerin ruhuna fatiha 1289(1876)

Çeşmenin üzeri namazgâh olarak tasarlanmıştır. Zamanla bu çeşme yıkılmış, yerine Kayış Mustafa Ağa'nın yakınları tarafından tekrar yenilenen çeşme inşa edilmiştir. Eser, 1931 yılında Ahmed Kemâl Bey tarafından tamir edilmiştir[64]. Kıble taşı mevcut değildir. Çeşme günümüzde sokak kenarında tahrip olmuş bir biçimde kaderini beklemektedir.

64 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 226.

FATMA NAZİRE HANIM NAMAZGÂHI

~

Namazgâhın baniyesi Fatma Nazire Hanım'ın eşi Mehmed Besim Bey, hassa alay katibi Mehmed Servet Efendi'nin oğludur.

Üsküdar'da bulunan Bulgurlu Köyü vakti zamanında halkın sıkça ziyaret ettiği önemli bir mesire yeriydi. Bu bölgede bugün hâlâ suyuyla meşhur Libadiye Suyu Mevkii adı verilen mahalde birkaç çeşme inşa edilmişti.

Bunlardan biri de Fatma Nazire Hanım tarafından 1892 yılında eşi Mehmed Besim Bey'in ruhunu yâd etmek için yol kenarına üzeri namazgâhlı bir çeşme olarak inşa ettirilmişti.

Fatma Nazire Hanım Çeşmesi Namazgâhı (İ. H. Tanışık)

Ağaçlık mesire alanı içine inşa ettirilen eserden günümüze bir iz kalmamıştır. Mevcut bulunan eski bir fotoğrafında kesme küfeki taşlı cephenin hemen önünde üç su yalağı göze çarpmaktadır. İ. Hakkı Konyalı tarafından kitabesi kaydedilmiş bu eser hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Çeşme kitabesi:
Vemin el ma i Külle...
Kurrenay ı Hazret i Şehriyari'den merhum Mehmed Bey'in zevcesi
Fatma nazire Hanım tarafından sevabı ruh i müşar ün ileyhe hediye olmak
Üzere rızaen lillah mü ceddeden inşa ettirilmiştir. 1310 (M. 1892)[65]

Namazgâh alanı ve kıble taşı da kaybolan eser, tüm arama çalışmalarımıza rağmen bulunamamıştır.

65 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 460.

GÜMÜŞSUYU NAMAZGÂHI

Gümüşsuyu yolu, Eyüp'ün sırtlarından Silahtar Ağa yönüne doğru uzanan bir dere ve bu derenin hemen yanı başındaki yola verilen addır. Aynı adla anılan çeşme ve namazgâh Eyüp'te, Gümüşsuyu yolunda kayıtlıdır.

Gümüşsuyu Namazgâhı (İ. F. Ayanoğlu)

Eski Gümüşderesi'nin başlangıç noktasında bulunan mesire alanı, bu namazgâh çeşmesinin bulunduğu sahadır. Bir dönem gecekonduların işgalinde bulunan saha, günümüzde kısmen yapılardan temizlenerek park haline getirilmiştir.

Parkın vadiye bakan yamacında daima suyu akmakta olan eski çeşme namazgâh çeşmesidir. Kesme taştan inşa edilen ve arkası hazneli olan bu çeşmenin sol tarafı namazgâh olarak tasarlanmıştı. Yakın zamana kadar çeşme ve namazgâhın yoldan yükseltilmiş set duvarı bulunmaktaydı.

Namazgâh sahası önceleri gecekondular tarafından işgal edilmiş, bölge zaman içerisinde pek çok değişikliğe uğramıştır. Çeşmenin bulunduğu alan artık tanınmayacak bir haldedir. Bölgedeki tüm aramalarımıza rağmen çeşme ve namazgâhla alakalı bir kalıntıya rastlayamadık.

Namazgâh çeşmesinin az ilerisinde Osmanlı döneminin cellatlarının gömüldüğü meşhur cellatlar mezarlığı bulunmaktaydı. Karyağdı Bayırı arkasındaki bu bakımsız mezarlıkta, 1,70-1,90 metre yüksekliğindeki dört köşe küfeki taşlar baş taşı ve ayak taşı olarak dikilmişti.

Osmanlı döneminde suçlular ve de katiller bile herhangi bir mezarlığa gömülebilmekteydi. Ama devlet için çalışan cellatlar sadece bu mezarlığa gömülmekteydi.

Gümüşsuyu adı İstanbul'da bir çok yere verilmişti. Bunlardan bir tanesi de Eyüp ilçesinin sırtlarında Silahtar Ağa yönüne ilerleyen bölgeydi. Gene Eyüp'ün Ayvansaray Haliç civarına da yakınlarda Gümüşsuyu adı verilmişti. En tanınmış olanı ise Taksim'dedir.

HACI BAYRAM NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

~

Bu eser, Ayvalık Mezarlığı Namazgâhı'nın çeşmesi olarak düşünülmekteydi. Bölgede yapılan arkeolojik kazı neticesinde bu eserin menzil namazgâhı olduğu ortaya çıkmıştır.

İstanbul'un erken tarihli çeşmelerinden bir tanesi de Hacı Bayram Çeşmesi'dir. 1548 yılında inşa edilen bu çeşme, İstanbul surlarının hemen dışında, Silivrikapı yakınında bulunan Zeytinburnu Ayvalık Mezarlığı'nın kenarında yer almaktadır.

Merkez Efendi Mahallesi, Çörekçi Seyyid Nizam yolu üzerinde bulunan bu çeşme önündeki alan istimlak edilerek yola katılmıştır[66]. Bu alan üzerinde Ayvalık Mezarlığı Namazgâhı bulunmaktaydı.

Kıble taşından dolayı çeşmenin bu namazgâhın çeşmesi olduğu düşünülmekteydi. Çeşme zaman içerisinde kemer üzengileri seviyesine kadar toprak altında kalmıştır.

Sivri kemerli cepheye sahip çeşme, kesme küfeki taştan inşa edilmiştir. Cephe sade olup, kaş kemerli iki tas yuvası bulunmaktadır. İçeri alınmış ayna taşının ortasında mermer kitabe yer almaktadır.

66 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 227. Özdamar'ın verdiği bilgide istimlak edilerek yola katıldığı söylenen çeşmenin yanındaki kıble taşı ve arkasındaki bir kişinin namaz kılacağı seki çevre düzenlemeleri nedeniyle yerinden kaldırılmıştır.

Hacı Bayram Menzil Namazgâhı (Foto: Selahattin Sekman)

Kitabeleri:

Çeşme kitabesi:
Çeşme-i Hacı Bayram Bin Hacı Sene 955[67]

Çeşmenin sağında hayvanların kullanımına yönelik üç mermer su teknesi bulunmaktadır. Su teknelerinin ardında da bir duvar ve düzenlenmiş bir bölüm kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır. Arkeoloji Müzeleri'nin bu alanda başlattığı kazı çalışmaları neticesinde çeşmenin yerinin orijinal olduğu, arka duvarında bir mihrap çizildiği ve bu bölümün namaz sofası olarak düzenlendiği görülmüştür.

Hacı Bayram Menzil Namazgâhı Kitabesi (Foto: Selahattin Sekman)

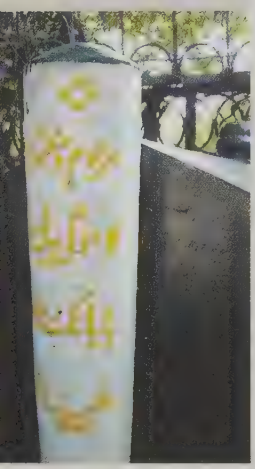
Bu namazgâhlı çeşme de muhtemelen bölgedeki diğer çeşmeler gibi bir dönem kahvelerin işgali altında kalmıştır.

İstanbul'un her geçen gün artan nüfusuyla birlikte, eski sayfiye yerleri, mezarlıklar ve benzeri alanlar zaman içerisinde işgal edilmiştir. Bu işgaller nedeniyle birçok tarihi eser tahrip olsa da bu çeşme gibi özgün halini koruyarak günümüze ulaşabilen örnekler de mevcuttur.

67 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, I-İstanbul Ciheti*. Cilt: I. İstanbul, 1943. s. 6-7'de kitabe Çeşme-i Hacı Bayram Can 955 olarak verilmektedir.

HALİD AĞA NAMAZGÂHI

Eser, yakınında bulunan ve şimdilerde mevcut olmayan Abdülmecid Çeşmesi nedeniyle bu isimle de anılmaktadır.

Abdullah Baba'nın baş taşı

1841 yılında Sultan III. Selim'in Darüsaade Ağası Halid Ağa tarafından vakfedilen bu eser, Darüssaade Ağası Namazgâhı ve Abdülmecid Namazgâhı olarak da adlandırılmaktadır.

Eser, Üsküdar, Selimiye, Haydarpaşa Caddesi'nde bulunmaktaydı. Günümüzde kalıntıları Haydarpaşa İstasyon binasının ilerisinde, tren yükleme ambarına yakın bir mahalde yer almaktadır.

Çeşme ve namaz sofası olarak inşa edilen yapı, etrafı demir parmaklıklarla çevrili, birkaç yüz kişinin namaz kılabileceği genişlikte bir sofadan ibaretti[68].

Mehmed Raif Bey, *Mirat-ı İstanbul* adlı eserinde "Şimendüfer istasyonu karşısında Sultan Selim Han Hazretleri'nin Darü's-saade Ağası Halid Ağa'nın bina etmiş olduğu çeşme ile birkaçyüz kişi istiabında kafi ve etrafı demir parmaklık ile çevrili bir Namazgâh mevcuddur. İş bu çeşme zaman-ı Abdülmecid Hani'de müceddeden bina ve inşa olunmuş ve üzerine tarih-i ati nakşedilmiştir" der.

Bu alanda var olan namazgâh çeşmenin kitabesi mezarların yanında halen korunmaktadır.

Kitabe:
Sahibbül hayrat darüssaade
Tişşerife ağası hazreti Halit Ağa
1211

Kitabenin bulunduğu mahal, Haydar Baba Türbesi adıyla yatır haline getirilmiştir. İçeride Abdullah Baba'nın mezar taşı bulunmaktadır.

Kitabe:
Ya Hu
Merhum ve mağfur
Elmüteveffa Abdullah
Babanın ruhuna
El Fatiha 1282

Eser, yakınında bulunan ve şimdilerde mevcut olmayan Abdülmecid Çeşmesi nedeniyle bu isimle de anılmaktadır.

68 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1001.

Abdülmecid Çeşmesi barok üslupta inşa edilen süslemeli mermer bir çeşmeydi.

Çeşme kitabesi:

Çeşme sâr-ı ma'delet Abdülmecid Hân'ın Hüdâ
Feyz-i zâtın kıldı bâdi-i hayat-i kâinât
Hân Selim-i sâlisin Dârüssaâde Ağası
Hâlid Ağa nam derya mekremet bir pâk zât
Yapdurub bu çeşmeyi sonra harabolmuş idi
Görüp ol şâh-ı cihân ihyâya kıldı iltitât
Cubâr-ı şevket-ü iclâlin ol şâhenşehin
Haşre-dek kılsun Hudâ reşk-aver-i Şatt-u Fırât
Cevher-i tarih-i Ziver suyunu bulsa sezâ
Kıldı Han Abdülmecid icrâ güzel ayn-ı hayât
1255

Kitabe Ziver Paşa'ya aittir. Kitabeden anlaşıldığı kadarıyla Halid Ağa tarafından yaptırılan menzil çeşmesi zamanla tahrip olmuş, Sultan Abdülmecid bir meydan çeşmesi yaptırarak namazgâhın sofasını da korumuştur. Fakat zamanla namazgâh alanı kaybolmuş, çeşme tahrip olmuş ve neredeyse teknesine kadar toprağa gömülmüştür. Eserden günümüze hiçbir iz ulaşmamıştır.

Halid Ağa Namazgâhı mezarının genel görüntüsü

HAYDAR PAŞA NAMAZGÂHI

~

Bazı araştırmacıların Haydar Baba ile Haydar Paşa'nın aynı kişiler olduğu yönünde tezleri vardır. Halid Ağa Namazgâhıyla da bu namazgâhı birbirleriyle irtibatlandıranlar bulunmaktadır.

İstanbul'un ortadan kalkmış tarihi eserlerinden biri de Haydar Paşa Namazgâhı'dır.

Selimiye Hastanesi Namazgâhı ve Haydarpaşa Hastanesi Namazgâhı olarak da adlandırılan bu eser, Üsküdar'da Haydarpaşa İstasyon Köprüsü civarındaydı. Bölgedeki köklü imar faaliyetleri nedeniyle bu eser de birçokları gibi günümüze ulaşamamıştır.

Bu namazgâh için İ. Hakkı Konyalı kaynak belirtmeden "Sultan III. Mustafa'nın cephane ocağı memuru Ömer Efendi'nin ruhu için oğlu Mehmed Efendi tarafından yaptırılmıştı"[69] demektedir.

Mir'ât-ı İstanbul'da ise şu bilgi verilmektedir: "Devr-i Sultan Mustafa Han-ı Salis ricalinden Cebehane Ocağı memuru Ömer Efendi'nin ruhu için mahdumu Mehmed Efendi tarafından bina olunmuştur. Filasi bu mahal hadayık-ı Sultaniyeden olup Haydar Paşa'nın uhde-i tasarrufuna geçmiş olmakla elyevm paşa-yı müşarünileyhin ismiyle müştehirdir. Yahut Haydarpaşa namının orada medfun bulunan ve seng-i mezarında (Haydar Baba) namı muharrer olan zata nisbetle verildiği de mervidir."

Namazgâhın hemen yanında Haydar Baba Türbesi vardı. Yol düzenleme çalışmaları esnasında bu türbe onarılmış, namazgâh alanı yollara dahil edilmiştir[70].

Nermi Haskan ise Haydar Paşa Namazgâhı'nın Haydar Paşa'nın yaptırdığı kışlayla alakalı olduğunu ileri sürmektedir.

---

69 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: 2. İstanbul, 1977. s. 410.

70 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: 2. İstanbul, 1977. s. 410.

HÜSEYİN AĞA NAMAZGÂHI

~

Üsküdar, Kapıağası Mevkii, İnadiye Cami Sokağı'nda bulunan namazgâh 1846 yılında İbriktar Hüseyin Ağa tarafından vakfedilmişti. Eser, İbriktar Hüseyin Ağa Namazgâhı ve Kapıağası Mevkii Namazgâhı olarak da adlandırılmaktaydı. Namazgâhtan günümüze sadece yazıları okunamayacak halde kıble taşı gelebilmiştir.

İbriktar Hüseyin Ağa'nın inşa ettirdiği bu namazgâh alanına bir kır kahvesi inşa edilmişti. Uzun zaman çalışan kır kahvesi kapanınca namazgâh alanı tahrip edilmiştir.

Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi ile Şerefabad Sarayı'nın su terazisi arasında bir su kuyusu bulunmaktadır. Bu kuyunun hemen arkasında inşa edilen namaz için ayrılmış set üzerinde bir sofa ve sofada kıble taşı yer almaktadır. Zaman içerisinde bu set üzerine bir kır kahvesi inşa edilmiştir. Hemen kıyısında Hüseyin Kocacık Ağa'nın kabri bulunmaktadır. Kabrin yanında yer alan namaz sofası içinde de küfeki taştan yapılan ve tarih kısmı dışında kitabesi okunmayan kıble taşı yer almaktadır[71]. Su kuyusunun herhangi bir kitabesi ya da bileziği üzerinde tarih bulunmamaktadır.

71 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1005-1006.

▲ *Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi*

41

HÜSEYİN AVNİ PAŞA NAMAZGÂHI

Üsküdar, Paşa Limanı'nda bulunan ve Paşa Limanı Namazgâhı olarak da adlandırılan eser Hüseyin Avni Paşa tarafından 1874 yılında fevkani olarak aynı adla anılan çeşmenin üzerine inşa edilmiştir.

Boğaz'ın başında, Paşa Limanı'na ihtişamla oturmuş bir kartala benzer. Devrinin çeşme mimarisinin ve taşçılık sanatının şaheser bir yadigarıdır.

Eserin ileriye taşkın ve mermer saçaklı barok üsluptaki bir çeşme ana gövdesi ve bu gövdenin iki yanında da kanat halinde beşer bölümlü tasarlanmış geniş bir çeşmedir. Tamamı beyaz mermerle kaplı çeşmenin üzeri teras şeklinde ve setli olup, namazgâh olarak kullanılmıştır. Teraşta yer alan sofa alanının ardında da bir zamanlar tekke ve haziresi bulunmaktaydı. Sofa alanının etrafı döneminden demir parmaklıklarla çevrilidir. Kıble taşı ve kitabesi hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Önceleri bu bölümde bir kır kahvesi hizmet vermekteyken günümüzde burası bahçe olarak kullanılmaktadır. Bahçenin arkasında ise eskiden Paşa'ya ait bir koruluk alan bulunmaktaydı. Çeşmenin çapraz önünde Hüseyin Avni Paşa'nın tarihi yalısı yer almaktadır. Zamanında yalı ile bu ormanlık araziyi bir köprü birbirine bağlamaktaydı. Yolların genişletilmesi sırasında bu köprü ortadan kaldırılmıştır.

İleri taşkın ana cephenin mermer saçağının altında kitabe yer almaktadır.

Çeşme kitabesi:
Çok zeman kalmışdı işbu çeşme-i pür-âb-ü tâb
. . .
Akıtdı Muhtar iki târîh-i selâmet-intima
Avni Paşa eyledi ihyâ şu a'lâ çeşmeyi
Gel Hüseyn aşkına iç bu çeşmeden âb-ı safa
1291

Ana gövdedeki aynataşında musluk bulunmaktadır. Yan cephelerde lülesiz yalaklar yer almakta, ana çeşmedeki yalaktan gizli bir biçimde zeminden diğer yalaklara su dolmaktadır. Ana cephedeki barok kıvrımlara ve süslü sütunlara rağmen yan cephelerde son derece sade ve kübik görünüşlü Ampir dönemin köşeli sütunları bulunmaktadır.

Daha önce eserin yerinde Yarımca Baba Namazgâhı[72] olduğu söylense de doğruluğu şüphe götürmektedir. Çeşme kitabesi muhtar tarafından yazılmıştır. Bu kitabeden anlaşıldığı kadarıyla burada var olan eski bir çeşme Sadrazam ve Serasker Hüseyin Paşa tarafından yeniden yaptırılmıştır[73].

Hadikatü'l-Cevâmi'de Paşa Limanı Camii anlatılırken "Câmii'-i mezburun kurbünde sonradan ba'zı ashâb-ı hayr bir çeşme ile bir nâmazgah inşâ eylemişlerdir. Ve kurbünde bir Bektaşî Tekyesi dahi ihdâs olunmuş idi" denmektedir[74].

72 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1004 ve 1014.

73 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt: 2. İstanbul, 1977. s. 78.
Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul 2001. s.1085'te Sultan III. Osman'ın (1754-1757) yaptırmış olduğu klasik bir çeşmenin burada olduğunu 1815 tarihli Bostancıbaşı Defterine dayanarak söylemektedir.

74 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı' Efendi/Süleymân Besim Efendi. *Hadikatü'l-Cevâmi.* (İstanbul Câmileri ve Diger Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar). Haz. Ahmet Nezih Galiptekin. İstanbul, 2001. s. 587.

HÜSEYİN PAŞA ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

~

1794 yılında Kaptanı Derya Hüseyin Paşa tarafından vakfedilen ve Set Üstü Çeşmesi olarak da bilinen eser, Çengelköy Kuleli'de Hüseyin Paşa Mahallesi'nde bulunmaktadır.

Hasan Paşa Seddi üstünde, moloz taş kesme taş karışımı bir örgüye sahip, kare bir su haznesi şeklinde tasarlanmış meydan çeşmesi görünümlü bir yapıdır.

Yekpare mermer aynataşı firizlerle üç ayrı bölüm şeklinde tasarlanmıştır. En üstte ortada tuğra boşluğu, bunun iki yanında içe bakan ay yıldız motifleri bulunmaktadır. Orta bölümde ise kitabe, alt bölümde de iki kenarda sütunceler kumaş dekoruyla birbirlerine bağlanmıştır. Kitabe şöyledir:

Çengelköy'de son derece harap haldeki çeşme asırlık çınar ağacının gölgesinde yer almaktadır.

Hüseyin Paşa Çeşmesi (Üsküdar Belediyesi)

Çeşme kitabesi:
Ol kapudan-ı kerem inşa Hasan Paşa ki hak
Böyle bir hayratı mevkuf cülemişdir lutfuna
Bu Mahremde bu na fazıl ne tarih-i Hasen
Çeşmeden ma-i Zülali iç Hüseyn'in aşkına
1209[75]

Ayrıca İ. Hakkı Konyalı kitabeyi ufak farklarla Mir'at-ı kaynak göstererek, Set Üstü Çeşmesi olarak tekrar verir[76]. Adres olarak da Hüseyin Paşa Mahallesi'nde Kaptanı Derya Hüseyin Paşa'nın namaz sofasının altını belirtir ve aşağıdaki kitabeyi verir:

Çeşme kitabesi:
Ol kapudan-ı kerem inşa Hüseyin Paşa ki hak
Böyle bir hayratı mevkuf eylemişdir nutkuna
Bu Muharremde buna Fazıl yaz tarihi Hüseyn
Çeşmeden ma-i Zülali iç Hüseynın aşkına
1209

İstanbul'un havadar semtlerinden biri olan Çengelköy'ün en tanınan eseri Kuleli Askeri Okulu'dur. Bu okulun hemen arkasındaki tepelere kadar uzanan saha Hasan Paşa Seddi olarak adlandırılmaktadır. Burada ayrıca Sultan Abdülmecid'in köşkü bulunmaktadır.

Kuleli civarında bir de Küçük Hasan Paşa adı altında bir set daha bulunmaktadır. Tüm aramalarımıza rağmen Kuleli Askeri Okulu'nun hemen sağında olması gereken çeşme ve namazgâhla ilgili bölgede başka bir kalıntıya rastlayamadık.

75 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: 2. İstanbul, 1977. s.48.

76 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: 2. İstanbul, 1977. s. 87.

HÜSEYİN USTA NAMAZGÂHI

~

Hüseyin Usta tarafından yenilenen namazgâh Beyoğlu, Kabataş Ömer Avni Mahallesi, Dolmabahçe Caddesi'ndedir. Eserin namaz kılınan sofası bilinmemekle birlikte kıble taşı elimizdedir.

Kıble taşı:
Ceddedel Usta Hüseyin
ma'bedi'l-muarrihen li kıbletin
li'l-âbidin el müminin
Sene 986(1578)
Sene 1018(1609)

Kıble taşı sonradan Dolmabahçe Camii bahçesindeki yol kenarına yakın bir bölgeye, avlu duvarının köşesine kıble yönünde dikilmiştir. Beyaz mermer kıble taşı üzerine kaş kemerli bir niş açılmış, içerisine kitabe yerleştirilmiştir. Kıble taşının sağında ve solunda sütun benzeri iki baba bulunmaktadır. Kitabeye göre 1578 yılında Hüseyin Usta namaz kılan inananlar için takva sahiplerinin mabedine kıble olarak bu taşı koymuştur. Ayrıca en altta 1609 tarihi okunmaktadır. Hüseyin Usta'nın yenilediği namazgâh muhtemelen bu tarihte tekrar onarılmıştır.

Hüseyin Usta Namazgahı kıble taşı

Bu bölgede bilinen beş namazgâhtan sadece üçünün kitabe kayıtları mevcuttur. Bunlardan günümüze ulaşabilen tek kıble taşı da budur.

Sahil yolu açılmadan önce bölgede kaydedilmiş pek çok namazgâh alanı bulunmaktaydı. Yeri ve taşı kaybolmuş Fındıklı Molla Çelebi Mahallesi, Dolmabahçe Caddesi'nde Katib-i Serbevvâbîn Hüseyin Efendi Namazgâhı'nın kıble taşı ya da Kabataş Ömer Avni Mahallesi Dolmabahce Caddesi olarak adres verilen namazgâh[77] alanının kıble taşı belki de bu taştı.

Hüseyin Usta Namazgâhı (Foto: Selahattin Sekman)

Beşiktaş-Kabataş sahil şeridi kim bilir kaç kez harmanlanmıştır. İşte bu topografyanın değişiminden dolayı birçok eser kaybolsa da bunlardan bazıları yatır ve mezarı sanılarak biraz örselense de birileri tarafından korunma gayretiyle bir yerlere iliştirilmiştir. İşte bu kıble taşı da bunlardan birisidir. Asıl dikildiği alan tahrip olmuş, bir hayır sahibi onu buraya iliştirmiştir.

77 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 231.

HÜSREV PAŞA NAMAZGÂHI

~

1818 yılında Sadrazam Hüsrev Paşa tarafından yaptırılan ve Mehmed Hüsrev Paşa Çeşmesi adıyla da bilinen eser Beyoğlu, Hasköy Turşucu Mahallesi, Çeşme Arkası Sokağı'nda bulunmaktaydı. Muhtemelen çeşmenin yanındaki namazgâh yeri işgal edilmiş, kıble taşı ise kaybolmuştur[78].

Çeşmenin bir sıra kesme taş, bir sıra tuğla dizisiyle oluşturulmuş geniş haznesinin üzeri kiremit çatılıdır. Teknesi, aynataşı ve kitabesi beyaz mermerden yapılmıştır. Kitabenin üzerinde beyzi bir çerçeveye alınmış tuğra bulunmaktadır. Bu beyzi formun altında üç satırdan oluşan kitabe yer almaktadır.

Hüsrev Paşa Abaza olup, Enderun'da yetişmiş, mühürdar, kethüda, Karahisar mutasarrıflığı, İskenderiye muhafızlığı, İzmit valiliği, Şark seraskerliği, kaptan paşalık ve meclis-i vala reisliği gibi pek çok vazifede görev almış, 100 yıla yakın yaşamıştır.

Çeşme kitabesi:
Sadr-ı esbak Devletlü Mehmed Hüsrev Paşa hazretlerinin bundan akdem otuz dört senesi hilâlinde

Defa-i ulâ Derya Kaptanlığı hengâmında müceddeden bina ve inşa buyurmuş oldukları iş bu çeşme-i lâtifin

Bu defa yine himmet-i hazret-i müşarünileyh ile vuku bulan tamiri tarihidir

Ketebehü el-hac Abdülfettah an utekây-i hazret-i müşarünileyh 1259(1843)

Kitabe eserin inşa tarihinde değil, 1843 yılındaki onarımı esnasında konulmuştur.

78 Ayanoğlu'nun notlarına göre namazgâh çeşmenin arkasında yer almaktaydı ve kıble taşı kaybolmuştu.

İMRAHOR CAMİİ İMAMLAR SOFASI NAMAZGÂHI

~

Ayvalık Mezarlığı içerisinde Zeytinburnu, Silivrikapı, Merkez Efendi Mahallesi, Çörekçi Seyyid Nizam Yolu'nda yer almaktadır.

Özel bir alan olarak tasarlanan eser, 6,65x16,80 metre ölçeğinde, yerden 85 santimetre yükseklikte ve 50 santimetre kalınlığında küfeki taştan bir duvarla çevrilmiştir. İçinde mezarlar bulunmasına karşılık, kıble yönünde 105 santimetre genişlikte ve 120 santimetre yükseklikte bir duvar bulunmakta, bu duvarın ortasında ise 57x90 santimetre ebatında üzerinde mihrab ayeti bulunan bir mermer levha yer almaktadır.

Kitabe:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

Bu levhanın ortasında ise çeşme olması muhtemel bir lüle bulunmaktadır. Lülenin önünde ise yarısı kırılmış bir yalak yer almaktadır.

Kesme küfeki taştan inşa edilmiş mezar sofanın içerisinde birçok mezar taşı bulunmaktadır.

İmamlar Sofası Namazgâhı'nın çeşme bölümü (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

İmamlar Sofası Namazgâhı'nın bugünkü durumu (Foto: Selahattin Sekman)

Bu alanın bir mezar sofası mı yoksa bir namaz sofası mı olduğu anlaşılmamaktadır. Bu sofanın daha önce başka mezarlıklarda da karşılaştığımız Musalla Namazgâhı tarzında tasarlanmış bir eser olması da muhtemeldir.

Kozlu Mesiresi[79] olarak da bilinen ve bu bölgedeki bir namaz sofasının sonradan mezar sahası içinde mezar sofası haline gelmiş olması da muhtemeldir.

İmamlar Sofası Namazgâhı'nın genel görünümü (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Bir mezar sofası olarak inşa edilen İmamlar Sofası'na bir namazgâh çeşmesi de ilave edilerek buraya gelenlerin ihtiyaçları karşılanmıştır.

Bu sofa günümüzde defineciler tarafından tahrip edilmiş, çeşme tamamen yerinden sökülmüş, kesmetaş duvarlar yer yer kırılarak kötü bir hale getirilmiştir.

Ayvalık Mezarlığı'nın içerisinde ayrılmış bu bölümün yönüne bakıldığında sofanın içi kıble yönündedir. Yani namaz kılmak adına kıbleye duracak kişilerin çeşmenin aynataşını kıble olarak kullanmak için sofanın içinde değil dışında durmaları gerekmektedir.

Dolayısıyla bu çeşme kıble yönünü belirtse de sofa mezar sofası olup, çeşme ve kıble taşının mezarlığı ziyarete gelenlerin ihtiyaçlarını karşılamaları için inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Mezarlığın girişinde, sofaya yaklaşık 100 metre uzaklıkta, yan yana Ayvalık Mezarlığı Namazgâhı ve Hacı Bayram Namazgâh Çeşmesi bulunmaktadır.

79 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları.* İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 73.

İSHAK AĞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

İstanbul Gümrük Emini İshak Ağa'nın hayratı olan, Kireçburnu Namazgâhı olarak adlandırılan ve 1749 tarihli eser Kireçburnu Caddesi'nin kara tarafında yer almaktadır. Bu namazgâh günümüze sağlam bir biçimde gelememiştir.

Namazgâh, çeşmenin ardındaki set üzerinde bulunmaktaydı. Zamanla alanı daraltılmış, kıble taşı sökülerek cami duvarının dibine atılmıştı. Yaklaşık 1 metre yüksekliğindeki sütun biçimindeki kıble taşında herhangi bir kitabe ya da tarih bulunmamaktadır.

İshak Ağa H. 1762'de vefat etmiş, Karacaahmed'de gömülmüştür. Gümrük ticaretiyle uğraşmıştır. Silahtar Mehmed Paşa'ya kapı kethüdası, Ayazma Camii'ne de bina emini olmuştur.

İshak Ağa Çeşmesi Kitabesi, Sarıyer (İ. F. Ayanoğlu)

Çeşme kitabesi:
Sahibul Hayrat ve-el Hasenat
Es Seyyid İshak Ağa
Emini Gümrük-i Asitane
Sene 1163 (1749)

İshak Ağa'nın aynı kitabeyi ve tarihi taşıyan toplam dört çeşmesi daha vardır. Bu çeşmelerden Beykoz'da olanı gene namazgâhlı bir çeşmedir.

İshak Ağa Çeşmesi Namazgâhı'nın muhtemel kıble taşı, Sarıyer (İ. F. Ayanoğlu)

İSHAK AĞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

~

İshak Ağa Çeşmesi, Beykoz
(Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

İstanbul Gümrük Emini İshak Ağa'nın hayratı olan bu eser, 1749 yılında çeşmesiyle birlikte vakfedilmiştir. Beykoz Namazgâhı olarak da bilinen eser, Beykoz Çayırı'nda, Anadolu Kavağı Umuryeri Mevkii, Çeşme Meydanlığı, Kireçburnu Caddesi'nde yer almaktadır.

Beykoz Çayırı'nın ortasındaki namazgâh alanı hemen hemen ortadan kalkmıştır. İshak Ağa Çeşmesi'nin yaklaşık 200 metre ilerisindeki namazgâh alanının hemen yanına dikilen gölgelik çınar ağacı kıble taşını sarıp sarmalamıştır.

77 santimetre uzunluğundaki ağaca gömülü kıble taşının dar yeri 35, geniş yeri ise 47 santimetredir.

İshak Ağa Çeşmesi ise yerden 4 metre yüksekliğinde 100x115 santimetre cepheye sahip bir meydan çeşmesidir. Doğu ve batı yüzlerinde birer çeşme ve yalağı bulunmaktadır. Tamamı mermerden yapılan eser 2x2.5 metre mermer bir zemine oturtulmuştur.

Çeşme kitabesi:
Sahibul Hayrat ve-el Hasenat
Es Seyyid İshak Ağa
Emini Gümrük-i Asitane
Sene 1163 (1749)

İshak Ağa'nın aynı kitabeyi ve tarihi taşıyan Beykoz Akbaba'da 1, Kireçburnu'nda 1 (ki bu da namazgâhtır), Beykoz İskele meydanında 1 olmak üzere toplam 4 çeşmesi daha vardır.

Genelde böylesi mesire yerlerinde suyu güzel olan çeşmenin hemen yanına bir de kahvehane yapılırdı. Kahve müşterileri kimi zaman namazlarını hemen yanlarındaki namazgâhlarda eda ederlerdi.

Genelde böylesi mesire yerlerinde suyu güzel olan çeşmenin hemen yanına kahvehane yapılırdı. Kahve müşterileri kimi zaman namazlarını hemen yanlarındaki namazgâhlarda eda ederlerdi.

İstanbul'un en büyük kır kahvelerinden bir tanesi de Beykoz Çayırı'ndaydı.

Burası çeşmenin hemen yanında tahta parmaklıklarla çevrili yaklaşık 100 masalık bir kahvehaneydi. Kiremit örtülü bir çatı altında kapalı baraka kısmının hemen önünde bir asma çardağı vardı.

İshak Ağa Namazgâhı kıble taşı
(İ. F. Ayanoğlu)

KADINLAR ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

1786 yılında Nakşi Kadın (Nakşidil Valide Sultan) tarafından vakfedilen eser Beyoğlu, Piyalepaşa, Büyük Piyale Mahallesi, Atak Sokağı'nda yer almaktadır.

Çeşme kitabesi:
Hüsrev-i rûy-i zemin Abdülhamid Han kim anın
Halk ı âlem su gibi emrine eyler imtisâl
. . .
Çâr etrâfa Münibâ neşr kıl târihini
Sıhhat olsun iç bu zîbâ çeşmeden mâ-i zülâl
1201

Nakşidil Valide Sultan'ın daha cariye iken vakfettiği ve kitabesinde de adının Nakşi Kadın olarak geçtiği namazgâh 7,7 x 7,7 metrelik dikdörtgen çeşmenin su haznesi üzerine fevkani olarak inşa edilmiştir. Namazgâh alanının etrafı taş korkuluk levhalarla çevrilidir. 37 santimetre yükseklikte ve 11,5 santimetre kalınlıkta küfeki taşlı korkuluk levhalarının önemli bir bölümü yok olmuştur. 65x115 santimetre ölçeğinde mermer bir levhanın üzerine monte edilmiş kıble taşı 190 santimetre yüksekliğindedir. Üzerinde mihrap ayeti bulunmaktadır.

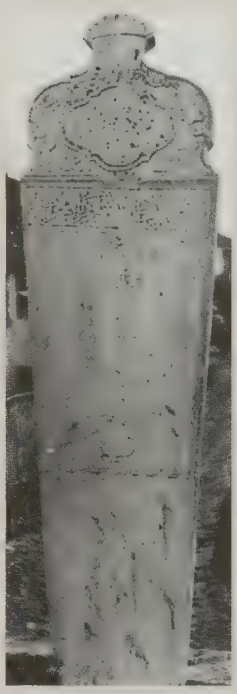
Kıble taşı:
Küllemâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

Kıble taşının üzerinde muhtemelen Sultan Abdülhamid'e ait olan tuğra tahrip edilmiştir.

Küfeki taşlardan inşa edilen su haznesinin sağ tarafından yokuş yukarı çıkılmakta, bu yokuş aynı zamanda namazgâha çıkışı sağlamaktadır. Namazgâhın zemini taş döşelidir.

Ana cephenin ortasında dönemin süslemelerine sahip mermer çeşme aynası bulunmakta, aynanın ortasında lülesi, önünde de mermer yalağı yer almaktadır. Yalağın sağındaki üç, solundaki beş çamaşır kurnası ise günümüzde kaybolmuştur.

Yapıldığı dönemde yolun kot farkından dolayı yoldan namazgâha giriş sağlanmış, boyutları itibariyle de İstanbul'un en büyük fevkani namazgâhı inşa edilmiştir.

▲
Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı kıble taşı

Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı

Herhangi bir çeşme kitabında bahsi geçmeyen eser, İstanbul'da çeşmesi, kıble taşı, zemini ve konumuyla tam anlamıyla namazgâhlı çeşme olarak en sağlam ve oynanmamış şekilde günümüze gelebilen ender örneklerdendir.

Reşad Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları* adlı eserinde Nakşi Kadın'ı şöyle anlatır: "1766 senesinde Martinik adasında Dübük ailesinden bir kız dünyaya gelir. Bu kız Napolyon'un ilk zevcesi Jozefin'in kardeş çocuğudur. Bu madmazel Eme Dübük tahsil için Fransa'ya gönderilir. Tahsilini Nantes şehrinde bir manastırda rahibe kisvesi altında yapar. 1784'de 18 yaşında iken Martinik'e dönmek üzere yola çıkar. Bindiği gemi fırtınaya tutulur. Batmak üzereyken bir başka gemi yetişir ve kazazedeleri kurtarır. Bu gemi Cezayir korsanlarının eline düşer. Cezayir Dayısı güzel Fransız kızını İstabul'a gönderir. Matmazel Eme Dübük, Sultan Abdülhamid'in cariyesi iken Şehzade Mahmud'u doğurur. Ve neticede Nakşidil Valide Sultan olur."

Nakşidil Valide Sultan'ın daha cariye iken vakfettiği ve kitabesinde de adının Nakşi Kadın olarak geçtiği 1201 (M. 1786) tarihli bu namazgâh sultanın adına yaraşır bir güzelliktedir.

Kadınlar Çeşmesi Namazgâhı (İ. F. Ayanoğlu)

KAZLI ÇEŞME NAMAZGÂHI

~

1546 yılında Mehmed Bey tarafından menzil namazgâhı olarak inşa ettirilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed Vakfı'ndan olduğu söylenen bölge, Zeytinburnu ilçesinde aynı adla anılan mahalde bulunmaktadır.

İstanbul'un erken tarihli çeşmelerinden bir tanesi olan bu eser, kesme küfeki taşından inşa edilmiştir. Saçağının altında, kemerin hemen üzerinde günümüzde mevcut olmayan bir kitabe bulunmaktaydı. Kitabenin hemen altında kemer başlamakta, tepeliğinde de bir rozet yer almaktaydı.

Kemerin içerisine alınmış çeşme aynası küfeki taş ile mermerin örülmesiyle sağlanmıştır. Başta kaz motifi olmak üzere mermer parçalar devşirme Bizans parçalarıdır.

Kartuş içerisine yerleştirilmiş dört satırlık kitabenin ortasına daha ince bir yazıyla bani kitabesi sıkıştırılmıştır.

Bir çeşmeye, dolayısıyla da bir bölgeye ad veren kaz motifi birkaç yıl önce çeşmeden sökülerek çalınmış, daha sonra birkaç parça halinde bulunmuştu. Parçalar, eser üzerindeki yerini almayı beklemektedir.

Kazlıçeşme
(Foto: Selahattin Sekman)

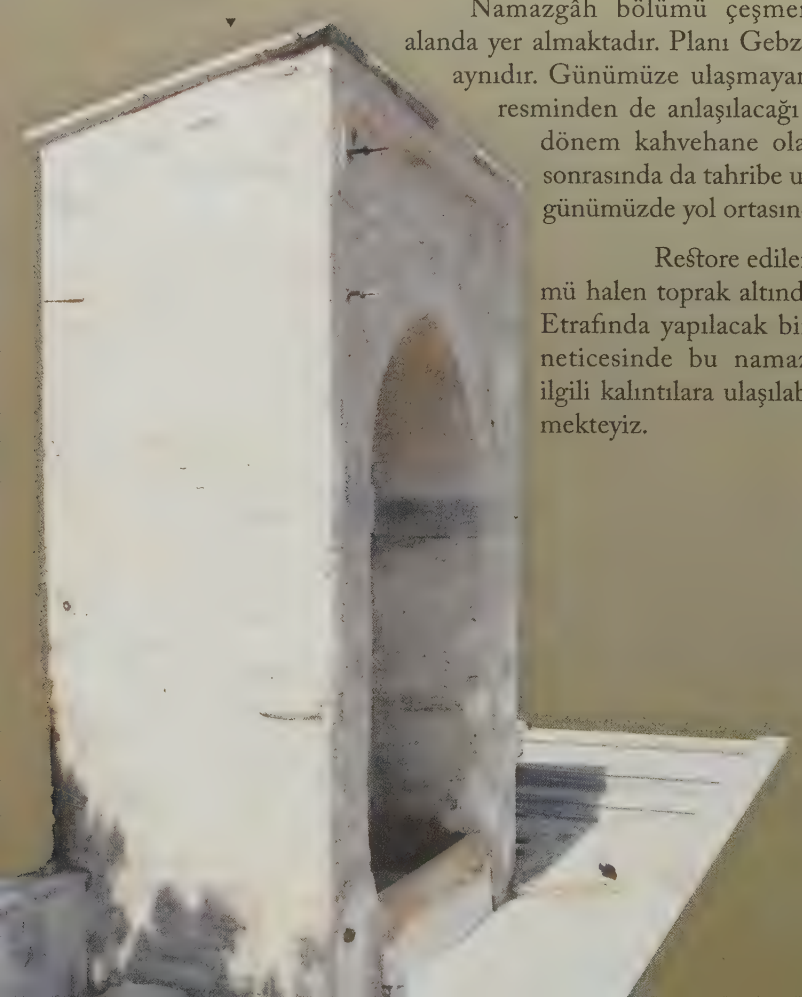
Bâni kitabesi:
Mehmed Bey ki yaptı hayrı âli
Getürdi aleme bir mai cari

Çeşme:
Kim nazar etti bu abı safiye
Dedi buna kevser olmaz nafiye
Gördü bir aşık dedi tarihini
Nuş eden yarane sahha afiye
953

Çeşme kitabesinin hemen altında hem esere hem de bölgeye adını veren kaz motifi yer almaktadır. Bu motifin zaman içerisinde boyandığı eski resimlerinden anlaşılmaktadır. Kaz motifinin altında lülenin bulunduğu aynataşı yer alır. Aynataşının iki yanına birer tas yuvası yerleştirilmiştir.

Eski resimlerinde yalak sayısının fazlalığı göze çarpmakta, bugün bunlardan sadece bir tanesi halen çeşmenin sağında durmaktadır. Çeşmenin hemen solunda ise bir sadaka taşı bulunmaktadır.

Kazlı Çeşme
(Foto: Selahattin Sekman)

Namazgâh bölümü çeşmenin arkasındaki alanda yer almaktadır. Planı Gebze Namazgâhı ile aynıdır. Günümüze ulaşmayan bu bölüm eski resminden de anlaşılacağı üzere belirli bir dönem kahvehane olarak kullanılmış, sonrasında da tahribe uğramıştır. Çeşme günümüzde yol ortasında kalmıştır.

Restore edilen eserin bir bölümü halen toprak altında yer almaktadır. Etrafında yapılacak bir arkeolojik kazı neticesinde bu namazgâh bölümüyle ilgili kalıntılara ulaşılabileceğini düşünmekteyiz.

Kazlı Çeşme'nin eski bir fotoğrafı (A. V. Çobanoğlu arşivi)

KÜÇÜK ÇAMLICA NAMAZGÂHI

~

Dönemindeki namaz sofasının yeri ve durumu bilinmemektedir. Adı geçen namazgâh taşı ise çeşmenin tamiri sırasında Sultan II. Mahmud tarafından diktirilmiştir.

1654 yılında Sultan IV. Mehmed tarafından çeşme ve namaz sofası olarak inşa ettirilen, Bulgurlu ve Cennetâbad Kasrı Namazgâhı olarak da adlandırılan eser Üsküdar, Küçük Çamlıca'da yer almaktadır.

Dönemindeki namaz sofasının yeri ve durumu bilinmemektedir. Adı geçen namazgâh taşı ise çeşmenin tamiri sırasında Sultan II. Mahmud tarafından 1835'te diktirilmiştir[80].

Çeşme kitabesinden öğrendiğimiz kadarıyla bu bölge menzildir ve çeşmeyle birlikte namaz kılmak için bir sofa yapılmıştır.

Küfeki taşlardan inşa edilen çeşmenin klasik görünümlü hafif sivri bir kemeri bunun ortasında da mermer aynataşı bulunmaktadır. Kemerin yan dolgularına birer rozet kazınmıştır. Üzerinde ise kitabe yer almakta, kitabenin üzeri ise taş bir silmeyle nihayetlenmektedir.

Çamlıca Çeşmesi'nin eski bir fotoğrafı (İ. F. Ayanoğlu)

Kıble taşı 11 santimetre kalınlığında, 78 santimetre genişliğinde ve 113 santimetre yüksekliğinde dikdörtgen bir taştır. Üstte kartuş içerisinde mihrap ayeti, altında yarım daire içerisine yerleştirilmiş istiridye motifi, onun da ortasında zincirle sarkan kandil motifi bulunmaktadıor. Kıble taşı yerinden kaldırılarak, buraya 1976 yılında inşa edilen caminin içine konulmuştur[81]. Çeşme kitabesinde tarihi Cevri düşmüştür.

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir,* adlı kitabında "Bazen bu çeşmenin haznesi küçük bir sed olur, Namazgâh teşekkül ederdi. Balıklıya giden yolda küçük mezarlığıyla bunlardan biri vardı. Fakat benim en sevdiğim, Küçük Çamlıca'da altından Avcı Mehmed devrinin bir çeşmesi akan settir. Bu ilhamlı taraçanın Marmara'ya bakan tarafında güneşin altında benekli bir hayvan sırtı gibi kabaran Çifte Kartal Sokağı vardır. Bu adı nereden vermişler? Acaba IV. Mehmed'in av merakının bir yadigarı mı? Yoksa aynı hastalığa tutulmuş bir başkasından mı geliyor? Yahut saadece tesadüfün bir cilvesiyle mi bu çeşme ile sokak birleşiyorlar? Şurası var ki IV. Mehmed Çamlıca'yı seviyordu ve bu namazgâhın civarında köşk hatta bir de cami yaptırmıştı. Hal'inden evvelki sıkışık günlerde bu tarafta avlanmıştı" diyerek namazgâhı anlatmaktadır.

---

80 Saadi Nazım Nirven. "Cennetâbad Kasrı Namazgâhı". *İstanbul Ansiklopedisi.* Cilt: 7. İstanbul, 1965. s. 3494-3495.

81 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.1007.

▲
Çamlıca Namazgâhı'nın kıble taşı yerinde dikili vaziyetteki kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

Çeşme kitabesi:
Hazret-i Sultan Mehmed Hanı İskender serir
Kim odur hurşid i evc i saltanat zilli Hüdâ

Ol şehinşâhın bahâr-ı adli bağı âleme
Verdi revnâk hatırı olsun küsade dâimâ

Oldu hâlen Çamlıca makbul-i tab'ı hurremi
Buldu feyzi iltifatın bu fezayı hoş havâ

Lütfuna lâyık görüp bû bi maadil menzili
Eyledi ihyâ olundu sofa ve çeşme bînâ

Yeryüzünde gülşeni cennet gibi zînet bulup
Oldu şâhâne mezire düküşâ cay-ı sefâ

Bu makamı çeşmenin Cevrî dedi târihini
Cennettâbad müferrih aynı âbı can fezâ
1064 (1654)[82]

Tamir kitabesi:
. . .
Bendeyi Rasih dedi tecdidine tarih-i tam
Eyledi icra bu ayn-i zemini Mahmud han
1251 (1835)[83]

82 Hafız Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih.* Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 374-375. Çeşme kitabesini verirken adres olarak Küçük Çamlıca verilir. Ayrıca tamir kitabesi verilmez.

83 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 272'de "Tamir tarihi olarak Mir'at kaynaklı bilgilere dayanır ama kitabe mevcut değildir" der. s. 432'de bu tamir kitabesini tekrar verir. "Üsküdar Büyük Çamlıca Subaşı Gazinosu'nun içerisinde (musalla) altında mamurdur" der.

KÜÇÜK ÇAMLICA NAMAZGÂHI

~

Sultan Avcı Mehmed Namazgâhı olarak da bilinen eser 1651 yılında Sultan IV. Mehmed tarafından geniş bir sofa olarak, Küçük Çamlıca Caddesi, Avcı Kâzım Sokak'ta vakfedilmişti.

Günümüzde mevcut olmayan namazgâh Küçük Çamlıca yoluna cepheli Suphi Paşa Korusu'nun hemen önünde bir çeşme, arkasında havuz, onun da arkasında namaz sofası olan set halinde inşa edilmişti. Havuzun kıble yönündeki duvar önü setle sofa haline getirilmiş, etrafı bir duvarla çevrilmişti.

Alan, asırlık çınar ağaçlarının gölgesinde az ilerideki bir su haznesinden beslenen havuzuyla daima bir serinlik yaratmaktaydı. Osmanlı bahçe mimarisinde içinde havuzlar, çeşmeler, ve fıskiye düzenekleri ile selsebiller vazgeçilmez unsurlardı. Bu unsurların en güzel örnekleri de Üsküdar ve çevresinde, özellikle de sultanların sevdiği ve önem verdiği Çamlıca sırtlarında uygulanmıştı. Hele ki Sultan Avcı Mehmed'in dillere destan av seramonisi düşünüldüğünde Küçük Çamlıca'nın onun dönemindeki ihtişamı az çok tahmin edilebilir.

Namazgâh, tüm aramalarımıza rağmen yerinde tespit edilememiştir.

Küçük Çamlıca'da Sultan IV. Mehmed'in sarayının önünde onun adına inşa edilen çeşmenin hemen ardında, asırlık çınar ağaçlarının gölgesinde inşa edilen namaz sofası günümüze kadar gelemese de ihtişamını koruyan bir alan içinde yeri tecrit edilmiş halde halen durmaktadır.

Küçük Çamlıca Namazgâhı'na ait eski bir fotoğraf (İ. F. Ayanoğlu)

KÜÇÜK ÇAMLICA NAMAZĞÂHI

~

Kâbe'ye kadar kesinti olmadığından olsa gerek, İstanbul ve Balkanlar'dan gelenler Üsküdar için Kâbe toprağı yakıştırması yaparlar.

1827 yılında Mehmed Şakir'in kethüdası tarafından Üsküdar, Acıbadem asfaltı, Küçük Çamlıca Caddesi üzerinde dikilmiştir. Vaktinde çayırlığın içinde, gölgelik ağacın altında durmaktaydı[84].

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Kethüda-yı Mehmed Şakir Fi Ramazan 1243

Eser, Sultan Mehmed Çeşmesi'nin karşısında olduğundan başka bir çeşme tasarlanmadığı tahmin edilmektedir.

Osmanlı sultanlarının debdebeli yaşam sürdürdükleri Lale Devri'nin sonrasında da bölge halk tarafından hiçbir zaman terkedilmemiş, buralarda yaşam standartı düşse de Çamlıca, Doğancılar, Beykoz gibi semtlerde her türlü eğlence ve sosyal yaşantı günümüze kadar devam etmiştir.

Her daim süregelen çayır gezmeleri özellikle Osmanlı'nın son yüzyılında Boğaz'daki yerleşimlerin çoğalması ve Boğaz'da karşıdan karşıya geçişlerin buharlı gemilerle yapılmaya başlanmasıyla birlikte bölgede belirgin bir nüfus artışı yaşanmıştır.

Eskiden teferrüc olarak adlandırılan, günümüzde piknik adı verilen kır gezmeleri artarak birçok bölgede yoğunlaşmıştır.

Bu yoğunlaşmalar belirgin ihtiyaçları da beraberinde getirmiş, bu nedenle eğlence bölgelerindeki namazgâhların sayısı gittikçe çoğalmıştır.

Mehmed Şakir'in diktirdiği kıble taşı da bu ihtiyacı karşılamak üzere vakfedilmiş günümüzde ise yerinden edilmiştir.

84 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt: 1. İstanbul, 1977. s. 410.

KÜÇÜKYALI NAMAZGÂHI

Çınardibi Namazgâhı adıyla da anılan ve Maltepe'de yer alan namazgâh alanı hakkındaki bilgilerimiz son derece yetersizdir.

İstanbul'un değişen topografyasından nasibini almıştır. Asıl dikildiği yeri çeşmesi ve sofasının nerede olduğu bilinmemektedir. Rastlantı eseri bir hayırsever tarafından kaybolmaması için yol genişletmeleri esnasında şimdiki yerine dikilmiştir.

Namazgâh alanı Kadıköy, Bağdat Caddesi'yle Başıbüyük Sokağı'nın birleştiği sol köşede, meşhur Çınardibi çınarının bulunduğu yerde idi.

İ. Fazıl Ayanoğlu'nun tespitine göre, mahalle muhtarı Arif Bey bu çınarı kestirmiş, mihrap taşını da Rıza Lutfi ve Tunca adlı şahısların marangoz atölyelerine korunması amacıyla naklettirmiştir. Uğur Derman ise kıble taşının iki çınar ağacının ortasında durduğu, yol düzenlemeleri esnasında ağaçların kesildiği ve kıble taşının da şimdiki yerine taşındığı[85] bilgisini vermektedir.

Dikdörtgene yakın mermer kıble taşının alt kesimi 26,5 santimetre, üst kesimi 28,5 santimetre ve yüksekliği ise 68 santimetredir.

Küçükyalı Namazgâhı kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)

85 M. Uğur Derman. "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)". Atatürk Konferansları V. 1971-1972. Ankara 1975. s. 289.

Küçükyalı Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Kıble taşı oval bir tepeliğe sahiptir. Tepeliğin içinde kartuş içinde talik kitabesi yer almaktadır. Kitabenin altında gene kartuş içine alınmış zincirden sarkan kandil motifi bulunmakta, zincir ise bir fiyonkla neticelenmektedir.

Kitabesi ve fotoğrafı mevcut olan namazgâh alanı gene Gebze güzergâhında bulunan eserlerden bir tanesiydi. Etrafında bir çeşme ya da su bağlantısı tespit edilememiştir.

Kıble taşı:
Felem mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notları arasındaki fotoğrafın arkasında eser Maltepe Çınar Namazgâhı olarak adlandırılmıştır.

Osmanlı toplumu Anadolu yakasından kutsal topraklara kadar giden yolda kesinti bulunmadığından buraları Kâbe toprağı olarak adlandırmış, özellikle Üsküdar kıyılarından itibaren bu alanları neredeyse kutsal kabul etmiştir. Üsküdar Meydanı, Mihrimah Camii'nin önünden başlayan yol Kadıköy'e, oradan da Bağdat'a kadar giden yolun başlangıcıydı. Bağdat Caddesi üzerinde birkaç kilometrede bir dinlenme alanı ve çeşmesiyle birlikte bir namazgâh yapılmıştı. Bu eserlerin önemli bir bölümü ya kaybolmuş ya da Küçükyalı Namazgâhı gibi yerinden edilmiştir.

KÜPLÜCE NAMAZGÂHI

~

Üsküdar, Beylerbeyi, Küplüce Mahallesi'nde bulunan ve Hatemi Efendi'nin[86] vakfı olarak kayıtlı bu namazgâh alanı artık ortadan kaldırılmıştır. Vaktiyle Beylerbeyi'nin sırtlarında deniz gören bir taraçada yer alan namazgâh alanını ziyaretimizde, namaz kılınan sofanın kaybolduğunu, kıble taşını ise Çamlıca Caddesi, Küplüce Mahallesi otobüs durağı dibinde, Yeniyol Sokağı ve Küplüce Çayırı Sokağı'nın birleştiği yerde, birkaç metrelik alana sıkışmış vaziyette tespit ettik.

Bu kıble taşı yarım daire bir kaide üzerine yerleştirilmiştir. 90 santimetre yüksekliğindeki taşın alt kesimi 30 santimetre, üst kesimi ise 36 santimetre genişliğe sahiptir. Eskiden kıble taşını çevreleyen demir parmaklıkların[87] bir bölümü halen durmaktadır. Kıble taşının üzerinde yer alan mihrap ayetinin altında zincire asılı kandil motifi bulunmaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

Tahsin Pekbaş, eserin yakınlarında herhangi bir çeşme bulunmadığını, İ. Fazıl Ayanoğlu ise notlarında bir kuyuyla ile birlikte vakfedildiğini bildirmektedir.

Küplüce Namazgâhı kıble taşının bu dar alanda Şeyh Muhammed Kasım Hazretleri ve Şeyh Ali Baba Hazretleri ruhlarına Fatiha tabelası asılarak yatır haline getirildiğini de tespit ettik.

İstanbul'da bir namazgâhın kıble taşının başına gelen belki de en iyi son onun yatır ya da mezar zannıyla koruma altına alınmasıdır. Birçok kıble taşı bu vesileyle korunarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Küplüce Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Namazgâh kıble taşlarının mezar taşlarıyla karıştırılmasının önemli örneklerinden bir tanesi de bu eserdir. Namazgâh sahası yola katılmış, kıble taşı da mezar taşı zannedilerek etrafına duvar örülmüş ve mezar haline getirilmiştir.

86 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 236.

87 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları*. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 79.

Küplüce Yolu Namazgâhlı Çeşme

55

KÜPLÜCE YOLU ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

~

Beylerbeyi İskelesi önünden Küplüce Namazgâhı'na çıkarken hemen yolun başında ve kenarında üç yüzlü bu çeşme yer almaktadır.

Herhangi bir kaydı bulunmayan bu mermer cepheli çeşmenin görünen herhangi bir kitabesi de yoktur.

Cepheden üç yüzlü duvar çeşmesi olarak algılanan eserin arkasına geçildiğinde mihrap şeklinde tasarlanmış dördüncü bir yüzü daha görülmektedir. Kıble yönündeki bu cephede Bursa kemerine benzer bir kemerle içeri alınmış mihrap yapısı oluşturulmuştur.

Bu mihrap yapının içerisine gene aynı kemer yapısına bir aynataşı oyulmuş ve musluk olması muhtemel kalıntılarla ön cepheye geçiş sağlanmıştır. Bu bölüm çeşme havası uyandırsa da herhangi bir yalak ya da su akıntısına ait bir gider görülmemektedir.

Mihrap nişinin hemen üzerinde ise sanki mihrap ayeti ya da benzeri bir kitabe için tasarlanmış ama boş bırakılmış mermer bir plaka durmaktadır.

Eserin ön cephesi üç bölüm halinde tasarlanmıştır. Orta cephe biraz daha geniş tutulmuş, yan cepheler arkaya doğru hafif pahlı inşa edilmiştir. Üç cephede de birer musluk ve önlerinde birer yalak bulunmaktadır. Çeşme aralarında ampir süslemelere sahip, dışa taşkın cepheye bitişik sütunlar yer almaktadır.

İşçiliğiyle Hüseyin Avni Paşa Çeşmesi'ni çağrıştıran ve banisi ile tarihi belli olmayan bu eser, 19.yy sonu ya da 20.yy başına tarihlendirilebilir.

Çeşme aynaları, musluğun hemen üzerinde kıvrımlı dallarla birleşmiş yaprak motifleri ve bunun da yukarısında kemer çizimleriyle son derece sade bir süsleme anlayışına sahiptir. Kemerlerin üzerinde ise muhtemelen kitabeler için tasarlanmış kartuşlar yer almaktadır. Bunların hemen üzerinde de hafif dışa taşkın saçaklar bulunmaktadır.

Saçakların üzerinde ise küfeki taşlardan inşa edilmiş hafif oval tepelikle eser taçlandırılmıştır.

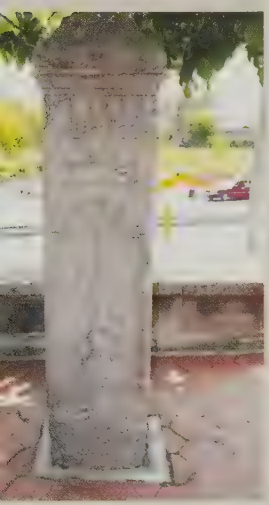
Banisi ve tarihi bilinmeyen bu namazgâhlı çeşmenin namaz kılmak için ayrılmış yaklaşık 5x6 metrelik bir sofası bulunmakta, hemen yanında da anıtsal çınar ağacı gölgeliğini sağlamaktadır.

Küplüce yolu Namazgâhlı Çeşme'nin mihrap cephesi

KUYUBAŞI NAMAZGÂHI

Namazgâhın yeri ve alanı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen yol genişletmeleri veya çevre düzenlemeleri sırasında yerinden sökülerek bugünkü yerine getirilmiştir.

Kuyubaşı Namazgâhı kıble taşı (Foto: Selahattin Sekman)

Edirnekapı sur dibinde, yolun karşısındaki Savaklar Caddesi üzerindedir.

İstanbul'dan surların dışına çıkıldığında namazgâh alanları ve namazgâhlı çeşmelerin sayıları bir hayli artmaktadır. Edirnekapı'dan Rami Eyüp yönüne giderken karşılaştığımız namazgâhların başında Emin Baba Tekkesi önünde yer alan ve Hasbi Paşa tarafından vakfedilen 1761 tarihli Kuyubaşı Namazgâhı kıble taşı yer almaktadır. Namazgâhın yeri ve alanı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemelen yol genişletmeleri veya çevre düzenlemeleri sırasında yerinden sökülerek bugünkü yerine getirilmiştir.

Dikdörtgen formdaki mihrap taşı iri küfeki taşından oyulmuştur. Ön yüzünde zincire asılı kandil motifi ve bunun üzerinde ise mihrap ayeti bulunmaktadır.

Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l mihrâb
sene 1175

Kitabenin hemen altında farklı bir formda istiridye kabuğu işlenmiştir. Kıble taşının arka yüzünde ise dört sıra cetvelli yazılmış namazgâh ve kuyunun vakfiye kaydı bulunmaktadır.

Namazgâh ve kuyunun vakfiye kaydı
Baş muhasebe mukayyiddir
Teferruce gelen ihvaniden
Vakıf nazırlarıdır Hasbi[88]

Nermi Haskan, bu kıble taşının tekkeye ait olmadığını, buraya sonradan getirildiğini söylemektedir. Namazgâh alanı ve kuyu bu bölgede görülemediğinden haklılık payı da vardır.

Hadikat'ül Cevami'de "Edirnekapı Yolu üzerinde yerden bir su kuyusu ve kahve ocağı ve odası ve bunların karşısında hendek kenarında iki taş ayak çeşmesi olup tamir ve bakımına lazım gelen mesarifine vefa etmek üzere bir bostan vakıf olunmuştur. Sahib-i hayr şişman Mehmed Ağa İbn-i Baba Yusuf'dur. Kalecik'ten gelip Baş Muhasebe Kisedarı Hafız Mehmed Efendi hizmetinde evkat-güzar iken bu hayrata sarf-ı himmet eylemiştir. Kendi dahi hayratı önünde defin olunmuştur. Vefatı:1193 (1779) tarihindedir" diye bir bilgi bulunmaktadır[89]. Nermi Haskan, kıble taşının bu bilgiyle alakalı olduğunu düşünmektedir.

88 Nermi Haskan. *Eyüp Tarihi*. İstanbul, 2001. s. 322.

89 Nermi Haskan. *Eyüp Tarihi*. İstanbul, 2001. s. 322.

Kuyubaşı Namazgâhı kıble taşının arka yüzündeki vakfiye kaydı. (Foto: Selahattin Sekman)

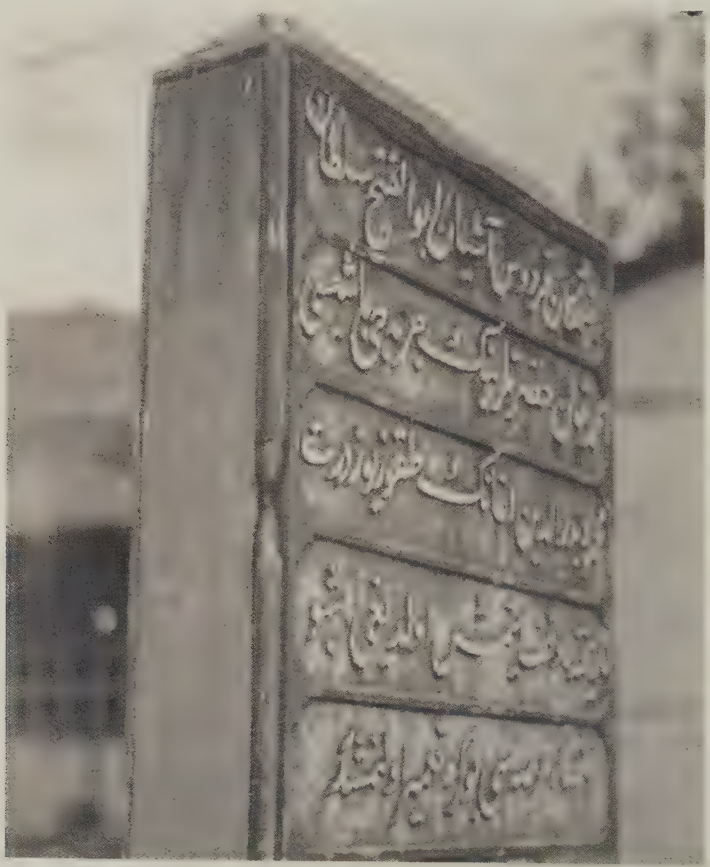
MAHMUD BEDREDDİN (AĞA) NAMAZGÂHI

Eser Çizmeciler Namazgâhı olarak da bilinmekte Beyoğlu, Fındıklı, Molla Çelebi Mahallesi, Dolmabahçe Caddesi'nde yer almaktadır Fatih'in Çizmecibaşısı Mahmud Bedreddin'in inşa ettirdiği 1498 tarihli namazgâh 1872 yılında tamir edildiyse de günümüze kadar ulaşamamıştır.

Kabataş Vapur İskelesi'nin hemen önünde namazgâhı gölgeleyen koca çınar ağacı halen durmaktadır. Namazgâh yeri yol ve çevre düzenlemeleri sonucunda yok edilmiştir.

1986 yılına kadar bu çınar ağacının önünde Mahmud Bedreddin'in mezar taşı da yer almaktaydı. Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilerde burasının Çizmeciler Tekkesi'ne ait olduğu belirtilmektedir[90].

Mahmud Bedreddin Namazgâhı kıble taşı (Foto: İ.F. Ayanoğlu)

90 Evliya Çelebi. C: 1. s. 445-446. Eremya Çelebi Kömürcüyan. 1988, s. 39. Ayvansarayi, 2001. s. 486'da Çizmeciler Tekkesi Mescidi bahsinde Mahmud Ağa'nın mezar taşından da bahseder. Muhtemelen burada tekkenin bir mescidi, belki daha sonra da namazgâhı inşa edilmiştir.

Kıble taşı:

Önyüzü:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

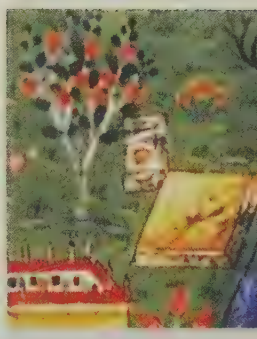
Arka yüzü:
Cennetmekân firdevs-i âşiyan ebu-l feth
Sultan Mehemmed Hân hazretlerinin
Çizmecibaşısı Mahmud Bedreddin Ağa'nın
dokuzyüzdört tarihinde vakfetmiş olduğu işbi namazgâh arsası
bu kerre tamir olunmuştur. Sene 1289[91]

Kitabenin fotoğrafı dışında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Beyan-ı Menazil'in İstanbul minyatürlerinde bu alanda etrafı duvarlarla çevrili bir namazgâh alanı belirtilmiştir. Bu çizimin muhtemelen adı geçen namazgâha ait olduğu düşünülmektedir.

Dolmabahçe Caddesi'nin genişletme çalışmaları sırasında birçok eser ortadan kaldırılmış ya da yerleri değiştirilmiştir. Bu değişimden önce Kabataş Vapur İskelesi önünde Çizmeciler Tekkesi bulunmakta, tekkenin hemen yanında da genişçe bir sofası olan namazgâh alanı durmaktaydı. Bu eserlerin hiçbiri günümüze gelememiştir. Ortadaki yaşlı çınar ağacının altında yer alan Fatih'in Çizmecibaşısı Mahmud Bedreddin'in mezar taşı 1986 yılına kadar durmaktayken, bugün o alan da tamamen ortadan kaldırılmıştır.

Çevre düzenlemeleri sırasında kıble taşı bulunarak bu alanda yeniden dikilip, burasının bir namazgâh sahası olduğu ve de hatırasının yaşatıldığı küçük bir plaketle de olsa anlatılmalıdır.

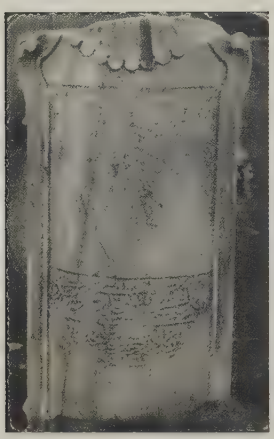

Kabataş Vapur İskelesi'nin önünde namazgâhı gölgeleyen koca çınar ağacı halen durmaktadır. Namazgâh yeri yol ve çevre düzenlemeleri sonucunda yok edilmiştir.

91 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 231.

MAHMUD RÜŞDÜ NAMAZGÂHI

~

Mahmud Rüşdü Namazgâhı kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)

Merdivenköy en fazla ziyaret edilen merkezlerden bir tanesiydi. Bu nedenle pek çok namazgâha sahipti. Zaman içinde bunlar yok olsa da belli başlıları kayıt altına alınmıştır.

Merdivenköyü Namazgâhı adıyla da anılan Mahmud Rüşdü Namazgâhı, Nazenin Sokağı ve Tekkealtı Sokağı'nın birleştiği bölgede yer almaktaydı. Eser 1860 yılında Ahmed Fevzi Paşa'nın oğlu Mahmud Rüştü Bey adına vakfedilmişti.

Ampir üslupta süslemelere sahip, hafif oval tasarlanmış yekpare mermer levhalı kıble taşı aynı zamanda çeşme aynasıdır. Üst taraftaki kitabe tıpkı Merdivenköyü Bektaşi Tekkesi önündeki Mama Hatun Çeşmesi'nin kitabesi gibi kazınmıştır.

Kitabede mihrap ayeti bulunmaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l mihrab

Mihrap ayetinin altından üçlü zincirle kandil motifi sarkmakta kandilin altında ise kartuş içerisine alınmış bani kitabesi yer almaktadır.

Üstte dikdörtgen kartuş içinde:
Ahmed Fevzi Paşa mahdumu Mahmud Rüştü

Hemen altında yarım oval kartuş içinde:
Beyin ruhu için fâtiha sene 1276

Kitabenin az altında da musluk deliği bulunmaktadır. İ. Fazıl Ayanoğlu notlarında namazgâh alanının arsa halinde olduğunu, bu kitabeli taşın ise evlerde muhafaza edildiğini belirtmektedir. Günümüzde ne çeşme aynasına, ne de esere ait sofaya dair bir iz yer almamaktadır.

Hac mevsimi geldiğinde Sürre Alayı ve Sürre Emini Üsküdar ve civarına, özellikle de Doğancılar mevkiine gelip yerleşir, buradan etrafı ziyarete giderlerdi. İşte bu ziyaretler esnasında Merdivenköyü de uğraklar arasındaydı. Dolaşılan tüm bu uğraklar, alanlar ve mesirelerin namazgâhları da mutlaka ziyaret edilirdi. Bu ziyaretler esnasında adı geçen namazgâh da Merdivenköy'de yer alan beş namazgâhtan birisiydi. Diğerleri gibi bu eser de gelişen şehir sınırlarının içerisinde erimiş, tarihin sayfalarında eski bir resim olarak kalmıştır.

HASEKİ SULTAN MEYDAN ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

İstanbul'da ortadan kaldırılmış bir eser de bu namazgâhlı çeşmedir. Yeri ve konumu bile belli değildir. Elimizde tespit edilmiş birkaç resmi bulunmaktadır.

Burmalı Çeşme Namazgâhı, Haseki Sultan Namazgâhı ve Yılanlı Ayazma Namazgâhı adlarıyla da anılan eser, 1644 yılında kesme taştan klasik üslupta inşa edilmiştir. Günümüzde yeri ve konumu tam olarak bilinmemektedir.

Davut Paşa Kışlası günümüzde alt tarafında, Genç Osman Köprüsü yakınında[92] olduğu düşünülen eser için İ. Fazıl Ayanoğlu notlarında "Topkapı Davut Paşa Caddesi'nde Yılanlı Ayazma civarında, fabrika karşısındadır" diyerek yakın ama biraz farklı bir adres bildirmektedir. Topografyanın farklılaşmasından dolayı eserin yeri, belirtilen adreste tespit edilememiştir.

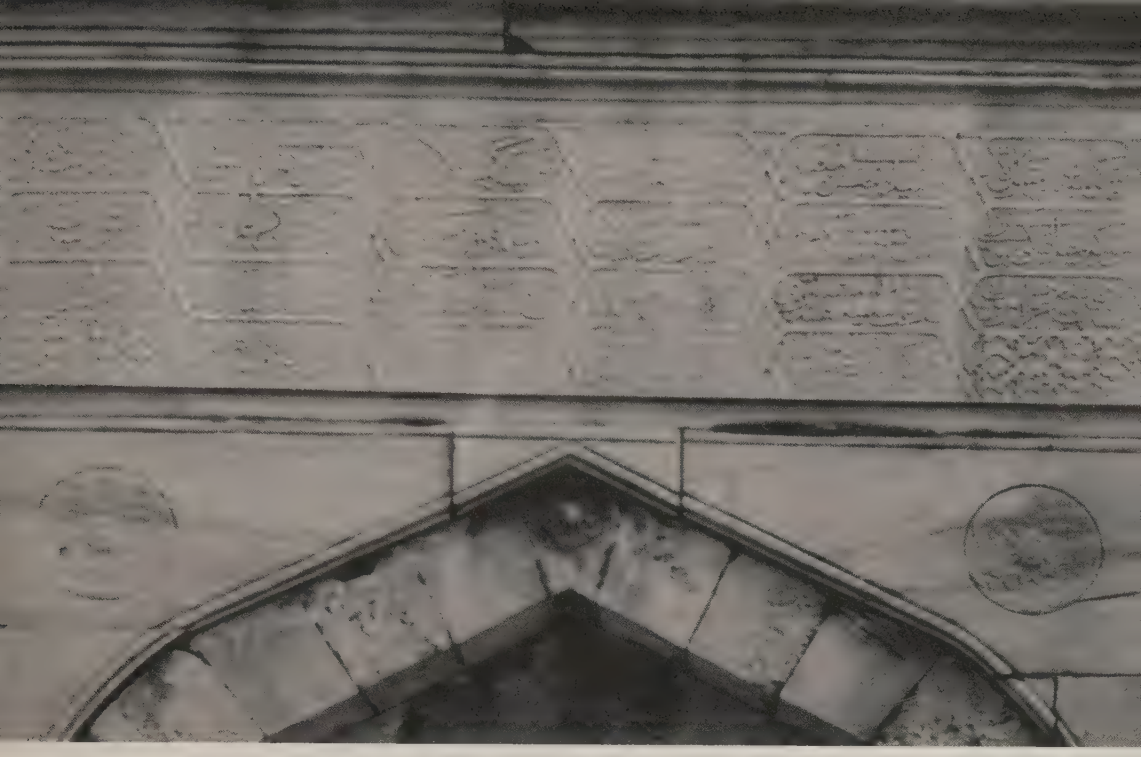
Mermer cepheli çeşmenin arkasında namaz kılmak için sofalı bir bölüm bulunmaktaydı. Zamanında sofası bir kahve tarafından işgal edilmiş, kıble taşı da sökülerek yok edilmiştir. İ. Fazıl Ayanoğlu notlarında kahvehane girişinin solunda pencere önünde kıble taşının yerini tespit ettiğini belirtmektedir.

Yirmi iki kartuş içerisine sülüs kalemle yazılan kitabenin, Selanikli müderris ve kadı şair Yümni Mehmed Efendi tarafından düşürülmüş tarihi bulunmaktadır.

Mahpeyker Valide Sultan Namazgâhı'nın genel görünümü (İ. F. Ayanoğlu)

92 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, I-İstanbul Ciheti.* Cilt: I. İstanbul, 1943. s. 78.

Mahpeyker Valide Sultan Namazgâhı'nın kitabe detayı (İ. F. Ayanoğlu)

Çeşme kitabesi:

. . .

Çeşmede abı revan olmak meğer
1054

Tüm cephe mermer malzemeden tasarlanmıştır. Çeşmenin kemeri renkli kırmızı taşlarla alternatif bir örgüye sahiptir. Kemerin kilit taşında bir, kemer dolgularında da birer olmak üzere üç kabara motifi göze çarpmaktadır. Çeşmenin iki yanındaki alt ve üst kısımlarda birer olmak üzere burmalı sütunların baş ve taban kısımlarında kum saati motifleri bulunmaktadır. Çeşmenin firizi dairesel bir zincir motifiyle süslenmiştir. Firiz üzerinde de küfeki taşından pahlanmış tepeliği görülmektedir.

Çeşme lülesi zengin bir işçilikle süslenmiştir. Sümbüller, rozet ve birkaç bitkisel süsleme kaş kemerli bir tasarım içerisinde sunulmuştur. Bunun hemen üzerinde ise maşrapa şeklinde tasarlanmış besmele bulunmaktadır. Aynataşı bitkisel bir bezemeyle dolgulanmıştır.

MEHMED AĞA NAMAZGÂHI

~

Mehmed Ağa Çeşmesi'nin genel görünümü (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Namazgâh alanı işgal edilmiş, muhtemelen çeşmesi asıl yerinden taşınmış, günümüze kadar restorasyonlarla gelebilmiş eserlerimizden bir tanesi de Mehmed Ağa Namazgâhı'dır.

Darüssaade Ağası Namazgâhı olarak da adlandırılan çeşme, 1586 yılında Darüssaade Ağası Mehmed Ağa tarafından vakfedilmiştir.

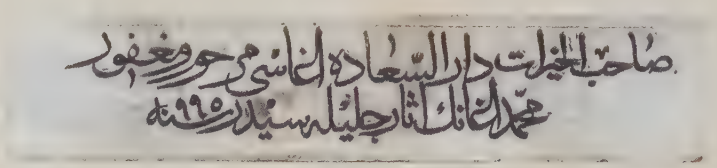
Çeşme ve namaz kılmak için ayrılmış bir sofa olarak tasarlanan bu alan Üsküdar, Toptaşı, Tabakçılar Mahallesi, Bakırcılar Yokuşu'nda yer almaktadır.[93]

İstanbul'un erken tarihli çeşmelerinden bir tanesi de Mehmed Ağa Çeşmesi'dir. Eser restorasyonlarla asıl kimliğinden uzaklaştırılsa da, korunarak günümüze kadar gelebilmiştir.

Kıble taşı kaybolan çeşme ve su terazisinin yanında 6x6 metrelik sofası ile bunun bir duvarı yakın zamana kadar durmaktaydı[94].

Eserin sivri kemerli niş içinde tek lülesi ve altında yalağı vardır. Kemerin tepesine bir rozet işlenmiştir. Mermer aynataşı üç kemerle hareketlendirilmiş, ortadaki kemerin ucuna da bir rozet yerleştirilmiştir. Çeşmenin üzeri konik bir külah benzeri örtüye sahiptir.

Mir'at-ı İstanbul'da adres anlatılırken "Toptaşı Mekteb-i Rüşdî-i Askerîsi yakınında Bedevî tekkesiyle karşılıklı Atik Valide vakfından bir çeşme mevcuddur. Üzerinde ibare-i atiye menkuştur" diyerek kitabe verilmektedir.

Mehmed Ağa Çeşmesi kitabe detayı

Çeşme kitabesi:
Sahib'ül hayrat
Dar-üs-saade ağası merhum ve mağruf
Mehmed Ağa'nın âsar-ı celilesidir.
995

Günümüzde eser asıl yerinden taşınmış, sofası ve su terazisi ortadan kaldırılmış. Çeşme etrafıyla birlikte çöplük haline getirilmiştir.

93 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları*. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 7.

94 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 1-2-3. İstanbul, 2001. s. 1001.

61

MEHMED AĞA NAMAZGÂHI

Köftüncü Namazgâhı olarak da adlandırılan eser Üsküdar, Altunizade Mahallesi, Pilavcıbayırı, Köftün (Köftüncü) Sokağı'nda yer almaktaydı.

İlk inşası Köftüncü Mehmed Ağa tarafından yaptırılmıştır.

Çeşme önce 1847 yılında Mustafa Tayfur Ağa tarafından, sonra 1917 yılında Ahmed Bey tarafından da eşi Ayşe Zekiye Hanım adına tamir ettirilmiştir.

Çeşmesi tespit edilemeyen Çiçekçi Namazgâhı'na ait kıble taşının bu çeşmeyle alakası olduğu düşünülebilir.

Eserin Haydarpaşa Feridiye Camii'nin kıble yönündeki küfeki kesme taştan haznesinin üstü çatısız bir biçimde inşa edilmiştir. Tekne set taşları ve aynası mermerdir. Aynataşının olduğu cephenin çatısına saçak ve korkuluk ilave edilmiş, tam ortasına da bir ışık demeti içerisinde muhtemelen tuğra yerleştirilmiştir.

Çeşme kitabesi:
Dar-üs-saadet-şerife Ağası Mustafa Tayfur Ağa
iş bu Köftüncü Elhac Mehmed Ağa nam sahib-ül-hayrın
Çeşme-i feyz-eserin müceddeden tamir ve terminine muvaffak ol muştur.
1263(1847)

Kitabenin altında ikinci bir tamir kitabesi bulunmaktadır:
İş bu çeşme Harbiye nezareti mektupçusu Ali Rıza Bey halidesi
Merhume Ayşe Zekiye Hanım namına tecdit ve tamir edilmiştir.
1336(1917)[95]

Mustafa Tayfur Ağa'nın çeşme üzerindeki kitabesi çeşmenin asıl banisinin Köftüncü Hacı Mehmed Ağa olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla sokak ismini de buradan almıştır. Çeşmenin ve namazgâhın ilk inşasındaki durumu ve inşa tarihi bilinmemektedir.

Mustafa Tayfur Ağa'nın tamir ettirdiği eserler tekrar tahrip olmuş, Ali Rıza Bey tarafından eşi Ayşe Zekiye Hanım adına tamir ettirilmiştir.

1956 yılında Ankara asfaltı genişletilirken bu eser ortadan kaldırılmıştır[96].

Köftün, sığırlara verilen keten, pamuk, susam tohumlarının posası veya küspesine verilen addır. Mehmed Ağa da muhtemelen bu işle meşguldü.

▲
Mehmed Ağa (Köftüncü) Çeşmesi. (İ. H. Tanışık)

95 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 442.

96 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1006.

MEHMED EFENDİ (HACI) NAMAZGÂHI

Alanyalı Mehmed Efendi'nin bu namazgâhı Tophanelioğlu Çeşmesi'nin yanındaki kahvenin bahçesinde duruyordu. Bugün bu alan tamamen değiştirilmiştir.

Mehmed Paşa Çeşmesi (İ. F. Ayanoğlu)

Alâiyeli Namazgâhı olarak da adlandırılan eser. 1776 yılında Alâiyeli Seyyid Hacı Mehmed tarafından bir kuyuyla ile birlikte vakfedilmiştir. Namazgâh Üsküdar, Bağlarbaşı, Dolapbaşı Tophanesi Mevkii'nde bulunmaktaydı.

Kıble taşı:
Sahib ve malik
Alaiyeli es-seyyid
Hacı Mehmed
Mihrab
Sene 1190[97]

İ. Hakkı Konyalı eserin Tophanelizâdeler Çeşmesi'nin karşısında olduğunu ve önünde bir de kuyusu bulunduğunu anlatmaktadır. Nermi Haskan esere ait kıble taşının Burhaniye'ye nakledildiğini bildirmektedir[98]. Fakat bu bilgide yanlışlık olup, İ. Hakkı Konyalı'nın verdiği kitabeli kıble taşının yeri ve durumu henüz tespit edilememiştir. Kıble taşına ait bir fotoğraf İ. Fazıl Ayanoğlu'nun dosyasında bulunmaktadır.

Alaiyeli, yani Alanyalı Hacı Mehmed'in vakfettiği namazgâh alanı ve kıble taşı İ. Hakkı Konyalı'nın bahsettiği yerin topografyasının tamamen değişmesiyle ortadan kalkmıştır. Belki de burada bir değil iki ayrı namazgâh alanı ve taşı bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi ileride anlatacağımız Tophanelioğlu Namazgâhı (ki çeşmesinin arkasında demir parmaklıklı sofasının fotoğrafı İ. Hilmi Tanışık'ta mevcut) diğeri ise kahvenin bahçesinde kuyusunun yanındaki Mehmed Efendi'nin Namazgâhı.

Bugün her ikisi de Tophanelizâdeler Çeşmesi gibi yerinde değildir.

Bu alanda Üsküdar'ın meşhur Tophanelioğlu Kahvesi bulunmaktaydı. Bu kahve 19. yüzyılın başlarında açılmış, *Ceridei Havadis* gazetesindeki bir ilana göre de 1841 yılında satılığa çıkarılmıştı.

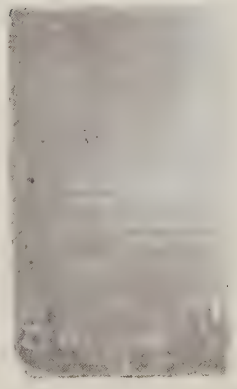
97 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt: 1. İstanbul, 1976. s. 409.

98 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1001.

MEHMED PAŞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

Eyüp ilçesi, Edirnekapı surlarının dışında bulunan, Beylerbeyi Mehmed Paşa Çeşmesi olarak da adlandırılan eser, 1589 yılında Menzil Çeşmesi Namazgâhı olarak Mehmed Paşa tarafından yaptırılmıştır. 1888 yılında onarılan eser, kesme taştan inşa edilen klasik görünümlü ve sade bir çeşmedir. Kaş kemerli bir niş içine tek lüleli bir aynataşı yerleştirilmiştir. Aynataşının üzerinde gene kaş kemerli tas yuvası açılmıştır.

318 santimetre yüksekliğinde ve 314 santimetre genişliğindeki çeşmenin arka cephesine 90 santimetre genişliğinde ve 240 santimetre yüksekliğinde bir mihrap oyulmuş, nişin içerisindeki bir mermer levahaya da mihrap ayeti yazılmıştır. Mihrap nişini sade bir bordür çevirmektedir.

Mehmed Paşa Çeşmesi (İ. F. Ayanoğlu)

Mehmed Paşa Çeşmesi (İ. F. Ayanoğlu)

Önyüzü çeşme, arka yüzü mihrap olarak kullanılan bu eser, İstanbul'da menzil namazgâhı olarak tespit edilen dört namazgâhtan birisidir.

Mihrap:
Küllema dahela aleyha Zekerriyye'l-mihrab

Çeşmenin sağ alt tarafında yer yer tahrip olmuş ve okunmayan bölümleri bulunan bani kitabesi yer almaktadır. Bunun izerinde ise tamir kitabesi yer mevcuttur.

Çeşme tamir kitabesi:
Ol vekil-i saltanat sahib-i hıret
Nesnedinde müstedamide Hüdâ
. . .
Rif'ata ettim hayr ile hisâb
Gelgel iç mâ-i kevseri ayn-i safa

Harrehu ed dâ'î el hac İbrahim
Çi kerdi gufire lehu
1197

Çeşmenin kaş kemeri içindeki tamir kitabesi:
Rumeli Beylerbeyi ile ezir olan Mehmed Paşa'nın çeşmesidir.
. . .
Önüne gelene vir tarih içün
Ta Hüseyn ile Hasan aşkına su
998

Diğer tamir kitabesi:
Bu aynı canan feza üçyüz sene evvel olup câri
Mürur i dehr ile tamiire teşne olmuşken
. . .
Dokuz defa gelüp Tâlat su içtim söyledim tarih
İçin ayn uş şifader çeşmei pâk-i Muhammeden
1306

Çeşme, Vatan Caddesi'nden Edirnekapı'ya giden yolun sol kenarında yer almaktadır.

MEHMED PAŞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

Eser Eyüp, Edirnekapı-Rami yolu arasında, Topcular Caddesi üzerinde yer almaktadır. 1617 yılında Sadrazam Mehmed Paşa tarafından kesme küfeki taştan inşa ettirilen çeşmenin üzeri namazgâh alanı olarak tasarlanmıştır. Eser Sadrazam Mehmed Paşa Çeşmesi Namazgâhı ve Öküz Mehmed Paşa Çeşmesi olarak da anılmaktadır.

310 santimetre genişliğinde ve 317 santimetre yüksekliğindeki çeşmenin yanından beş basamaklı merdivenle namaz kılınan sofaya çıkılmaktadır. Sofa yaklaşık 3x3 metre ölçeğinde düz bür zemin olup, kıble taşı ya da mihrabı bulunmamaktadır. Etrafında ise 41 santimetre yüksekliğinde korkuluk levhaları vardır.

Mehmed Paşa Çeşmesi (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Eserin öne çıkıntılı cephesinde sivri kemerli bir niş açılmış, kemerin bitimine bir rozet yerleştirilmiştir. İki tas yuvasına sahip çeşmenin yalağı dağılmış vaziyettedir. Klasik üsluptaki eserin kitabesi sivri kemerli nişin üzerinde yer almaktadır. Çeşmenin tarihi şair Hatibi tarafından yazılmıştır.

Edirnekapı'dan Rami'ye ulaşan yol üzerinde inşa edilen bu namazgâh, Öküz ya da Öksüz Mehmed Paşa Çeşmesi olarak da bilinmektedir.

Çeşme kitabesi:
Hazret-i pâşâ ki namıdır Muhammed kâmbin
Sadr-ı âzam yani ol mu'ti'l berâyâ kâmilin
...

Nâzır oldukta bu ihsan u'l-cemilin hüsnüne
Dedi tarihin Hât'bû hayrihi ma-i muîn 1027

Oldukça sade olan eserin kemerindeki kilit taşında yer alan kabaradan başka süsü bulunmamaktadır.

MEHMED SAİD EFENDİ NAMAZGÂHI

Üsküdar'da Sultantepesi Caddesi üzerinde bulunmaktadır.

Geçirdiği restorasyonlarla asıl yerinden oynatıldığı düşünülen namazgâh alanı günümüzde park haline getirilmiş, çehresi tamamen değiştirilmiştir.

Şeyhülislam Mirzâde Mehmed Efendi tarafından namaz kılınan bir sofa ve bir çeşme olarak vakfedilmiştir[99].

Eski Sultantepesi karakol binasının yanında 13,70x 11,50 metre ölçeğindeki alanı kaplayan sofanın kesme taşlı set duvarı kısa bir dönem öncesine kadar ayakta durmaktaydı[100]. Tarihi belli olmayan bu namazgâh sofasının kıble taşı bulunmamaktadır. Hemen önünde yer alan ve dönemin süslemesine uygun çeşme, kesme küfeki taşından yapılmıştır. Yalağı ve aynataşı mermerdendir. Küfeki taşından testilikleri sağlam ve genişçe inşa edilmiştir. Pahlı çatısı hafif bir firize sahiptir. Döneminin süslemelerine uygun aynataşı mermerden inşa edilmiştir. Geçirdiği restorasyonlarla asıl yerinden bir miktar oynatıldığı düşünülmektedir.

Mehmed Said Efendi adına 1781 tarihli Vaniköy-Kandilli yolunda Şifa Suyu Çeşmesi de denilen ve Kazasker Mehmed Said Efendi Çeşmesi adıyla anılan bir çeşme daha bulunmaktadır. Çeşme, 1952 yılında tamamen yenilenmiştir. Yenileme esnasında eski kitabe korunmuş, altına da yeni harflerle onarım kitabesi eklenmiştir.

Çeşme kitabesi:
Sâhib-ül hayrat sâbıkaa Anadolu Kazaskeri
Hayatizade merhum Mehmed Said Efendi
Rûhiyçun bi-himmet-il fâtiha
Sene 1196[101]

Su olsun olmasa bile dere çay
Her damlayı aynı rahmet izi say
Senin uzanışın gibi bu suya
Bir fatiha bekler Esma Türeray
1952

Mehmed Said Efendi Çeşmesi genel görünümü

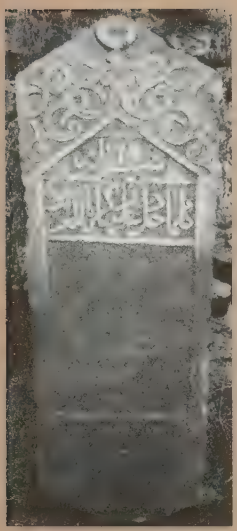
Mirat'ı İstanbul adlı eserde "Sultantepesi denilen yer bir tepe üzerinde mebni ebniyelerden müşekkil bir kıt'a olup, Üsküdar'ın şimal cihetinde bulunur. İşbu tepenin kısm-ı şimalisi Boğaz'a ve poyraz cihetine nazır olduğundan havası gayet sert ve nezareti fevkâladedir. Burada Arslanağa Çeşmesi ile bir Nizamiye Karakolhanesi bir mescid-i şerif ve ittisalinde tarihden ârî bir namazgâh mevcuddur" diye belirtilmektedir.

99 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1013.
100 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1013.
101 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri.* İstanbul, 1993. s. 590.

Mehmed Said Efendi Çeşmesi'nin yandan görünümü

MERDİVENKÖY NAMAZGÂHI

Merdivenköy Namazgâhı kıble taşı

Namazgâh alanı Üsküdar, Merdivenköy Bektaşi Tekkesi önünde yer almaktadır.

Kitabesinden 1658 yılında yapıldığı anlaşılan kıble taşının tam olarak nereye ait olduğu bilinmemekle birlikte tekkenin hemen önünde de kitabesi kazınmış bir çeşme bulunmaktadır. Mermer kaplama olarak tasarlanan çeşmede yer yer kesme taş kullanılmıştır. Kaş kemerli aynataşının altında kitabe yer almaktadır. Çeşme lülesi, teslim taşı şeklinde tasarlanmış bir kabaraya ulanmıştır.

Çeşme kitabesi:
...

Kıble taşı:
Sene 1069
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

87 santimetre uzunluğundaki kıble taşının alt bölümü 27 santimetre, üst bölümü 35 santimetre, kalınlığı ise 6 santimetredir. Tepelik bölümünde girift rumiler bir hilalle nihatyetlenmektedir. Süslemenin altında üçgen biçimli sathi bir niş açılmış, içerisine tarih yazılmış, onun da altına mihrap ayeti hakedilmiştir.

Merdivenköy Bektaşi Tekkesi, İstanbul'dan ayrılan ve özellikle Sürre Alayı'yla birlikte seyahat eden hacı adayları tarafından yolculuk öncesinde ziyaret edilen önemli bir merkezdi. Günümüzde hâlâ önemli bir ziyaret alanı olarak vazifesini yerine getirmektedir.

Merdivenköy Bektaşi Tekkesi önünde bulunan çeşmenin yakınında olduğunu düşündüğümüz namazgâh alanına ait kıble taşı, bir zamanlar tekkenin son şeyhlerinden, Tahsin Baba'nın hanımı, Bacı namıyla tanınan Gülsüm Başpehlivan tarafından koruma amaçlı saklanmaktaydı. Günümüzde ise eser tekkenin içinde muhafaza edilmektedir.

Merdivenköy Çeşmesi

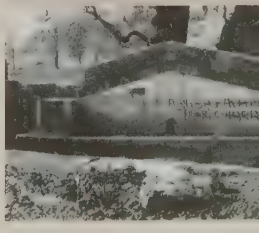

Merdivenköy Çeşmesi

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul* adlı çalışmasında mesireler ve ziyaretlerden bahsederken "Eskiden mesire yerlerine gidenler her seyir yeri için öteden beri geçerli olan âdetlere uymaya kendilerini mecbur görürlerdi. Mesela Fenerbahçe'ye gidecekler evvela Merdivenköy'e uğrar, çayırda yemeklerini yedikten sonra Fenerbahçe'ye giderlerdi. Dönüşte Haydarpaşa Çayırı'nda dolaşıp, akşama Selimiye'deki Duvardibi Mesiresi'ne giderlerdi" diyerek mekânların ziyaret sırasından da söz etmektedir.

Merdivenköy Bektaşi Tekkesi, İstanbul'dan ayrılan ve özellikle de Sürre Alayı ile birlikte seyahat eden hacı adayları tarafından yolculuk öncesinde ziyaret edilen önemli bir merkezdi.

Merdivenköy Çeşmesi
(Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

MİHRİŞAH VALİDE SULTAN NAMAZGÂHLARI

Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi eski bir kart postalda set üzerindeki kıble taşları görülmektedir.

Beykoz Küçüksu İskelesi yanı, 2 ada, 1 parsel de bulunan meydan çeşmesinin etrafında yer almaktaydı.

Bu çeşmenin etrafını saran taş döşeli alan yerden iki basamak yukarıdadır. Bu alanın yan tarafındaki her iki bölümü namazgâh alanıdır. Eski fotoğraflarında günümüzde mevcut olmayan, birinin sağında biri de solunda durduğu dönemleri birbirinden farklı iki adet kıble taşı rahatlıkla görülmektedir.

Çeşme 1806 yılında Sultan III. Selim tarafından vakfedilmiştir. Bu kıble taşlarından bir tanesinin çeşme ile birlikte inşa edildiği düşünülmektedir.

Çeşme dört yöne kademeli yuvarlak kemerler ve bu kemerlerin içinde dört lüle bulunmaktadır. Dört cepheyi kaplayan mermer levhaların üzerindeki saçak kabartmalarla süslenmiştir. Köşelerdeki birer porfir sütunce yapıyı hareketlendirmektedir. Barok üsluptaki çeşmenin etrafında geniş saçaklar mevcuttur. Ortada sekizgen tambur üzerine oturan bir kubbe, köşelerde ise yuvarlak tamburlu dört küçük kubbe örtü sistemini oluşturmaktadır.

Her çeşmenin üzerinde ikişer satırlık kitabe bulunmaktadır. Çeşme kitabesinin tarihini Hatif düşürmüştür.

Çeşme kitabesi:

. . .

Bu dilcu çeşmeye şayeste Hatîf böyle "bir" tarih
Küçüksu verdi zira kıt'a-i elmasa zîb-ü fer 1221

Küçüksu Çeşmesi'yle Namazgâhı'nı yaptıran Sultan III. Selim'dir. O devirlerde okçuluğun hâlâ bir millî spor vasfını taşıdığının şahitliğini Sultan III. Selim ile Sultan II. Mahmud'un ok attıkları nişan taşları yapar.

Esere ait her iki kıble taşı hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Küçüksu Deresi ile Göksu Deresi arasında yer alan Göksu Mesiresi çok geniş bir alana yayılmakta, bu alan içinde de birçok namazgâh bulunmaktaydı.

Miss J. Pardoe, İstanbul seyahatinde bu alanı ziyaret etmiş ve detaylıca tarif etmiştir. Buradaki namazgâhları mezar taşı olarak algılayan Pardoe eserlerden şu şekilde bahsetmiştir: "Bu yerdeki ağaç dallarının altından Müslüman ölülerin mezar taşları görünür. Zaten mezarlar hep sessizliğin ve güzelliğin olduğu yerlerde olurlar."

Çeşmenin etrafındaki namaz seddi bir dönem kahvehane olarak kullanılmış, meşhur Beykoz İskele Kahvesi burada hizmet vermiştir.

Mihrişah Valide Sultan Çeşmesi

MİLLET BAHÇESİ NAMAZGÂHI

~

Millet bahçesi ve çevresi yapılan son düzenlemelerden dolayı tamamen değişmiş, bu nedenle kıble taşının yeri ve durumu tespit edilememiştir.

Üsküdar'da, Kısıklı Caddesi'ndeki Millet Bahçesi'nin karşısında yer almaktaydı. Namazgâh alanının yeri ve çeşmesi hakkında bilgi da kıble taşı tespit edilebilmiştir.

98 santimetre yüksekliğindeki kıble taşının üst bölümü 41 santimetre, alt bölümüyse 31 santimetredir. Alınlık kısmında bir yaprak motifi, bu motiften aşağıya sarkan zincir ve zincire asılı kandil motifi bulunmaktadır. Mihrap kitabesi ve tarihi tahrip olduğu için okunamaz haldedir.

Namazgâh alanları birçok kez çeşitli vesilelerle işgal edilmiş, sofalar tahrip edilmiş, araziler ise özel mülkiyete geçirilmiştir. Zaman içerisinde kıble taşları mezar taşı zannedilerek koruma altına alınmış, kimi zaman da yeşile boyanarak mum yakılan bir yatır haline getirilmiştir. Millet Bahçesi ve çevresi yapılan son düzenlemelerden dolayı tamamen değişmiş, bu nedenle kıble taşının yeri ve durumu tespit edilememiştir.

Millet Bahçesi'ndeki bu kıble taşı namazgâh alanı kaybolsa da muhtemeldir ki mezar taşı zannedilerek belli bir dönem korunmuş, zamanın tahribatından yazıları okunamayacak hale gelse de fotoğrafları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Bahçe, günümüzde son derece bakımlı ve de düzenli bir park halindedir.

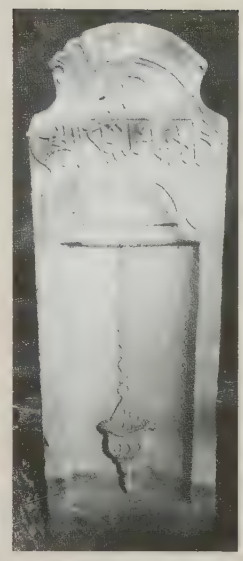
Tophanelioğlu Çeşmesi de yerinden sökülerek park içerisine taşınmış, bu işlem sırasında çeşmeye ait kıble taşı kaybolduğu için buraya getirilememiştir.

Millet Bahçesi Namazgâhı'na ait kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

MÜNZEVÎ KOCA AHMED NAMAZGÂHI

Eyüp'te, Edirnekapı Münzevi Kışla Caddesi'nde bulunan ve Koca Mehmed Namazgâhı[102] olarak da adlandırılan eser 1814 yılında dikilmiştir.

150x280 santimetrelik beton bir alan üzerinde bulunan eser, 1953 yılında terkos suyu boruları döşenirken şimdiki yerine yani 5 metre batıya taşınmıştır[103]. 94 santimetre yüksekliğindeki kıble taşının dar yeri 29 santimetre geniş yeri ise 35 santimetredir.

Mezar taşı şeklindeki eserin yuvarlak kemerli mihrap nişinden zincire asılı kandil motifi sarkmakta, kemerin üzerinde mihrap ayeti yer almakta, onun üzerinde de tarih bulunmaktadır.

Kıble taşı:
Sene 1230
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

Namazgâhın biraz ilerisinde kitabesiz olan ve kesme taştan inşa edilen Koca Yusuf Efendi Çeşmesi bu namazgâh alanıyla alakalı kabul edilmektedir. Kaş kemerli aynataşını içine alan sivri kemerli nişin üzerindeki rozet eserintek süsleme unsurudur. İki yanda iki yalağı bulunan çeşme basit bir silmeyle taçlandırılmıştır. Çeşme görünüm itibarıyle Çatal Çeşme'yle benzerlik göstermektedir.

Vaktinde Münzevi semtinin oldukça iyi suyunun bulunduğu, bu suyun Münzevi Koca Ahmed Namazgâhı'ndan da geçtiği bilinmektedir. Halk bir araya gelir, havanın müsait olduğu zamanlarda teravih namazını bu namazgâhta kılardı. Namazgâh sohbetlerinin sabahlara kadar sürdüğü ve Hâfız Burhan'ın zaman zaman burada gazeller söylediği mahallenin ileri yaştaki sakinleri tarafından anlatılmaktadır[104].

Namazgâh ve çeşme zaman içinde Koca Ahmed, Koca Mehmed, Münzevi, Münzevi Koca Ahmed gibi değişik ama birbirlerine yakın isimlerle anılagelmiştir. Mahalle için vazgeçilmez olan bu eser günümüze kadar ulaşmıştır.

Tarihin sararmış sayfaları arasında kaybolmaya yüz tutmuş eserlerimizden önemli bir örnektir.

▲
Münzevi Çeşmesi
(Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

102 M. Uğur Derman. "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)". Atatürk Konferansları V. 1971-1972. Ankara, 1975. s. 294.

103 Tahsin Pekbaş. İstanbul Namazgâhları. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 55.

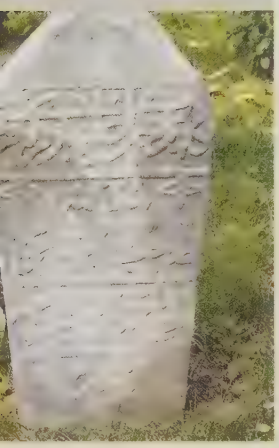
104 Tahsin Pekbaş. İstanbul Namazgâhları. İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 55.

MUSTAFA AĞA NAMAZGÂHI

~

1823 yılında Hacı Mustafa Ağa tarafından vakfedilen, Hacı Mustafa Ağa Namazgâhı ve Selimiye Namazgâhı olarak da bilinen eser Üsküdar'da, Selimiye Kışla Caddesi'nde bulunmaktadır.

Böylesi meslek gruplarına bağlanan Namazgâhlarda da o grubun üyeleri tarafından bu türde eğlenceler de düzenlenirdi. Çatmahane'nin esnafları da bu Namazgâhı ve etrafındaki teferrüç yani piknik alanını bu maksatla kullanmış olmalıdır.

▲ *Mustafa Ağa Namazgâhı kıble taşı*

10,75x8 metre boyutlarındaki namazgâh alanı halen dursa da set duvarları yok olmuştur[105]. Kitabeli kıble taşı ile kuyusu bölgedeki parkın içerisinde durmaktadır. 60 santimetre yüksekliğindeki kıble taşının üst bölümü 30, alt bölümü 23, derinliği ise 5 santimetredir.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab
Sene 1239
Sahib-ul Hayrat Merhum
El Hac Mustafa Ağa Ruhu İçun
Fatiha

Eseri ziyaretimizde kıble taşı taşını yerinde tespit etmemize rağmen yapılan çevre düzenlemeleri nedeniyle namazgâh alanı ve kuyusunu artık parka dahil edilmiştir.

Hakkı Göktürk[106] yukarıdaki kıble taşının kitabesine değinerek "Mustafa Ağa'nın mezar taşıdır" diye bahsetmektedir.

Bu namazgâhın yakınlarında 1800 yılında yapılan ve kumaş imalathanesi olan Çatmahane'nin bulunduğu, bu nedenle namazgâh alanının kumaşçıların yazlık ibadethaneleri olduğu söylenmektedir[107].

Osmanlı lonca teşkilatında çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselmek için lonca an'anesine göre bir tertibe bağlı olan peştemal kuşanma merasimleri yaz mevsimine tesadüf ettiğinde, çayırından ve Yuşa Tepesi'nden dolayı en fazla Beykoz'a rağbet gösterilirdi.

Çayırda bir gün evvelden çadırlar kurulur, kuzular çevrilir, pilavlar ve helvalar yapılırdı. Esnaf arasında saz ve söz ehli olanlar bir tarafta toplanarak çalıp söylerlerdi. Nükte sahibi ve mukallit olanlar ise orta oyununa çıkarlar, hikâyeler anlatıp rakslar ve hünerler gösterirlerdi.

105 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.1093.

106 Hakkı Göktürk. "Daye Kadın Sokağı". *İstanbul Ansiklopedisi.* Cilt 8. İstanbul, 1968. s. 4322.

107 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1093.

MUSTAFA EFENDİ NAMAZGÂHI

1796 yılında Kandilcibaşı Mustafa Efendi tarafından çeşme ve namazgâh alanı olarak vakfedilen, Çörekçi Mezarlığı Namazgâhı ve Kandilcibaşı Mustafa Efendi Namazgâhı olarak da adlandırılan eser Zeytinburnu ilçesinde, Topkapı surlarının dışında, Sakine Hatun Mahallesi'nde yer almaktaydı.

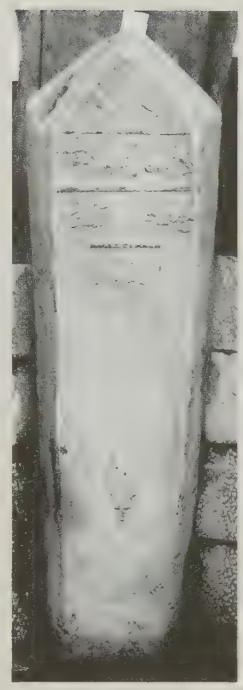
Namazgâhın bulunduğu alan 1961 yılında gecekondukların işgali altındayken, 1962 yılında etrafı temizlenmiş kıble taşı da Mehmet Gölge adındaki bir vatandaş tarafından sökülerek eski Topkapı Otobüs Terminali yanındaki İlyaszade (Sakine Hatun) denilen mahalin kenarında bulunan iki çitlembik ağacının altına dikilmişti[108].

133 santimetre yüksekliğindeki kıble taşının üst genişliği 41, alt genişliği 23 santimetredir. Üç satır kitabenin altında zincire asılı kandil motifi bulunmaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab
Sahibü'l hayrat ruhuyçün
Fatiha

Bu bölge bilindiği gibi defalarca düzenlendiği için, topografyası çok değişmiştir. Kıble taşının bahsi geçen yerde bulunmayışının nedeninin de bu olduğu düşünülebilir.

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul* adlı eserinde "Namaz vakitlerinde abdest alınıp seccadeler serilir, topluca namaz kılınırdı. Akşam namazlarından evvel evlere dönüş başlardı. Bazıları akşam yemeklerini de yiyip dönüşü mehtaplı gecede yapmayı arzu ederdi... Veli Efendi, Çırpıcı, Çörekçi, Bayrampaşa İstanbul'umuzun pek eski mesire yerlerindendir" diyerek bu kıble taşının da bulunduğu alanın önemli mesire alanlarından birisi olduğunu vurgulamaktadır.

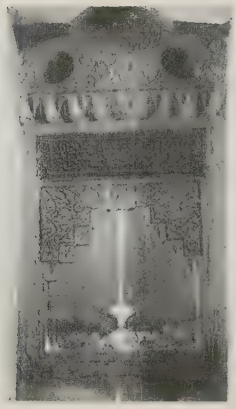

Mustafa Efendi Namazgâhı kıble taşı

108 Şinasi Akbatu. "Çörekçi Mezarlığı ve Namazgâhı". *İstanbul Ansiklopedisi.* Cilt: 8. İstanbul, 1966 s. 4132.

MUSTAFA EFENDİ NAMAZGÂHI

~

Mustafa Lali Efendi Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Edirnekapı'daki mezarlığın girişinde bulunan çeşme 1695[109] yılında Lâl'i Hacı Mustafa Efendi tarafından iki cepheli ve fevkani olarak inşa ettirilmiştir[110].

Münzevî Caddesi üzerinde bulunan namazgâh Lâl'i Hacı Mustafa Efendi namazgâhı, Zülâlî Namazgâhı ve Rami Mahallesi Namazgâhı adlarıyla da anılmaktadır.

Çeşme üzerine tek basamakla çıkılan namazgâh alanı 378x290 santimetre ölçeğindeydi. Eserin kıble taşı asıl yerinde korunmuş 1955 yılında etrafı ve üzeri kapatılarak minyatür bir cami haline getirilmiştir[111]. Kıble taşının iki kenarında bulunan korkuluk taşları, oluşturulan bu cami duvarına gömülmüştür.

Mustafa Lali Efendi Namazgâhı Çeşmesi (Foto: Selahattin Sekman)

109 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 226. Vakıf kayıtlarına dayanarak bu tarihi vermektedir. Çeşme tarihi ise 1148'dir. Derman bu tarihi kabul eder.

110 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara 1992. s. 226. Yazar 1976 yılında bu namazgâhı bir yüzü mihraplı çeşmeli (Menzil) olarak gördüğünü söyler. Muhtemelen bu civarda bulunan Vezir Mehmed Paşa Namazgâhı'yla karıştırmıştır.

111 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları.* İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 27-30.

Namazgâh alanına bitişik çeşmenin doğu cephesi sivri kemerli bir nişi içine almakta, kemerin bitiş noktasında ise bir yıldız bulunmaktadır. Kemerin iki yanındaki rozetler dikkat çekmektedir. Kuzey cephesindeki sivri kemerli nişin içinde fazla suyun tahliyesi için mermer bir akıntı yeri yer almaktadır.

Kitabeler eserin doğu ve kuzey cephelerinde yer alan sivri kemerlerin üzerinde 14'er satır halinde istiflenmiştir. Ayrıca lülelerin üzerlerinde 2'şer satırlık olmak üzere toplam 32 satır kitabe bulunmaktadır.

Cami haline getirilen ve birkaç kişinin namaz kılabileceği bu eser, belki de dünyanın en küçük camisidir.

◂ *Mustafa Lali Efendi Namazgâhı Çeşmesi (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)*

Çeşme kitabesi:

. . .

Gelüp nuş edene abıhayat olsun diye tarih
Bu suyu eyledi Lâli Efendi hasbeten cari
1148 (M. 1735)

Kıble taşı:

Fenâdetü'l-melâiketü ve hüve kâimün yusalli fi'l-mihrab

Kıble taşının üzerindeki kitabe, tespit edebilen diğer kıble taşlarındaki mihrap ayetlerinden farklıdır.

Çeşmenin arkasından yükselen namazgâhın üzeri kapatılarak minyatür bir cami haline getirilmiş, âdeta sarmalanan eser bu şekilde korunarak tahrip olmadan günümüze kadar ulaşmıştır.

NAZİF PAŞA NAMAZGÂHI

~

Kim bilir yeri ile kaç kez oynanmıştır. Şimdilik başına bir kaza gelmez ise korunaklı bir kaldırımda bulunmaktadır.

Nazif Paşa Namazgâhı kıble taşı (Foto: Selahattin Sekman)

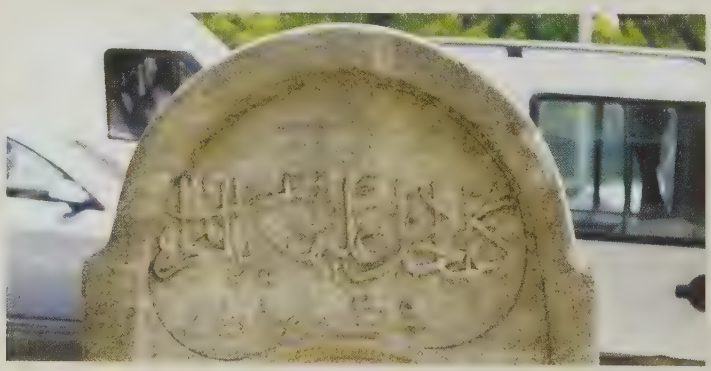
Asıl yeri ve konumu hakkında bir bilgi bulunmayan, 1888 yılında Nazif Paşa tarafından diktirilen kıble taşı Üsküdar'da, Küçük Çamlıca Caddesi üzerinde, Millet Bahçesi'nin karşısında yer almaktadır.

Daha önce herhangi bir kaynakta rastlamadığımız bu namazgâha ait kıble taşıyla karşılaşmamız tesadüf eseri oluşmuştur. Eserin yol düzenleme çalışmaları esnasında bulunduğunu, bu konuda bilgi sahibi olan kişiler tarafından yolun kenarına kıbleyi de gösterir bir biçimde setsiz ve alansız olarak yeniden dikildiğini düşünmekteyiz.

Eser, beyaz güzel bir mermerden son derece sade bir biçimde işlenmiştir. Tam yuvarlak kemer içine alınmış bir alınlık, alınlık içerisinde de kitabe yer almaktadır.

Kıble taşı:
Kullema dahele aleyha Zekeriyye'l-mihrâb
Sene 1305 15 şaban-ı şerif

Kitabenin hemen altından bir niş açılmış, içerisine de baştan sona doğru kalınlaşan bir zincir ve ucuna da kandil işlenmiştir.

Arka cephesi kaba ama sade bir şekilde işlenen eserde başka bir süsleme ya da kitabe bulunmamaktadır. Belediye tarafından kenarına ilave edilen tamir kitabesine "Nazif Paşa Namazgâhı 1305 (1888)" yazılmıştır.

NEVNİHAL HATUN NAMAZGÂHI

~

Bu namazgâh Sultan III. Selim'in cariyesi Nevnihal Hatun adına 1812 yılında Üsküdar'da, Duvardibi Mevkii'nde yaptırılmıştır.

Eserin kitabesinde Nevnihal Hatun'un adı özellikle Saraylı Nevnihal Hatun olarak belirtilmektedir.

Saraylı olan Nevnihal Hatun, Sultan Selim Han'ın hazinedarlarındandır. 1227 (1814) yılında vefat etmiş ve Üsküdar'a gömülmüştür.

Kıble taşı:
Küllema Dehale Aleyha Zekeriyya-l Mihrab
Şevketlu Efendimizün Cariyesi
Merhûme ve Mağfur-un Leha
Saraylı Nevnihal Hatun'un Hayrâtıdır
Ruh'ı Şad Olmak İçün
Rızaen İlah El Fatiha
19 Ramazan Sene 1227 (26 Ekim 1812)

Nevnihal Hatun Namazgâhı kıble taşı

Nevnihal Hatun Namazgâhı yakınındaki çeşme (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Namazgâh alanının asıl yeri zaman içerisinde kaybolmuş ve değişmiştir. Günümüzde bu alan 6x6 metre ölçeğinde olup, burada 67x235 santimetre ölçeğinde bir kapak taşı bulunmaktadır. Bunun da üzerinde üst tarafı 47, alt tarafı 36 santimetre genişliğinde, yüksekliği ise 152 santimetre olan bir kıble taşı yer almaktadır. Kıble taşının arka cephesine uzunca bir servi motifi işlenmiştir. Zaman içinde taş ortadan kırılmış, koruma amacıyla demir bir çember içerisine alınmıştır.

Önceleri daha geniş bir yere sahip namazgâh alanı 1966 yılında yapılan onarım sonrasında daralmıştır. Namazgâhın etrafına da çok yüksek olmayan bir sütre eklenmiştir[112].

Biraz uzağında silindir şeklindeki 1867 tarihli Hasip Paşa Çeşmesi bulunmakta, bu çeşmenin namazgâhla alakalı olduğu düşünülmektedir.

Çeşme kitabesi:
Çeşmenin
becâsı S. fî
1284 sene h. (M. 1867)

Önceleri ulu bir çınarın gölgesinde bulunan eser günümüzde Duvardibi'nden Kadıköy'e giden güzergâhta Orduevi'ne giriş kapısının karşısında köşe başında bulunmaktadır.

▲
Nevmihal Hatun Namazgâhı kıble taşı

112 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1008-1009.

OKMEYDANI NAMAZGÂHI

~

Okmeydanı Mescidi olarak da bilinen eser Okmeydanı'nda, Fatih Sultan Minberi Caddesi'ndeki Yıkık Camii yakınında yer almaktadır. Namazgâh eski hüviyetini kaybetmiş, yükseltilmiş sekisi hemen hemen yok olmuştur. Şimdilerde minberi ayakta kalma mücadelesi içindedir.

XV. yüzyıla Fatih Sultan Mehmed dönemine tarihlendirilen eser mihraplı-minberli ordugâh namazgâhlarındandır.

Fatih Sultan Mehmed tarafından inşa ettirilen Okmeydanı Namazgâhı'nın ilk hüviyeti hakkında elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Eserin günümüze gelebilen parçaları ise Gürcü Mehmed Paşa tarafından 1625[113] yılında inşa ettirilen ve 1714 yılında Sultan III. Ahmed tarafından yenilenen[114] on basamaklı minberde kullanılmıştır. Günümüze kadar gelemeyen kitabe pek çok kaynakta verilmektedir.

Okmeydanı Minberi (Beyoğlu)

113 Evliya Çelebi. C.1. s. 486.
İsmail Fazıl Ayanoğlu. *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi*. İstanbul, 1974. s. 24.

114 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâtı' Efendi/Süleymân Besim Efendi. *Hadikatü'l-Cevâmi* (İstanbul Câmileri ve Diger Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar). Haz. Ahmet Nezih Galiptekin. İstanbul, 2001. s. 414. Kaynakta bu kitabenin namazgâh kapısının üzerinde olduğu yazılıdır.

Okmeydanı Minberi
(Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Kitabe:
Bu makâmı yapdı çün Gürcü Mehmed Paşa
Gördiler anı yerinde hayli tahsin itdiler
Bu namazgâh oldı hakkâ şimdi okmeydanına
Bu fezâ-yı bî-nazîre necm-i hayrı saçdılar
Olmamışdı bu araya bundan evvel hiç nazar
Bu binayı gördiler cândan du'a ittiler
Bu makamı göricek hâtıf didi târihini
Hay mahallinde acep mihrâb ve minber yapdılar 1030 (1624/25)[115]

Bu kitabenin yakın zamanda yayınlanan minber fotoğrafında görünen kitabe olduğu düşünülmektedir. Günümüze ulaşmayan bu kitabe minberin girişindeki alınlığın içerisinde yer almaktaydı.

Bir zamanlar Okmeydanı'nın hakim bir tepeye üzerinde inşa edilen eser, gerçekleştirilen istiladan nasibini almış, yapı neredeyse dört duvar arasına hapsedilmiştir. Bu meydan okçulara tahsis edilmiş bir talim meydanı olduğu için, geniş saha içerisinde pek çok nişane ve yapı bulunmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed bu meydan için "Üzerine hiçbir şekilde bina yapılmasın, hayvan otlatılmasın, Hıristiyan ve Yahudi sokulmasın!.. Eğer mümkünse üzerinden kuş bile uçurulmasın!.." diye ferman buyursa da günümüzde ne padişah vardır ne de fermanı kalmıştır. Bırakın bunları öncelikle olması gereken vicdan ve ata yâdigarına saygı da artık yoktur.

İstanbul'un ilk büyük namazgâhı Okmeydanı'nda inşa ettirilmişti. Fakat mübarek addedilen bu meydana kabza olan pehlivanlardan başka kimse giremezdi.

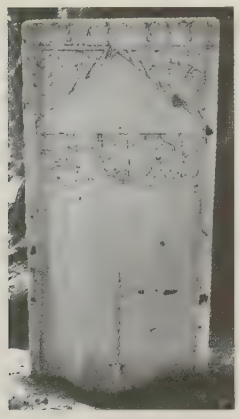
Okmeydanı Minberi (Beyoğlu)

115 Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Alî Sâtı' Efendi/Süleymân Besim Efendi. *Hadikatü'l-Cevâmi* (İstanbul Câmileri ve Diger Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar). Haz. Ahmet Nezih Galiptekin. İstanbul, 2001. s. 414.

ÖMER EFENDİ NAMAZGÂHI

~

Ömer Efendi Namazgâhı kıble taşı

İstanbul'un önemli eserlerinden biri olan yapı çeşme, namaz sofası, kuyu ve hazire ile birlikte tamamen ortadan kaldırılmıştır.

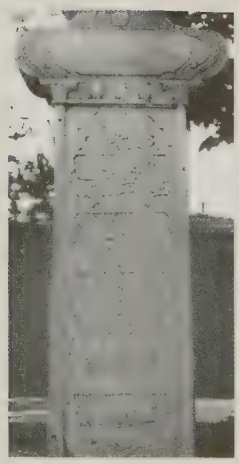
Ömer Ağa Namazgâhı ve Hacı Ömer Ağa Namazgâhı adlarıyla da anılan ve bir külliye oluşturan eser, 1772 yılında Kalyonlar Baş Halifesi Hacı Ömer Efendi tarafından vakfedilmiştir.

Külliye Kadıköy, Tuğlacıbaşı Mahallesi, Bağdat Caddesi, Hacı Ömer Efendi Çıkmazı'nda yer almaktaydı. Ömer Efendi Namazgâhı, Anadolu'ya ulaşan Bağdat Yolu'nun en önemli dinlenme ve ihtiyaç giderme menzillerinden birisiydi. Külliyenin bulunduğu alan Osmanlı'da olduğu gibi günümüzde de önemli kavşak noktalarından biridir. Bu nedenle 1975 yılında eserin bulunduğu alana Ankara-Boğaz Köprüsü yollarına sapan bir kavşak inşa edilmiştir.

Ömer Efendi Namazgâhı tek bir eserden ziyade, daha önce görmeye alışık olmadığımız bir düzende külliye olarak karşımıza çıkmaktadır. Çeşme, namaz sofası, kuyu ve hazireyle birlikte tasarlanan eser, 1975 yılının Nisan ayında tamamen tahrip edilmiştir. Zaman içerisinde yapılan çalışmalarda eserin kitabeleri kayıt altına alınmış, pek çok fotoğrafla da tespiti yapılmıştır. Namazgâha ait kıble taşı dikdörtgen bir forma sahiptir. Eserin yüksekliği 120, genişliği 60, derinliği ise 15 santimetredir. Üzerinde kartuş içerisine alınmış mihrap ayeti yer almaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

Mihrap ayetinin üzerinde üçgen bir alınlık oluşturulmuş, alınlığın kenarları çiçek demetleriyle dolgunlaştırılmıştır. Mihrap ayetinin altından zincire asılı bir kandil motifi sarkmaktadır. Çeşme yekpare mermer olarak tasarlanmıştır. Önyüzünde kitabe yer alan eserin arkası sade görünümlüdür.

Ömer Efendi Çeşmesi kitabesi

Çeşme kitabesi:
Sâhib
El-Hayrât ve'l-hasenât
Kalyonlar baş-halifesi
el-Hâc Ömer Efendi
Gufire Zünûbuhu
Sene 1186
Ketebehu Mehmed Kereşteci-zâde

Mezar taşına benzer bir görünüm arz eden eser, iki boğumlu bir başlık altında gövdeye sahipti. Eski fotoğraflarında önünde iki ya da dört yalak olduğu görülmekteydi. Eserin hemen arkasında ise asırlık birkaç çınarın gölgelediği namaz için ayrılmış geniş bir sofa bölümü yer almaktaydı.

OTAĞTEPE NAMAZGÂHI

Mihrişah Valide Sultan Namazgâhı adıyla da anılan ve 1702 yılında inşa edilen namazgâh alanı Beykoz'da Anadoluhisarı sırtlarında, Çamaltı İlkokulu karşısında, Otağtepe Caddesi'nde yer almaktadır.

Namazgâh alanı yerden 75 santimetre yükseklikte düzenlenen bir teras üzerinde bulunmaktaydı.

Yazın sıcak günlerinde ulu çınarların gölgelediği çim zeminli Boğaz'a açılan namazgâh alanı muhteşem manzarasıyla göz alıcıdır. Hafif meltem rüzgârıyla serin bir alan yaratılmıştır. İstanbul'un en havadar arazilerinden birinde, Hisar sırtlarında bulunan yapının civara gezmeye gelenlerin dini ihtiyaçlarını karşılamak için mi yoksa bu bölgenin padişah otağının kurulduğu tepe olduğu için mi kurulduğu bilinmemektedir.

Eserin yakınında bir kuyu ya da çeşme benzeri su kaynağı tespit edilememiştir.

Mermer malzemeden oyulan kıble taşı 110 santimetre, yüksekliğinde 42,5 santimetre genişliğindedir. Süslemesi bulunmayan kıble taşının, mihrap kitabesinin altında tarih yer almaktadır.

Otağtepe Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Otağtepe Namazgâhı kıble taşı (İ. H. Konyalı)

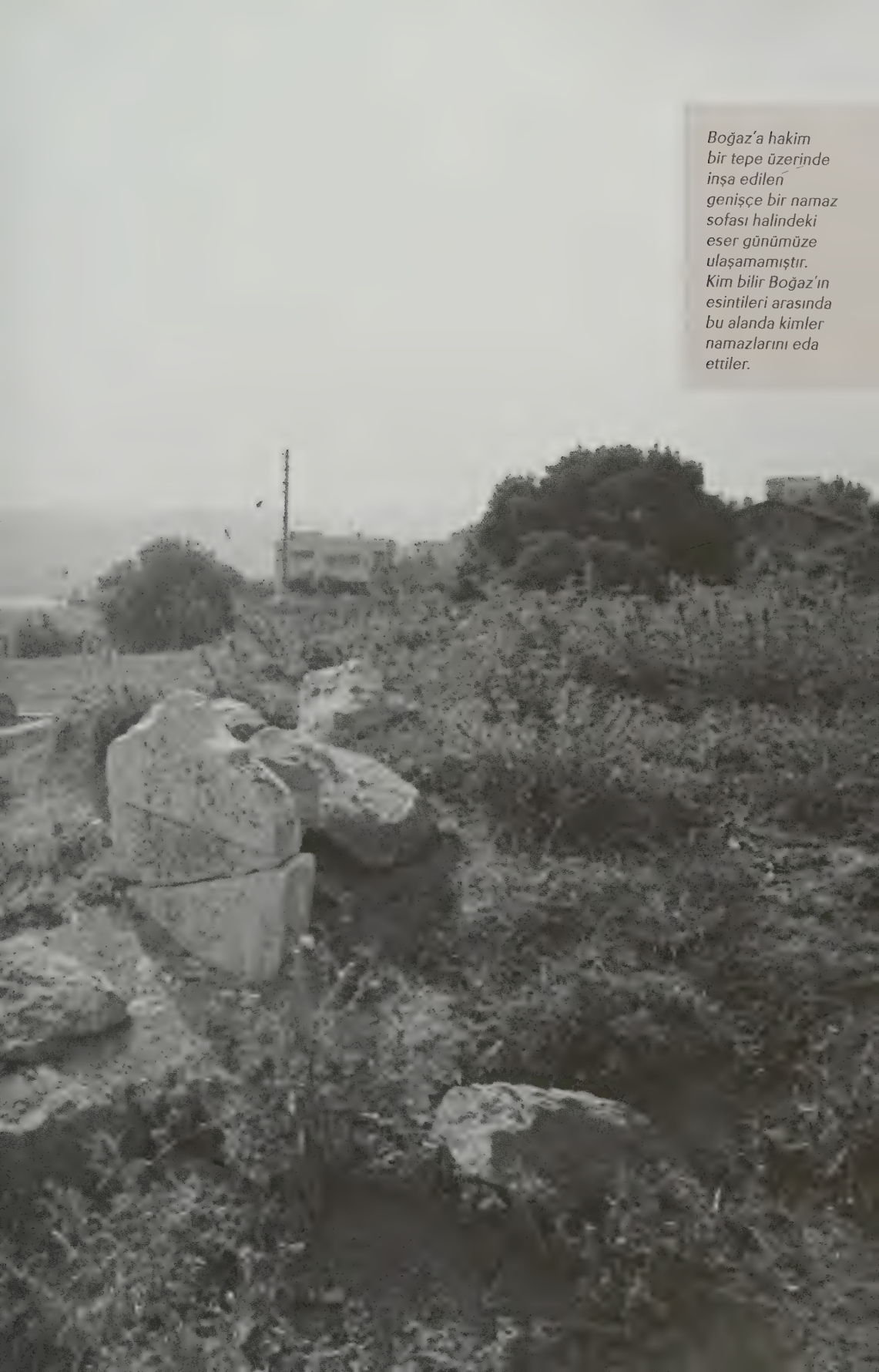

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab
1114

Tahsin Pekbaş 1974 yılında eseri yerinde tespit edip, fotoğraflamış, İ. Fazıl Ayanoğlu ise kıble taşını kırık ve yarı toprağa gömülü bir biçimde resmetmiştir.

Günümüzde yerinde yer almayan yapılardan bir tanesi de bu eserdir. Topografyası tamamiyle değişse de ihtişamını koruyan tepedeki namazgâh alanı çay bahçesi haline getirilmiştir.

Boğaz'a hakim bir tepe üzerinde inşa edilen genişçe bir namaz sofası halindeki eser günümüze ulaşamamıştır. Kim bilir Boğaz'ın esintileri arasında bu alanda kimler namazlarını eda ettiler.

PAŞABAHÇE NAMAZGÂHI

~

Beykoz, Paşabahçe, Göksu gibi mesirelerde uzun soluklu ziyaretler de yapılmaktaydı. Günümüzde bu bölge gezi ve eğlence amaçlı tüm şehir halkına hizmet vermektedir.

▲

Paşabahçe Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Mehmed Bey Namazgâh Çeşmesi olarak da bilinen ve Beykoz Paşabahçe'de, Sultan Çayırı'nda bulunan 1765 tarihli Mehmed Bey Çeşmesi'nin hemen arkasında yer almaktadır. Çeşmenin banisi Pir Mustafa Paşazade Mehmed Bey'dir. Eser üç yüzlü meydan çeşmesi olarak tasarlanmıştır. Üç cephesinde de birer lülesi bulunan çeşmenin ana cephesi diğerlerine göre daha geniştir. Tamamı mermer malzemeden yapılmıştır.

Çeşme 1899 tarihinde tamir görmüştür.

Çeşme:

. . .

Zeban-ı lülesi atşana Feyzi dedi tarihin
Zülâl aktı için bu çeşme-i mîr-i mükerremden 1179

Tamir kitabesi:

. . .

Hasodabaşı Halil Ağa vakfından olan
İş bu çeşme bu defa ihya edilmiştir 1317

Kıble taşı:

Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

Namazgâha ait kıble taşının yüksekliği 130, alt kısmı 28, üst kısmı ise 42 santimetredir. Üç dilimli tepeliğin altında mihrab ayeti yer almakta, ayetin altından da zincire asılı kandil motifi sarkmaktadır.

Çeşmenin arkasındaki namaz için ayrılmış sofada demir parmaklıklarla çevrilmiş ve yaşlı çınar ağaçları tarafından da gölgelenmiş bir alan bulunmaktadır.

Paşabahçe, İstanbul insanı için özel bir konuma sahipti. Refik Halit Karay, *İstanbul'un Bir Yüzü* adlı eserinde teferrücler için şöyle der: "Sultan Aziz devrinde İstanbul'u görmeliydiniz. Ne âlemdi, o ne cennetti. Baştan başa düğündernek, çalgı-çağnak. Para bol mal ucuz, zaman müsait, halkın ömrü keyf içinde geçerdi. Kâğıthane, Bentler, Beykoz Çayırı, Çırpıcı, Veli Efendi yok mu? Oraları târif edemem hiç. Mesela sahaf esnafı, celep esnafı, Mısırçarşılılar toplaşırlar, çadırlarla, yemeklerle oralara seyrana giderlerdi; ama bir gün için, üç gün için değil. Bir hafta kalırlar içerler yerler... Burunları kanamadan, aralarında hiçbir niza çıkmadan, gülüşe, eğlene dönerlerdi. Kışın helva sohbetleri, baharda kuzu çevirmeleri..."

SARAÇLAR ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

~

Üsküdar'da, Eski Bağdat yolunda, Eski İbrahim Ağa Çayırı olarak adlandırılan sahada, Karacaahmed Mezarlığı'nın alt başında bulunmaktaydı.

İstanbul'un önemli kahvelerinden bir tanesi de bu çeşmenin yanında bulunmaktaydı. Saraçlar Kahvesi olarak anılan bu kahve, Üsküdar'ın seçkin konuklarını ağırlardı. Ressam Hoca Ali Rıza da bu kahvenin müdavimlerindendi.

Eser 1776 yılında Saraçlar Kâtibi Abdullah Efendi tarafından çeşmenin üzerine fevkani olarak inşa ettirilmişti.

Yapıda kesme taş ve tuğla dizisiyle geniş bir su haznesi oluşturulmuş, haznenin üzeri namazgâh olarak tasarlanmış, Eski Bağdat yolundaki cephesine de yekpare mermer çeşme aynası yerleştirilmiştir. Gerek çeşmede gerekse kıble taşında bani adı bulunmamaktadır.

Çeşme kitabesi:
Habbezâ: nüzhet-fezây-ı kıt'a-ihuld-i berim
Kim nazîr olmaz buna sahn-ı fezây-ı gülsitân
Sâhib-ul hayr itdi icrâ iki mâ-i müştakıl
Nuş iden bir kâsesin bulur hayat-ı câvidân
İstirahat etmeye bîttâb olan züvvar içun
Doğrusu muhtaç idi bir böyle tarha bu mekân
İsteyen alsın vudû'kılsın namaz, etsin dua
Eylesin tahsîl-i Gufrân-ı Hüdây-ı Müsteân
Sermedâ târîhin işrâb et itşân-ı ümmete
Soffa-i nâdîde-i aynân-ı fihâ tecriyân 1190(1776)[116]

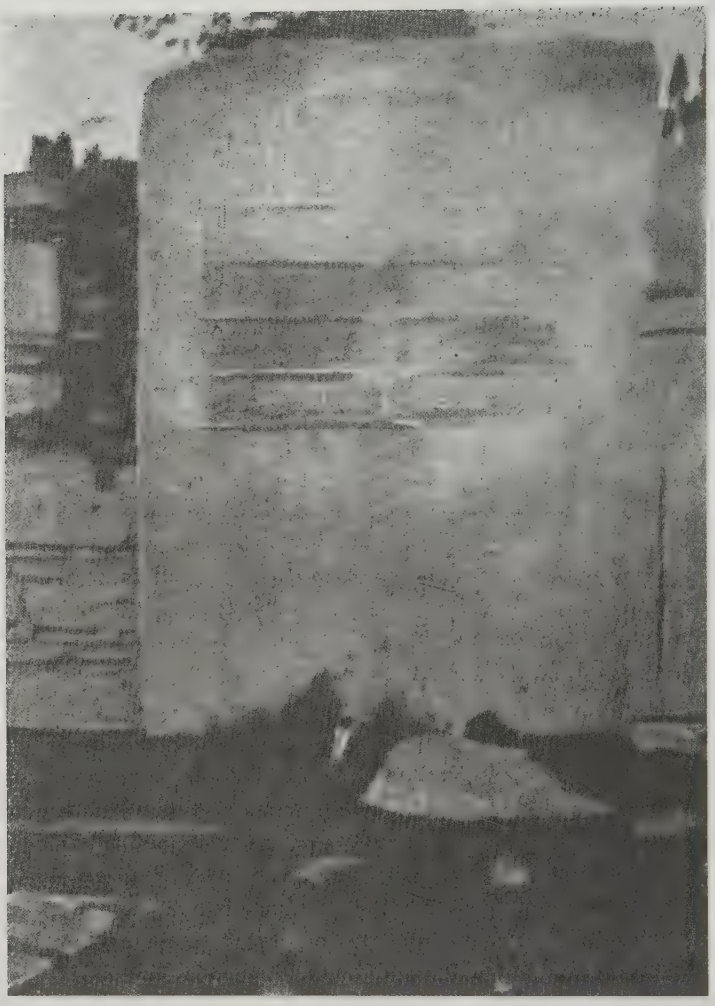
Kıble taşı:
Ey olan zâ'ir-i kubur-ı şerif
Bu musallâda istirahat kıl
Farz eyle edâ taharetle
Emr-i Mevlâ'ya gel itaat kıl
Tev eccüh kıl bu nüshedgeh makama
Gel ey zâ'ir geçürme vakt-i farzı
İmadü'd-din içün eyle ikame
Tekasül etme isbağ-ı vuzu' kıl[117]

Eserin namazgâh olduğu hem çeşme kitabesinde hem de kıble taşında açıkça belirtilmiştir.

116 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s. 225.

Hafız Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih.* Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 317'de ise sadece tarih beyti kaydedilmiştir:
"Sermedâ târîhin işrâb et atâş-ı ümmede
Soffa-i nâdîdi 1190 (1776)"

117 Hafız Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih.* Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 377.

Saraçlar Namazgâhı
(Leonardo De Mango 1897)

Suraçlar Çeşmesi yol yapımı sırasında toprak altında bırakılmıştır. Fevkani namazgâhın cephesi yekpare mermerdendi üzerinde detaylı bir süsleme bulunmayan 10 satırlık çeşme kitabesi alınlıkta bulunmaktaydı.

Yol kenarındaki çeşmenin namazgâh bölümü, bir dönem yanında bulunan ve aynı adla anılan kahvehanenin işgali altındaydı. Daha önce pek çok namazgâhta karşılaştığımız bu durum çeşmenin suyunun iyi su olmasından kaynaklanmaktadır.

Bahsi geçen bu kahvehane Saraçlar adıyla anılan, Üsküdar'ın hatta İstanbul'un çok meşhur bir kahvehanesiydi. Kahvenin müdavimleri arasında yer alan ressam Hoca Ali Rıza'nın 1898 yılında çekilen ve kahve ocağını gösteren bir resmi bulunmaktadır.

ŞEHİTLİK NAMAZGÂHI

Serasercibaşı Mustafa Ağa Namazgâhı olarak da adlandırılan eser 1793 yılında Hacı Mustafa Ağa tarafından vakfedilmiştir. Namazgâh Zeytinburnu'nda Çırpıcı Mahallesi, Çörekçi Seyyid Nizam yolunda bulunmaktaydı.

Namazgâh alanı tespit edilemeyen çeşmenin arka yüzü kıble taşı olarak tasarlanmıştı. Yekpare mermer aynataşının yüksekliği 110, genişliği ise 43 santimetreydi.

Karacaahmed Mezarlık sahası içinde pek çok namazgâh alanı ve çeşmesi olduğu kayıtlara geçmiştir. Bunlardan belki de en güzeli Şehitlik Namazgâhı'dır.

Kitabeleri:

Önyüzü:
Küllema dehale aleyha Zekeriyye-l Mihrâb
Sahib-il hayrat ruhiçun Fatiha

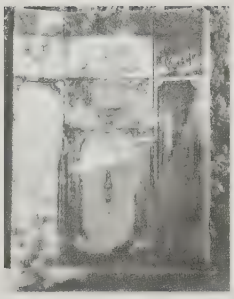
Arkayüzü:
Lailahe İllallah Muhammed-ur Rasulullah
Kim etse Mustafayı hayr İle yad
İki alemde ya Rab eyle dilşad
Merhum ve mağruf el muhtac ila Rahmeti
Rabbih-il gaffur serasercibaşı el Hac
Mustafa Ağa ruhiçun el Fatiha
1208 fi L.11

Eserin kitabelerini kaydeden İ. Fazıl Ayanoğlu, namazgâh alanının gecekondu işgalinde olduğunu söyler.

Yeri ve durumu tespit edilemeyen namazgâhın ve şehitliğe yakın bir sahada bulunduğu tahmin edilmektedir.

ŞEHİTLİK NAMAZGÂHI

~

Şehidlik Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş, 1973)

Karacaahmed Mezarlığı Namazgâhı adıyla da anılan ve 1917 yılında Sultan Mehmed Reşad[118] tarafından inşa ettirilen namaz sofası, Üsküdar'da Karacaahmed Mezarlığı Gasilhanesi yanında yer almaktadır.

İlk inşasındaki alanı ve tam yeri hakkındaki bilgiler yetersizdir. Zira eserle oynanmış, muhtemelen bir iki kez yeri değiştirilmiştir.

Eser yerden 17 santimetre yüksekliğinde ve 67x173 santimetrelik namaz kılınacak alana sahip bir kaide üzerinde, üç mermer blok parçası halindeydi[119]. Orta blok 73x212, yan kanatlar ise 42x212 santimetre ölçeğine sahip 19 santimetre kalınlıktaki bu üç parça mermer bloğun iki yan kanadı öne doğru hafif açı vermekteydi[120].

Zaman içerisinde eser restore edilmiş, bu açılar düz bir satıh halinde düzeltilmiştir. Esere altı basamaklı bir çıkış eklenmiş, en üstte yer alan palmet dizisi şeritin üstüne de dördüncü bir mermer parçasıyla geometrik bir süsleme yapılmıştır. Orta bölümde yer alan mihrap ayetinin altından aşağıya bir kandil motifi sarkmaktadır.

Yapılan çevre düzenlemeleri ve değişen topoğrafya Serasercibaşı Mustafa Ağa Namazgâhı olarak da adlandırılan bu eser adresinde yer almamaktadır.

Şehidlik Namazgâhı kıble taşı

Kitabeleri:

Orta bölümde:
Bismillahirrahmanirrahim
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab
Sene 1334 Ketebehü Hakkı

Mihrabın sağında ve solundaki bölümler:

Sağ bölüm:
Allah celle celâlühû

Sol bölümde:
Muhammed Aleyhisselam

118 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt: 2. İstanbul, 1977. s. 415.

119 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları.* İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 76

120 Tahsin Pekbaş. *İstanbul Namazgâhları.* İstanbul, 1974. İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. Yayınlanmamış lisans tezi. s. 76.

SELAMİ ALİ EFENDİ NAMAZGÂHI

~

1831 yılında inşa edilen, Selami Ali Baba ve Selami Efendi Namazgâhı olarak da adlandırılan eser Üsküdar'da Kısıklı, Büyük Çamlıca Caddesi'nde, Selami Ali Efendi Dergâhı'nın haziresi içinde yer almaktadır. Eserin musalla namazgâhı olduğu düşünülmektedir.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab
Sene 1247

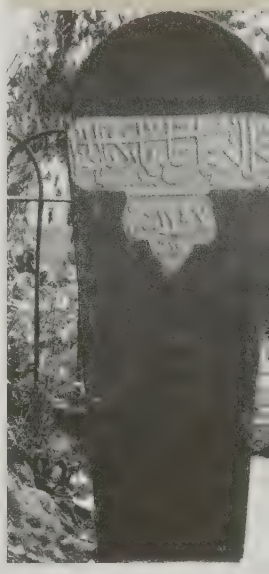
Selami Efendi Mezarlığı'nın bahçesinde, yaşlı bir zeytin ağacının altında dikili duran kıble taşı 111 santimetre yüksekliğinde ve 7 santimetre kalınlığındadır. Yarım daire şeklinde süslemesiz bir tepeliğe sahiptir. Üst kısmının genişliği 42, alt kısmınki ise 29 santimetredir. Üzerinde hiçbir süsleme yoktur.

Şeyh Selami Ali Efendi Çeşmesi Üsküdar Selamsız Caddesi'nde, Tekkekapısı Mevkii'ndeki cami karşısındadır. Klasik Türk mimarisine uygun kesme küfeki taştan inşa edilmiştir. Mermer aynataşı süslemeli olup, yanlarında kaş kemerli tas yuvaları bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesi ise kemerin üzerinde yer almaktadır.

Çeşme kitabesi:
. . .
Didi târihin şuûri şevk ile
Akdı hâlâ çeşme-i aynül'-hayat
1088 (M.1677)

Eser, hazire içerisinde kaldığından dolayı görülememektedir.

Namazgâh alanı hazirenin içinde, zeytin ağaçlarının altında yer almaktadır. Musalla namazgâhları tekkelerin hazirelerinde karşımıza çıkmaktadır.

Selami Ali Baba Namazgâhı kıble taşı
(Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

SELAMİ ÇEŞME NAMAZGÂHI

1780 tarihinde namaz kılınan sofa ve çeşme olarak, Kadıköy Kızıltoprak'ta aynı adla anılan mahalde inşa edilmiştir.

İstanbul'dan ayrılan ya da hacca gidenlerin öncelikle toplanıp vedalaştıkları mahal olarak Ayrılık Çeşmesi civarı, ondan sonra da Selami Çeşme menzil noktası gelmekteydi. Yüzyılların anılarını üzerinde taşıyan ve günümüzde suyu akmayan bu çeşme temiz ve korunaklı bir biçimde yolun kıyısında durmaktadır.

Kitabeleri:

Kıble taşı:
Küllemâ
dehale aleyhâ
Zekerriyye'l-mihrab
Sene 1194

Çeşme kitabesi:
Üstteki birinci kitabe
İffetlü Kethudây-ı Sûhî Kadın Hazretleri
Bak hulis-i kalb ile bu hayrı ihyâ eyledi

Nuş edene hayât olsun gel iç âb-ı zülâlden
Şifâ olsun gel âb iç çeşme-i musaffâdan 1215 (M. 1800)

İkinci kitabe:
Zülâl-i ayn-ı Şevket Han Mahmud'ş-şiyem Hakka
Bütün âtşan âb-ı cudın irvâ kıldı lütfiye

Revan oldukta şevketle bu suya cûbâr-âsâ
Bu viran çeşme-sâr ihyâsın iyma kıldı lütfile

Hazinedar uşta hazretine eyleyüp fermân
O bânûy-ı samimi hayre igra kıldı lütfiye

O bânûy-ı kerem-ver sayesinde ol-şehinşâhın
Yapub bu çeşme-sârı suyun icra kıldı lütfile

Zaman-ı haşre-dek cûş-âver olsun feyz-i şevketle
O Şâhenşa Hakk-ı dünyâyı ihyâ kıldı lütfile

Kalemden reşha-pâş oldukta Zîver gevherin tarih
Tebîb uşta zülâl-i hayrı icra kıldı lütfile
1254 (M. 1838)

Selami Çeşme Namazgâhı kıble taşı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Selami Çeşme kitabesinin detayı

231x120 santimetre ölçeğinde etrafı duvarlarla belirlenmiş bir namaz sofası bulunmaktaydı. 154 santimetre yüksekliğindeki ve 10 santimetre kalınlıktaki kıble taşının dar yeri 31, geniş yeri ise 48 santimetredir. Son derece zengin barok süslemelere sahip eserin üzerinde 1780 tarihi okunmaktadır. Yolun karşısındaki 1800 tarihli çeşme namaz sofasıyla birlikte inşa edilmişti.

Çeşmenin tarih kitabesi Ahmed Sâdık Ziver Paşa tarafından düşülmüştür. Zamanla tahrip olan çeşme iki farklı dönemde tamir edilerek çeşme yenilenmiştir. Namazgâh alanı 1961 yılında yola dahil edilmiştir.

Selami Çeşme genel görünüm

Namazgâh ve çeşme Fenerbahçe İskelesi'nden gelen yolun Bağdat Caddesi'yle birleştiği noktada yer alırdı. Önemli uğurlama menzillerinden birisi olarak tasarlanan namazgâh alanı artık bu noktada bulunmamakta, kıble taşının yeri tespit edilememektedir. Bugün topoğrafyası tamamen değişmiş, kıble taşı tarafımızdan tespit edilememiştir.

SEYYİD AHMED DERESİ NAMAZGÂHI

1887 yılında inşa edilen eser Üsküdar'da Karaca Ahmed Mezarlığı'nda Nuh Kuyusu Caddesi ile Seyyid Ahmed Deresi Sokağı'nın bitişiğinde yer almaktadır.

Çeşme, tek parça mermer aynataşı üzerinde tek lüleye sahiptir. Sonradan üzerine "Lailahe illallah" yazılı bir mermer levha yapıştırılmıştır.

Kitabeleri:

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ
Zekerriyye'l-mihrab
Sene 1305

Çeşme:
Esbak Teke mütesellimi Hacı Mehmed Ağa'nın halile-i
Mehteremeleri Şerife Emine Hanım'ın hayratıdır
Sene 1270 29 Muharrem (1 Kasım 1853)

▲
Seyyid Ahmed Deresi Namazgâhı kıble taşı
(Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

66 santimetre yüksekliğindeki kıble taşının üst kesimi 34, alt kesimi ise 26 santimetredir. Üstte zincire asılı bir kandil motifi, altında da mihrap ayeti yer alan kıble taşının karşısında 1853 tarihli çeşmesi bulunmaktadır. İbrahim Paşa'nın 1728 tarihli sofalı namazgâhı da buradaydı[121].

Kıble taşı ile çeşmenin birbirleriyle alakalı olmama ihtimali de vardır. Zira kıble taşı mezarlığın içinde, namazgâh alanı ve çeşme ise dışında bulunmaktadır.

Karaca Ahmed Mezarlığı, Osmanlı Devleti'nin en geniş mezarlıklarından bir tanesiydi. Zaman içerisinde bu geniş saha başta çevre yolları olmak üzere şehrin gelişimine teslim olarak parçalanmış, birçok bölümü yok edilmiştir. Halen gömü yapılmaya da devam edilen bu geniş saha içerisinde ise geçmiş dönemde tespit edilen birçok namazgâh sahası ve namazgâhlı çeşme bulunmaktaydı. Bu alanlar değişen topoğrafya neticesinde hemen hemen ortadan kaybolmuştur.

Seyyid Ahmed Deresi'nin günümüzdeki topoğrafyası tamamen değişmiş, dere yatağı zamanla yola çevrilmiş, bu yolun bir kısmı bir nakliyat şirketine depo amaçlı kiralanmıştır.

121 Hafız Hüseyin Ayvansarayi. *Mecmuâ-i Tevârih*. Haz. Fahri Ç. Derin ve Vâhid Çabuk. İstanbul, 1985. s. 56.

85

SİLAHTAR AĞA NAMAZGÂHI

~

Çeşmesinin üstü fevkani namazgâh olarak tasarlanan bu eser, Silahtarağa Kahvesi adındaki bir kahvehanenin işgali altında kalmıştır.

Silahtar Seyyid Abdullah Ağa adıyla da anılan eser, 1791 yılında Silahtar Ağa tarafından çeşmesiyle birlikte vakfedilmiştir. Eyüp Alibeyköy'den Kemerburgaz'a giden yol üzerinde bulunan Silahtar Ağa Namazgâhı ve esere ait kıble taşı hakkında yeterli bilgi yer almamaktadır. Eserin çeşmesi zaman içerisinde yapılan tamirlerle günümüze kadar gelebilmiştir. Kitabenin tarihi Şakir Ahmed Paşa tarafından düşülmüştür[122].

Çeşme kitabesi:
Ab-ı ruy-ı ehl-i din Sultan Selim pür hüner
Dergeh-i lutfi olur heb cümleye me'va-hele
. . .

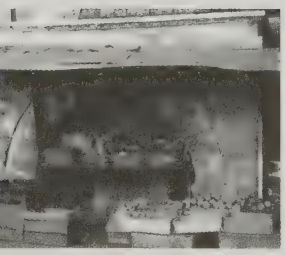
Söyledim tarihi tamım Şakira atşana ben
Pekgüzel mamure oldu çeşmi râna hele
1206

Günümüzde yenilenen eser asıl hüviyetinden uzaklaşmış, namazgâh alanı ortadan kaldırılmıştır. Kıble taşı günümüze kadar gelememiştir.

86

SÖĞÜTLÜ ÇEŞME NAMAZGÂHI

~

▲
Söğütlü Çeşme
(Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Kadıköy'de Söğütlü Çeşme adıyla anılan yerde bulunmaktaydı.

Kitabesi ile banisi bilinmeyen ve düzgün işlenmiş küfeki taşlardan klasik üslupta inşa edilen çeşmenin yarıya yakın bölümü toprağa gömülüydü. Geniş niş kemeri ve içe alınmış aynalığı Çatal Çeşme ile benzerlik göstermektedir.

16-17. yüzyıla ait bu eser menzilde yer alması nedeniyle namazgâh olarak da tanımlanmaktadır[123].

İ. Fazıl Ayanoğlu'nun notları arasında çeşmenin bir kahvehanenin işgali altında olduğunu gösteren eski bir fotoğrafı bulunmaktadır. Bu fotoğrafta bir kahve görülmekte ardında ise bir yaşlı çınar bulunmaktadır. Namaz kılınan sofanın bu alan olduğu düşünülmektedir.

122 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, I-İstanbul Ciheti*. Cilt: I. İstanbul, 1943. s. 212.

123 Semavi Eyice. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih* dergisi. Sayı: XIII. İstanbul, 1958. s. 93-94.

Bulunduğu semte adını veren Söğütlü Çeşme'nin yüksekliği 350, eni 310 genişliği ise 118 santimetreydi.

Çeşmenin hemen önünde Taş Köprü Caddesi bulunmaktaydı. Burası eski Bağdat yoludur. Bu yol sağlı-sollu mezarlık alanıydı. Günümüzde ise tamamen ortadan kaldırılmıştır. Aslı 16. yüzyıla tarihlendirilen Taş Köprü yıkılmış, onun ayakları üzerine şimdiki köprü inşa edilmiştir[124].

Çeşmenin hemen önünde Taş Köprü Caddesi bulunmaktaydı. Burası eski Bağdat yoludur. Sağlı sollu mezarlık alanından geçilip köprüye ulaşılırdı. Günümüzde ise ne mezarlıklar, ne de taş köprü yerinde durmaktadır.

124 Semavi Eyice, "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler", *Tarih* dergisi, Sayı: XIII, İstanbul 1958, s. 94.

Söğütlü Çeşme (İ. F. Ayanoğlu)

SÜLEYMAN AĞA NAMAZGÂHI

~

Seyyid Ahmed Deresi yapılan yeni yapılaşmalara dirense de her geçen gün bir iki eski eserini kaybetmektedir. Süleyman Ağa Namazgâhlı Çeşmesi de kaybolan tarihi eserlerimizden bir tanesidir.

Eser Üsküdar'da, Karacaahmed Seyyid Ahmed Deresi'nde İranlılara ait tekkenin (caminin) önündeydi.

Fevkani bir namazgâh çeşmesi olan eserin su haznesinin üzerinde namaz sofası bulunmaktaydı. Çeşmenin hemen solundan mermer merdivenlerle sofaya çıkılırdı. Çeşme günümüze kadar ulaşamamıştır.

Cephesi ve su yalağı mermerden inşa edilen çeşmenin suyu mermer bir oluk vasıtasıyla tekneye dökülürdü. Hafif kaş kemerli içe alınmış ana cephede bir tas yuvası bulunmakta, tas yuvasının üzerinde de kitabe yer almaktaydı. Çeşmenin yanlarında bulunan iki servi motifi eserin tek süsleme unsuruydu.

Çeşme kitabesi:

. . .
Ab mı içdi Sezayi dedi mu'cem tarih
Ayn-ı pakize-i ziba-yi Süleyman Ağa
1165 (1751)[125]

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Sâhibu'l-hayrat ve'l-hasenat
Süleyman Ağa Ser Seraciyan-ı hazreti şehriyarî
Sene 1164[126]

Mir'at'ta kitabesi şu şekildedir[127]

"inebu min Süleymâne ve inebu bismillâhirrahmanirrahim külle mâ dahale aleyhâ Zekeriyye'l-mihrâbe sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât Süleymân Ağa ser-serrâciyân-ı hazret-i şehriyarî"

Bölgenin topoğrafyası tamamen değiştiği için, eserin yeri tarafımızdan tespit edilememiştir.

125 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 352.

126 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1011.

127 Mehmed Râ'if Bey. Haz. Günay Kut ve Hatice Aynur. *Mir'ât-ı İstanbul.* 1. Cilt. İstanbul, 1996. s. 79-80.

Süleyman Ağa Çeşmesi (İ. H. Tanışık)

SULTAN II. MAHMUD NAMAZGÂHI

~

İstanbul'un sayfiyelerinde ve de özellikle teferrüc (gezi ve piknik) mahallerinde mutlak surette bu örneğimizde olduğu gibi bir ya da birkaç namazgâh mutlaka inşa ediliyordu.

Namazgâh Sarıyer'de, Belgrad Ormanları'ndaki Sultan II. Mahmud'un su bendi yakınlarında bulunmaktadır.

Burada su bendi yapıldığı sırada Sultan II. Mahmud namazgâh ve çeşmesini inşa etmiştir.

1839 yılında inşa edilen su bendi yakınlarında, etrafı ahşap parmaklıklarla çevrili bir set meydana getirilmiş, bunun köşesine de kıble taşı dikilmiştir.

Mermer malzemeden yapılan kıble taşının başlığı dışında bir süslemesi bulunmamaktadır. Başlık yayvan bir tabak içerisine yerleştirilmiş çiçeklerden uzanan ışınsal demet görünümündedir. Kıble taşı küçük mermer kapak taşına saplanmıştır. Zemin ise taş ve toprak dolgudan oluşturulmuştur.

Sultan II. Mahmud Namazgâhı kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)

Kıble taşı terasın köşesine kıbleyi doğrulamak için hafif çapraz bir biçimde yerleştirilmiştir.

Üzerinde herhangi bir tarih bulunmayan kıble taşının mihrap ayeti dışında bir vakfiye yazısı da bulunmamaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrab

Terasın hemen altında yer alan çeşme son derece sade görünümlüdür. İki yanda iki sütun ve önde bir yalaktan oluşan ve tamamen mermerden inşa edilen çeşmenin alınlık kısmı boş bırakılmıştır. Aynataşında ise tek lüleden su akmaktadır.

Bu alandaki namazgâh su bendinde çalışan görevliler için tasarlanmıştı. Sonraları eser gezi ve piknik için bölgeye gelenlerin kullanımına da sunulmuştur. Günümüzde ziyaretçilerin eseri mezar olarak algılama ihtimallerine karşı, eserin yanına "namazgâh" tabelası konulmuştur.

Sultan II. Mahmud Namazgâhı Çeşmesi (İ. F. Ayanoğlu)

SULTAN ABDÜLMECİD ÇEŞMESİ NAMAZGÂHI

Sultan Abdülmecid Çeşmesi Namazgâhı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

Bakırköy'de, Yeşilköy İstasyon Caddesi'nde Bademli Sokak'ta bulunmaktadır.

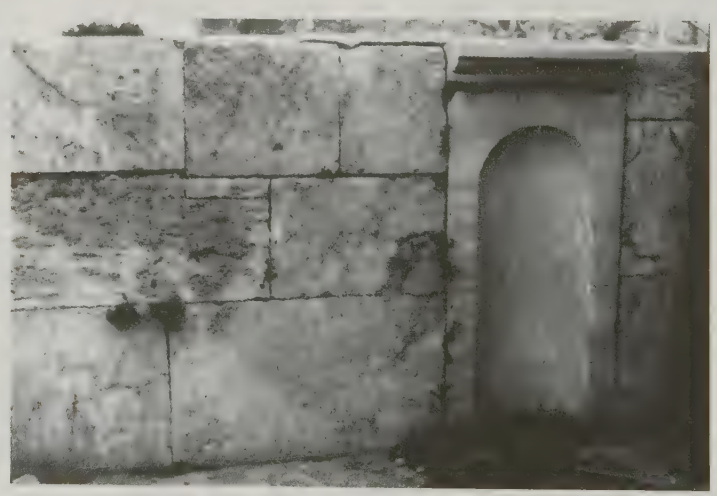
1842 yılında Sultan Abdülmecid tarafından babası Sultan II. Mahmud'un ruhunu şâd etmek için fevkani namazgâh çeşmesi olarak inşa ettirilmiştir.

Döneminin süslemelerine sahip çeşmenin güney cephesi mermer malzemeden yapılmıştır. Cephenin kenarlarında ampir başlıklı ve iki köşeli sütun yer almaktadır. Sütunlar arasına yuvarlak kemerli bir niş açılmış, ortasına madalyon, madalyonun üzerine de kitabe konulmuştur. Aynataşındaysa tek lüle bulunmaktadır.

Kareye yakın çeşmenin diğer cepheleri kesme küfeki taştan inşa edilmiştir.

Çeşme kitabesi:
Menbâ-ı ayn-ı adalet hazret-i zıll-i hüdâ
Yâni hân Abdülmecid şâhenşâh-i iklim-güşâ
. . .
Çeşme-i âb-ı hayâtı yapdı elhak pâdişah
İç heman sen âb-ı Hâh Abdülmecide kıl duâ
Ketebehu Abdülmüznib Mehmed Vuslâtî
Sene 1258

Eski zamanlarda eser sayesinde Yeşilköy halkının su ihtiyacı karşılanmış bölgedeki Müslümanlar için ibadet mekânı sağlanmıştır.

Sultan Abdülmecid Çeşmesi Namazgâhı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

600x610 santimetre ölçeğindeki çeşmenin su haznesinin üzeri namazgâhtır. Namaz sofasındaki korkuluk duvarına mermerden bir mihrap oyulmuştur. Kitabesi bulunmayan çeşme tarihi Şâkir tarafından düşülmüştür. Yazılar ise hattat Mehmed Vuslâtî tarafından yazılmıştır.

▲
Sultan Abdülmecid Çeşmesi Namazgâhı (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)

1969 yılında çeşmenin batı duvarına bitişik inşa edilen cami namazgâhın abidevi görüntüsünü bozmuştur. Yapının hemen arkasından caminin minaresi yükselmektedir.

Sultan Abdülmecid, Harbiye ve Bahriye Nazırı Ali Paşa'ya Yeşilköy'de bir çeşme yaptırması için emir vermiş, bu emir doğrultusunda çeşme inşa edilmiş, Yeşilköy halkının su ihtiyacı karşılanırken bölgedeki Müslümanlar için de bir ibadet mekânı sağlanmıştır.

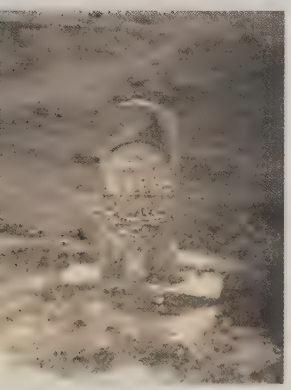
SULTAN AHMED NAMAZGÂHI

~

Vakıf kayıtlarında Sultan III. Ahmed'in vakfettiği düşünülen namazgâh tahrip olmuş, onun yerine 1255 (M. 1810) yılında yeni bir namazgâh inşa edilmiştir.

Beyoğlu'nda Hasköy'de Kiremitçi Ahmed Çelebi Mahallesi'nde Okmeydanı ve Aynalıkavak Caddesi'nin birleştiği yerde 1704 yılında Sultan III. Ahmed tarafından vakfedilen bir çeşme bulunmaktaydı. Bu çeşmenin hemen yanında ise kesme küfeki taşlardan inşa edilen bir set üzerinde, toprak zeminli 1820 tarihli bir namazgâh yer almaktaydı. Bu iki eserin yanında da günümüzde mevcut olmayan bir de köprü vardı[128]. Çeşme sağlam bir biçimde günümüze kadar gelmiş, eski yerinden yaklaşık 100 metre öteye, Aynalıkavak Sarayı'nın bahçesine taşınmıştır.

Çeşme ve eski namazgâh alanı bugün benzinlik olarak kullanılmaktadır. Üzerinde mihrap ayeti bulunan kıble taşı kaybolmuştur.

Sultan III. Ahmed Çeşmesi Namazgahı kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)

Kitabeler:

Çeşme kitabesi:
Sultan-ı berr ü bahr ü sezâvâr-ı tac ü taht
Hân Ahmed el serâmed-i ikbâl-i sermedî
. . .
Durrî Dua idüp didi tarih-i sâlini
Ayn-ı hayat-ü çeşme Sultan Ahmedî
1116

Kıble taşı:
Küllemâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Sene 1235 Fi L. 25[129]

Sultan III. Ahmed Çeşmesi Namazgahı (Encümen Arşivi)

128 Cevdet Çulpan. *Türk Taş Köprüleri.* Ankara, 1975. s. 195.

129 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s.231'de kitabe tarihi olarak 1225 tarihi verilmektedir. Ayanoğlu'nun notlarında yukardaki tarih zikredilmektedir.

YILDIZ SARAYI NAMAZGÂHI

Beşiktaş'ta, Yıldız Sarayı içerisinde, Hasbahçe'de yer almaktadır.

Kitabesine göre, Sultan II. Abdülhamid tarafından 1910 yılında inşa ettirilmiştir.

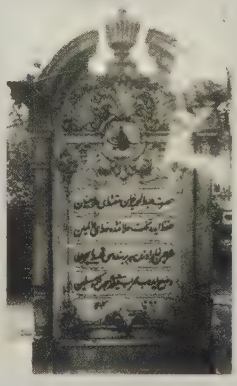
İstanbul'da Topkapı Sarayı'ndan sonra Yıldız Sarayı'nda namazgâh mevcuttur.

Yıldız Sarayı sahası içinde başka namazgâh alanlarının ve kıble taşlarının da olduğu düşünülmektedir.

Günümüze kadar devam eden bu gelenek dolayısıyla, diğer sarayların içerisinde de namazgâh alanları ve kıble taşları mevcut olmalıdır. Zira bu bir gelenektir. Saray olması ya da yakınında bir cami bulunması namazgâh inşasını engelleyen bir durum da değildir.

Döneminin zengin süslemesine sahip kıble taşının tepesi kırık kemer şeklinde tasarlanmış, kemerin ortası da serpuş benzeri bir tasarımla nihayetlenmiştir. Kemer dolgusu bitkisel süsleme ile petek benzeri bir kafes şeklinde tasarlanmıştır. Eserin baş tarafında daire içine alınmış sultanın tuğrası, onun altında da dört satırlık kıble taşı kitabesi yer almaktadır. İki beyitlik kitabe kartuşlarla çerçevelenmiştir. Eserin en altında da tarih bölümü yer almaktadır.

Kıble taşı iki yanda sütuncelerle sınırlandırılmıştır.

Yıldız Sarayı Sultan Abdülhamid Namazgâhı'na ait kıble taşı

Kitabe:
Hazreti Abdülhamid Han muktedayı mü'minin
Hıfz ide tahtı hilafette Hüdayı alemin
Şu çimengah üzere her bir bendesi tahmül için
Vaz' edüp mihrap kıldı şecdegahes müsliman
1295 ketebehü Aziz

Kıble taşı daha önce başka eserlerde karşılaşmadığımız çakıltaşı döşeli bir zemine sahiptir. Hemen yanında Sultan III. Selim'e ait olduğu söylenen zengin süslemeli meydan çeşmesi bulunmaktadır.

III. Selim'e ait olduğu söylenen Meydan Çeşmesi ve arkasında yer alan Yıldız Sarayı Namazgâhı

92

TAHİR BABA NAMAZGÂHI

~

Üsküdar'da Büyük Çamlıca'daki Tahir Baba Bektaşi Tekkesi'nin önünde namaz kılınan sofa bulunmaktaydı.

Tekke ve zaviye gibi birçok tarikat yapısının avlusuna, genellikle hazire veya girişine musallalar için bir kıble taşı konulurdu. Kimi zaman bu taşların üzerinde servi motifi ya da zincirden asılı kandil motifi bulunurdu.

Günümüzde mevcut olmayan bu namazgâh alanında iki kıble taşı tespit edilmiştir. Bu kıble taşlarından kırık olanının, üzerinde iki kandil kabartması bulunmaktadır. Diğerinin ise zemini düdür ve üzerinde basit bir mihrap ayeti yer almaktadır[130].

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

▲ *Tahir Baba Namazgâhı kıble taşı (İ. F. Ayanoğlu)*

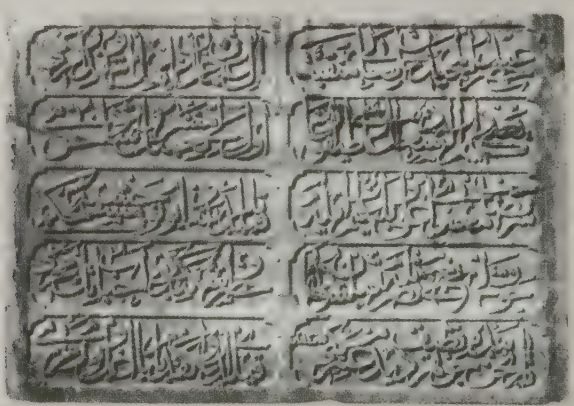
Halen Tahir Baba Bektaşi Tekkesi'nin haziresinde bulunan kıble taşlarının üzerinde tarih ya da bani adı yer almamaktadır. Bu taşlardan birinin tekkenin musallasına ait olduğu, diğerinin ise civardan bulunup buraya getirildiği düşünülmektedir.

93

TAYFUR AĞA NAMAZGÂHI

~

1844 yılında Saray Ağası Tayfur Ağa ve oğlu Besim Ağa tarafından vakfedilen, Acıbadem Namazgâhı ve Baba Oğul Çeşmesi Namazgâhı olarak da adlandırılan eser Üsküdar, Acıbadem'de, Küçük Çamlıca-Nişantaşı yolunda, Köftüncü Sokağı girişinde bulunmaktadır.

▶ *Tayfur Ağa Namazgâhı kitabesi (Foto: Tahsin Pekbaş 1973)*

130 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1013.

Namazgâh alanı ve seddi belli olmayan eserin kıble taşı son derece sadedir. Üst kısmında hafif bir kırığı bulunan kıble taşının tarihi yoktur. 60 santimetre yüksekliğindeki taşın alt bölümü 27, üst bölümü ise 33 santimetre genişliğindedir.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

Çeşme kitabesi:
Hazret-i Abdülmecid Han-ı meâl-i menkıbet
Âli Osman Hanı El-Gâzinin o şerder ekremi
Yani kim Dârüssaâde Ağası Tayfur Ağa
Ol veliyyü'n-nimetin mesrûr-i şad-ü hürremi
Ser muhasib manevi oğlu Besim Ağa ile
Kıldılar bünyâd bu nev çeşme-i muhkemi
Hak velinimeti nusretle kılsın daimâ
Hız-ü iskender gibi âb-ı hayatın mahremi
Tarihin bende Nazif cevher didim anber gibi
Kıldı irvâ yek kadem baba oğul bu zemzemi
1260

Kareye yakın çeşme, Acıbadem Çeşmesi ya da Baba-Oğul Çeşmesi adıyla da anılmaktadır. Klasik üslupta küfeki taşlardan inşa edilen çeşmenin 10 satırlık kitabesi aynataşının hemen üzerinde yer almaktadır. Çeşme kitabesindeki tarih Nafiz tarafından düşülmüştür.

Acıbadem, Kadıköy'ün eski mesire yerlerinden ve mahallelerinden biridir. Bir dönemin çiçek açmış badem ağaçlarının kokusunu rüzgârla dört bir yana saçan bölgenin, zaman içerisinde dokusu zarar görmüş, parklar ve bahçeler ile meydanlar ortadan kaybolmuş, yerlerini beton bloklar almıştır.

Acıbadem, bu beton yığınlarının içerisinde hâlâ kimliğini ve güzelliğini koruma gayretindedir.

Bir dönemin çiçek açmış badem ağaçlarının kokusunu rüzgârla dört bir yana saçan bölgenin zaman içerisinde dokusu zarar görmüştür.

▲
Tayfur Ağa Namazgahı kıble taşı

Tayfur Ağa Namazgâhı'nın genel görünümü
▼

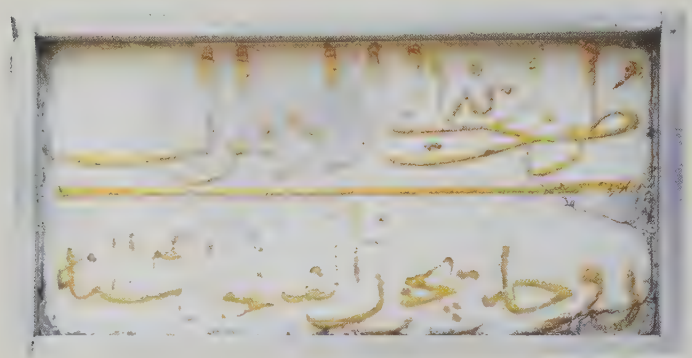
TOPHANELİOĞLU NAMAZGÂHI

1870 yılında yapılan çeşme ve namaz kılınan sofa Üsküdar'da, Bağlarbaşı, Tophanelioğlu Mevkii, Kuşbakışı Caddesi'nde bulunmaktaydı.

Eserin eski yeri ve durumu tarafımızdan tespit edilememiştir.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Sene 9 Muharrem 1287(M. 1870)[131]

Tophanelioğlu Çeşmesi kitabe

Tophanelioğlu Çeşmesi

Tophanelioğlu Çeşmesi, kesmetaş üstü çatısız teknesi yere gömülü bir çeşme olarak inşa edilmişti. Zaman içerisinde çeşmenin yanına Tophanelioğlu Kahvesi de açılmıştır. Uzun zaman yöre halkına hizmet veren bu alan, yol yapım çalışmaları sırasında ortadan kaldırılmış, çeşme ise Millet Bahçesi'ne taşınmıştır[132].

Çeşme kitabesi:
Tophaneli zadelerin
Ruhlariyçün fatiha
1140(M. 1727)

Tophanelioğlu Çeşmesi'nin karşısındaki kahvenin avlusunda bir başka kıble taşı daha bulunmakta, bu kıble taşının önünde ise bir kuyu yer almaktaydı[133]. Mehmed Efendi (Hacı) Namazgâhı olarak anlattığımız bu kıble taşının yeri tarafımızdan saptanamamıştır.

131 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.1002. Kaynakta bu taşın Fıstıklı Mescit avlusundan getirildiği söylenmektedir.

132 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1002.

133 İbrahim Hakkı Konyalı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi.* Cilt: 1. İstanbul, 1976. s. 409. Konyalı'nın bahsettiği namazgâh taşı ile Haskan'ın bahsettiği namazgâh taşı farklıdır. Fakat her ikisi de aynı adresi vermektedir.

◂
Tophanelioğlu Çeşmesi

Yukarıda kitabesini verdiğimiz 1870 tarihli kıble taşı Nermi Haskan tarafından "Çevre yolları yapılırken mezar taşı zannedilerek Burhaniye'ye nakledilmiştir"[134] diyerek anlatılmaktadır.

İ. Hakkı Konyalı ise Burhaniye'deki Abdullah Ağa-Miralem Çeşmesi'ni anlatırken 1862 tarihli bir kıble taşı ve Namazgâh alanından bahseder.

Burhaniye'de Bostancıbaşı Abdullah Ağa Çesmesi yanında başka bir kıble taşı daha olduğu söylenir[135].

Tophanelioğlu Çeşmesi denmekle meşhur bir ma-i leziz vardır ki, sofasında müstakil kahvecisi olup kahve işlerler, derbent gibi yerdir. Bunun karşısında bağlar verasında Tahir Baba namında Tarik-i Bektaşiye'den bir kimse devri Sultan Selim Han'da yeni bir Bektaşi Tekkesi kurmuş idi.

134 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.1001.

135 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar.* Cilt: 2. İstanbul, 2001. s.1055.

TOPKAPI SARAYI NAMAZGÂHI

~

▲
Topkapı Sarayı Namazgâhı kıble taşı

Saray avlularında ve de bahçelerinde burada yaşayanlar ve çalışanlar için onlarca namazgâh inşa edildiği söylenmektedir. Bu namazgâh da günümüze ulaşanlardan bir tanesidir.

Eser Eminönü'nde, Topkapı Sarayı'nın 2. avlusunda yer almaktadır.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb

Çınar ağaçlarının gölgeliğinde bir set üzerinde yer alan 145 santimetre yüksekliğindeki 60 santimetre genişliğindeki kıble taşı üstten bir kemerle sonuçlanmaktadır. Üstte mihrap ayetinden sarkan zincire asılı bir kandil motifi bulunmaktadır.

Eserin bulunduğu set daraltılmış olsa da asırlık ağacı halen yerinde durmaktadır. Eserin hangi tarihte ve kim tarafından yapıldığı belli olmasa da bazı kaynaklar buradan Sultan III. Selim Namazgâhı olarak bahsetmektedir. Eser, ilk bakıldığında bir yerlerden alınıp sarayın bahçesine konulduğu izlenimi yaratsa da, sarayın ihtiyacını karşılaması amacıyla yapıldığını düşünmek daha doğrudur. Bu namazgâhın saray erkanının kullanımına yönelik inşa edildiği tahmin edilmektedir.

Topkapı Sarayı'nın ilk nüveleri Fatih Sultan Mehmed zamanında atılsa da, burasının yoğun bir biçimde kullanımı Kanuni çağında gerçekleşmiştir. Saray, erkanı başta olmak üzere ziyaretçi ve günlük çalışanlarıyla son derece kalabalık kitleler oluşturuyordu.

Sayısı binlerle ifade edilen bu insanların namazlarını eda etmeleri için uygun mevsimlerde sarayın içerisindeki bu ya da benzeri birkaç namazgâh kullanılıyordu.

İleride anlatacağımız birinci avludaki Namazgâh dışında başka namazgâhların da bulunduğu tahmin edilmektedir.

TOPKAPI SARAYI NAMAZGÂHI

~

Eser Eminönü'nde Topkapı Sarayı'nın birinci avlusunda yer almaktadır.

Sarayın birinci avlusuna girdikten sonra hemen soldaki Aya İrini Kilisesi'nin önünde bulunan namazgâh alanı arkeolojik kazılar neticesinde ortaya çıkarılmıştır.

Eski bir fotoğrafta yaklaşık 8x8 metrelik namazgâh alanı zeminden 1 metre kadar yükseltilmiş sekisiyle birlikte rahatlıkla görülmektedir. Namazgâh alanını iri bir akağaç gölgelemekte, ağacın 5 metre kadar arkasında da bir su kuyusu bulunmaktaydı.

Bu alanın kilisenin müze oluşunun hemen akabinde yapılan çevre düzenlemeleri sırasında Askeri Müze'nin muhtemel ziyaretçilerinin kullanabileceği bir oyun parkı haline getirildiği düşünülmektedir.

Zaman içerisinde bu bölgede yapılan çevre düzenlemeleri esnasında hem park hem de konumuz olan namazgâh moloz yığını haline gelmiş, bu yığın Müze nezaretinde, Feridun Özgümüş ve ekibinin çalışmaları sonucunda bu eserler geri kazanılmıştır.

Namazgâhın banisi ve tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yaklaşık 150x80 santimetre ölçeğindeki kıble taşı küfekiden oyulmuş mukarnaslı kavsara bozması tepelikli bir nişe sahiptir. Gerek işçiliği gerekse genel konumu itibarıyla ulusal mimarlık dönemi ürünü izlenimi uyandırmaktadır.

Bu eser Saray sahası içerisinde tespit edilen ikinci namazgâh alanıdır. Üçüncüsü ise yine Saray sahası içerisinde yer alan, günümüzde askeri bölge olarak kullanılan bölümde tespit edilmiştir.

Çevre ve bahçe düzenlemelerinde kıble taşı toprağa gömülmüş, böylelikle de günümüze kadar korunarak gelmiştir.

▲
Topkapı Sarayı Namazgâhı (A. V. Çobanoğlu Arşivi)

▲
Topkapı Sarayı Namazgâhı (A. V. Çobanoğlu Arşivi)

UMURYERİ NAMAZGÂHI

Eser Beykoz'da, Umuryeri Mevkii'nde bulunmaktadır. Anadolukavağı'ndaki askeri saha içerisinde tespit edilen bu namazgâh, yekpare mermerden oyularak menzil çeşmesi şeklinde tasarlanmıştır.

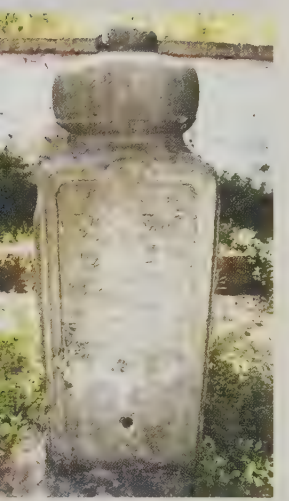
Uzaktan bakıldığında bir namazgâhtan ziyade mezar taşını andırmaktadır. Yaklaşıldığında üzerindeki deliklerden bir çeşme, arkasına bakıldığında ise mihrap ve kandilinden namazgâh olduğu anlaşılmaktadır.

Esere uzaktan bakıldığında sarıklı bir mezar taşını andırmaktadır. Ön cephesinde cetvelle bölünmüş altı satırlık kitabesi bulunmakta, kitabenin altında ise iki ayrı musluk deliği yer almaktadır. Tarihi Lütfü tarafından düşürülmüştür.

Çeşme kitabesi:
Menba-ı cüd-ü himem menheli lütfü ihsan
Necli pâkizem himmet Salih Paşa
Yapdı bu çeşme-i dilcü rızaen Lillah
Etdi ruhu pedere ecrü sevabın ihda
Buldu cevher gibi tarih-i lütfinin ayni
Mai şühd ve şükr iç şâd olsun Salih paşa

Çeşmenin yan cephelerinde namazgâhlarda sıkça rastladığımız servi motifleri bulunmaktadır. Çeşmenin arka cephesinde ise saç örgüsüne benzeyen ve çift zincirden sarkan kandil motifi yer almaktadır. Çeşmenin tepeliği sarık şeklinde tasarlanmış, üzeri ise muhtemelen kuşların da su içebilmesi için çukur olarak bırakılmıştır. Namazgâh seddi yaklaşık 60 santimetre yükseltilmiş, enine planlanmış, 6x15 metre kadar bir alana sahiptir.

Beykoz ve civarı mesire yerleri açısından son derece zengindir. Yapılan her yeni araştırmada, bu bölge ve civarında yeni bir namazgâh sahası ya da kıble taşıyla karşılaşmak mümkündür.

Umuryeri Namazgâhı kıble taşı

Umuryeri Namazgâhı kıble taşı

YAĞLIKÇI AYAZMA NAMAZGÂHI

~

Eser Üsküdar'da, Altunizade Mahallesi'ndeki Küçük Çamlıca Caddesi'nde bulunmaktadır.

Bir ayazma zaman içinde etrafını kuşatan yapılarla namazgâh haline dönüşmüş, günümüzde ise artık kaybolmuştur. Ömer Bey'in ihya ettiği bu alan artık yolların işgalinde kalmıştır.

Yapının ilk inşa tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fakat çeşme kitabesinden edindiğimiz bilgilere göre Yağlıkçı Halil Ağa tarafından namaz sofası ve kıble taşı olarak vakfedildiği anlaşılmaktadır. Harap haldeki namazgâh ve çeşmesi 1859 yılında Ömer Efendi tarafından yenilenmiştir. 1874 yılında ise yeni bir kıble taşı konulmuştur.

Kıble taşı:
Külle mâ dehale aleyhâ Zekerriyye'l-mihrâb
Sene 1291[136]

Eser çevre yolu yapımı esnasında çukurda kalmış, etrafını saran duvarın bir kısmı ve giriş kapısı yıkılmıştır. Karşısında klasik üslupta, küfeki taştan inşa edilen Ömer Bey Çeşmesi bulunmaktadır. Kemer içindeki aynataşının üzerinde yer alan kitabeden burasının aslında bir ayazma olduğu anlaşılmaktadır.

Çeşme kitabesi:
İde Hak Hâzin-i Şah-ı cihanı dâim âlemde
Nesim-i bağ-ı lûtfundan muattar her dimağ olsun
Halil Efendi olmuşdu bu hayre bâni evvel
Ama şimdi Ömer Bey oldu sâni yüz ağ olsun
Değil bu çeşme yolları bu tenezzüh-gâhı da yapdı
Her karında Hakkın ana tevfiki serağ oldu(olsun)
Hûda günden güne şemşir-i ikbâlin ide keskin
Hemşişe cevher-i nasr-ı min'Allah ana zağ olsun
Didim tecdidine Galip iki tarih-i cevher-bâr
Kıraet iden ebna-ı sebil gamdan ırağ olsun
Bu Yağlıkçı Ayazması nasıl ra'nâ cedid oldu
Ferah-feza böyle bir mevki Ömer Bey yapdı sağ olsun[137]
1275

136 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1014.

137 Affan Egemen. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul, 1993. s. 682 ve 685.

YAKUB AĞA NAMAZGÂHI

Yakub Ağa Namazgâhı Kuyu Vakfiyesi (İ.H. Tanışık)

1678 yılında Kapıağası Yakub Ağa tarafından kuyu ve namaz sofası olarak inşa edilen, Üsküdar'da Bulgurlu Köyü, Libadiye Suyu Mevkii'nde yer alan eserin karşısında da çeşmesi bulunmaktaydı. Eski kayıtlarda eserin adresi Libadiye Mesiresi'ndeki kuyunun yanı[138] olarak verilmektedir.

Çeşme kitabesi:
Saray Ağası ol Yakub Ağa kim sa'y idüp hakkaa
Rıza-yı Hak içün bu âb-ı sâfi eyledi icra
. . .
Bu ab-ı sâldan nüş eyleyüb Rüşdî didi târih
Zehi âb-ı zülal-ü ayn-ı çeşme-il-hayat âsâ[139]
1089

Çeşmenin hemen karşısında yer alan namaz sofasının önünde bir kuyu bulunmaktaydı. Kuyunun üzerindeki kıble taşı şeklindeki kitabe, suyun nereden getirildiği hakkındadır.

Yakub Ağa Çeşmesi ayna taşı

138 Nermi Haskan. *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul, 2001. s. 1006.

139 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Cihetî*. Cilt: II. İstanbul, 1945. s. 280'de kitabe verilmiş, Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul, 1993. s. 821 ve 824'te kitabe günümüz harflerine çevrilmiştir.

◂ *Yakub Ağa Çeşmesi*

Üsküdar'da Valide-i Atik civarında Arakiyeci mahallesinde
Bab-üs-saade merhum cedit Yakub Ağa'nın çeşme-i
Abmın kadimi miyahı ve memerri bil-küliye harap ve abı nayab
Olmağıyn müceddeden harf ile...
Hâlâ bab-üs-saade Ağası nazır-ı vakf saadetlû Mustafa
Ağa ve mütevellisi Elhac Seyyit Mehmed Ağa ve katibi Elhac
Mehmed Salih Efendi ve cabisi Mustafa Efendi ve Ser
Bölük Ahmet Ağa marifetleriyle tecdit ve bu mahalde
Vaz-ı hacer kılındı Sene 1180 (M. 1766)[140]

Kuyunun bileziği:
Burada nebean eden ve Üsküdar'da kapıağası çeşmesine cereyan eden
Suyun tahvil-i mecrasına bazı taraftan tasaddi olunduysa da...
Kararıyle mecra-yı kadimine icraa'edildiği
Buraya tahrir olundu sene 1318 (M. 1900)

Üsküdar'ın kaybolan eserleri arasında Yakub Ağa Namazgâhı da yer almaktadır. Bölgede yapılan tüm aramalara rağmen, aramalarda bu esere ait herhangi bir kalıntı bulunamamıştır.

Eskiden mesire alanı olan bu bölge, artık binaların yükseldiği son derece kalabalık mahallelere dönüşmüştür. Yakup Ağa Çeşmesi günümüze ulaşsa da kuyu, namazgâh alanı ve kıble taşından bir haber yoktur.

140 İbrahim Hilmi Tanışık. *İstanbul Çeşmeleri, II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti.* Cilt: II. İstanbul 1945. s. 370'de Cedid Yakup Ağa Çeşmesi başlığı altında başka bir çeşme daha varmış gibi tekrar verir.

YUSUF PAŞA NAMAZGÂH ÇEŞMESİ

~

Üsküdar'ın kaybolan eserleri arasında bir namazgâh da budur. Yeri ve konumu hakkında elimizde yeterli bilgi de yoktur. Bölgede yaptığımız aramalarda bu esere ait herhangi bir kalıntı bulunamamıştır.

Sultan İbrahim'in silahtarı Yusuf Paşa, İstanbul'un gözde eğlence mekânlarından biri olan Kağıthane'de, Kağıthane Camii'nin karşısındaki kendi adıyla anılan çeşmesinin üzerinde fevkani olarak bir namazgâh inşa ettirmişti.

Zaman içerisinde tahrip olan ve Mihrişah Valide Sultan tarafından yenilenen eser, Mihrişah Valide Sultan Namazgâhı olarak da adlandırılmaktadır.

Eserin günümüze ulaşmayan kitabesi kayıtlara geçmiştir.

Çeşme kitabesi:
Cenabı han İbrahim Silahdarı Yusuf Paşa
İdüb İcra-i ma' bu çeşmeyi kılmışdı abad
Mürur-ı reftiyle ta'mire muhtaç oldu imişdi
Harab oldukta bu def'a yeniden eyledi ma'mur
Selim Han-ı cihanın validesi Mihrişah ünvan
Zehi hayratı dilcûdur ki Arif söyledim tarih
Bu râna çeşmesarı yaptı vâlâ Valide Sultan 1209 (1794)[141]

İ. Hilmi Tanışık'ta bulunan eski bir fotoğrafta çeşmenin hemen kıyısında asırlık bir çınarın mevcut bulunduğu görülmektedir. Fotoğraftaki detaydan namazgâh alanının bir kahvehane tarafından kullanıldığı da anlaşılmaktadır.

141 Mustafa Özdamar. "Namazgâhlar". *Vakıflar* dergisi. Sayı: XX. Ankara, 1992. s.229.

KAYNAKÇA

Akbatu, Şinasi. "Çörekçi Mezarlığı ve Namazgâhı". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt: 8. İstanbul: 1966.

Akbayar, Nuri. (Editör). *Dünden Bugüne Beşiktaş*. İstanbul 1998.

Anonim. Abbas Ağa Çeşme, İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi, Cilt 1 İstanbul 1982.

Anonim. "Abdülgani Ağa Çeşmesi". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul: 1982.

Anonim. "Abdülaziz Efendi Çeşmesi". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul: 1982.

Anonim. "Abdülmecid Çeşmesi". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul 1982.

Anonim. "Ahmed Efendi Çeşmesi". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul: 1982.

Anonim. "Ayrılık Çeşmesi". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt:2. İstanbul: 1982.

Anonim. "Ayşe Hanım Namazgâhı". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt:2. İstanbul 1982.

Anonim. "Çatal Çeşme". İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt 3. İstanbul: 1984.

Anonim. "ÇubukluNamazgâhı". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt: 8. İstanbul 1965.

Anonim. "Doğancılar". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 3. İstanbul: 1983.

Anonim. Dudullu Köyü Meydan Çeşmesi. İstanbul Kültür Sanat Ansiklopedisi. Cilt 1. İstanbul: 1982.

Ayanoğlu, İsmail Fazıl. *Okmeydanı ve Okçuluk Tarihi*. İstanbul: 1974.

Aynur, Hatice ve Hakan T. Karateke. *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri (1703-1730)*. İstanbul: 1995.

Ayvansarayi, Hafız Hüseyin. *Mecmuâ-i Tevârih*. Haz. Fahri Ç. Derin- Vâhid Çabuk. İstanbul: 1985.

Ayvansarâyî, Hüseyin Efendi ve Alî Sâtı' Efendi, Süleymân Besim Efendi. *Hadikatü'l-Cevâmi, İstanbul Câmileri ve Diger*

Dînî-Sivil Mi'mârî Yapılar. Haz. Ahmet Nezih Galiptekin. İstanbul: 2001.

Çeçen, Kâzım. *Üsküdar Suları*. İstanbul: 1991.

Çulpan, Cevdet. *Türk Taş Köprüleri*. Ankara 1975.

Derman, M. Uğur. "Osmanlı Devri Şehir ve Menzil Yollarında İstirahat ve İbadet Yerleri (Namazgâhlar)". Atatürk Konferansları V, 1971-1972. Ankara: 1975.

Egemen, Affan. *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*. İstanbul: 1993.

Eyice, Semavi. "İstanbul-Şam-Bağdat Yolu Üzerindeki Mimari Eserler". *Tarih Dergisi*. Sayı: XIII. İstanbul:1958.

Eyice, Semavi. "İstanbul'un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri". Tarih Enstitüsü Dergisi. Sayı: 10-11. İstanbul: 1981.

Genim, M. Sinan. "Mihraplı ve Minberli Namazgâhlar". Fifth International Congress Of Turkish Art. Budapeşt: 1978.

Göktürk, Hakkı. "Daye Kadın Sokağı". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 8. İstanbul: 1968.

Göncüoğlu, S. F. "Kasımpaşa Sütlüce Arası Sahil Şeridi" İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: 2000.

Haskan, Mehmed Nermi. *Yüzyıllar boyunca Üsküdar*. Cilt: 2. İstanbul 2001.

Haskan, Nermi. *Eyüp Tarihi*. İstanbul: 2001.

İşli, Necdet. "Aşıklar Kabristanı". Geçmişten Günümüze Beyoğlu. Cilt: 1. İstanbul: 2004.

Koçu, Reşad Ekrem. "Acıbadem". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt: 1. İstanbul: 1958.

Koçu, Reşat Ekrem ve Ali Veren. "Ayrılık Çeşmesi". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt:3. İstanbul: 1972.

Koçu, Reşat Ekrem. "Çatal Çeşme ve Çatalçeşme Menzili". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt:7. İstanbul: 1965.

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt: 1. İstanbul: 1972.

Konyalı, İbrahim Hakkı. *Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*. Cilt 2. İstanbul: 1977.

Kömürcüyan, Eremya Çelebi. 1988.

Laqueur, Hans-Peter. Hüve'l-Baki. İstanbul: 1997.

Mehmed Râ'if Bey. Haz. Günay Kut-Hatice Aynur. *Mir'ât-ı İstanbul*. 1. cilt Asya Yakası. İstanbul: 1996.

Nasuhü's-silâhî (Matrakçı). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*. Haz. Hüseyin G. Yurdaydın. Ankara: 1976. v. 8 b.

Ortaylı, İlber ve Vahdeddin Ergin, Erhan Afyoncu. Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti. Cilt 2. İstanbul: 2008.

Önge, Yılmaz. "İstanbul'un Namazgâhlı Çeşmelerinden, Vezir Mehmed Paşa Çeşmesi". Semavi Eyice Armaganı, İstanbul Yazıları. İstanbul: 1992.

Özergin, M. Kemal. "Üsküdar-Boştancı Güzergâhı Kitabeleri". *Tarih Dergisi*. Sayı: IX. İstanbul: 1958.

Özdamar, Mustafa. "Namazgâhlar". *Vakıflar Dergisi*. Sayı: XX. Ankara: 1992.

Pekbaş, Tahsin. "İstanbul Namazgâhları". İstanbul 1974. (İ. Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış lisans tezi).

Şerifoğlu, Ömer Faruk. "Küçüksu Çeşmesi". 60. Yaşında Sinan Genim'e Armağan. İstanbul: 2005.

Tanışık, İbrahim Hilmi. *İstanbul Çeşmeleri II-Beyoğlu ve Üsküdar Ciheti*. Cilt: II. İstanbul: 1945.

Tiryaki, Yavuz. "Namazgâhlar Üzerine Bir Ön Çalışma: Mihraplı-Minberli Namazgâhlar". 60. Yaşında Sinan Genim'e Armağan Makaleler. İstanbul: 2005.

Tiryaki, Yavuz. "Namazgâhlar". Geçmişten Günümüze Beyoğlu. Cilt: 1. İstanbul: 2004.

Yücel, Erdem. "ÇubukluÇeşmesi". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt: 8. İstanbul: 1965.

Yücel, Erdem. "İstanbul Namazgâhları". *Hayat Tarih Mecmuası*. İstanbul: 1972. Sayı: 1.

Yücel, Erdem. "Esma Sultan Namazgâh Çeşmesi". İstanbul Ansiklopedisi. Cilt 10. İstanbul: 1971.

YAVUZ TİRYAKİ

1964 yılında Kırıkkale'de doğdu. 1984-1990 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü'nde lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı.

~

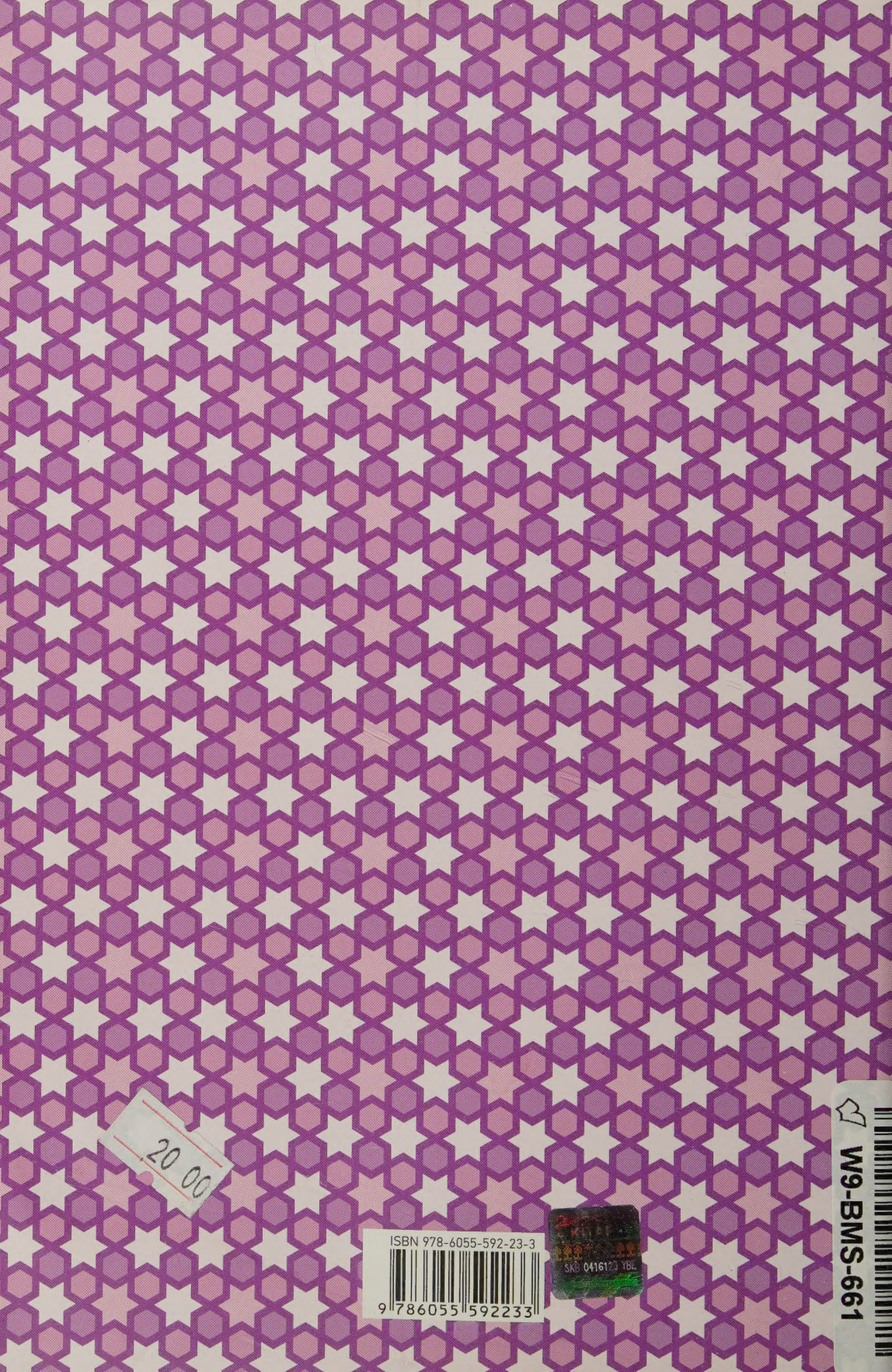
1993-1996 yılları arasında aynı üniversitenin muhtelif bölümlerinde güzel sanatlar üzerine ders verdi. 1996 ve 1997 yıllarında Türbeler Müze Müdürlüğü bünyesinde İstanbul türbeleri çini envanteri üzerine çalıştı.1998'de Hoca Ahmed Yesevi Vakfı'nda görev aldı ve aynı yıl Türk Kültürüne Hizmet Vakfı ile *Türk Kültür Atlası* adlı 12 ciltlik çalışmanın yayın hazırlığını yürütmeye başladı.

~

1999'da İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'ne asistan olarak atandı. 2005 yılında ise görevinden ayrılarak ticaret hayatına atıldı. 2007 yılında Antalya'ya taşınan yazar halen bu şehirde ikame etmektedir.

~

Yazarın, Keskin (1997, M. Şener vd. ile) *Türk Ebru Sanatı* (1999, Fuat Basar ile) *Türk Sanatı Makaleler Bibliyografyası* (2000) adlı 3 kitabı, editörlüğünü yaptığı 12 civarında kitap çalışması, 10 makalesi ve bir o kadar da ansiklopedi maddesi bulunmaktadır.

20 00
ISBN 978-6055-592-23-3
9 786055 592233
SKB 041612 YBE
W9-BMS-661